

49 kop.

EINAR MAASIK :: SEITSME KÜLA TEEDEL

EINAR MAASIK

# Seitsme küla teedel







Eelmised kogud kandsid peal-  
kirja «Koduküla teel» ja «Tee-  
kaaslane». Nüüd siis «Seitsme  
küla teedel». Naljakas, eks? —  
Mees aina marsib ja marsib  
teedel, nii et varbad villis, aga  
sihile ikka ei jõua. Küllap selle  
üle võiks mõni hüva kriitik mõ-  
nusat naljagi heita. Aga eks igal  
asjal ole oma põhjused — nii  
sellel teedegikultusel. Sest käi-  
dud-tallatud on tõepoolest õige  
mitmesuguseid teid-radud, küll vih-  
mas, küll päikeses, küll mööda  
asfaldi, küll männiokkaseid met-  
saradu. Ei ole need olnud üksil-  
dased inimtühjad rajad — ikka  
on olnud rahvarohke, ja mõt-  
teidki on vahetatud üsna mitme-  
suguseid. Autori kavatsuseks pol-  
nud igatahes mitte korrata eel-  
nevate kogude mõtteid: «seitsme  
küla teedel» on ju mõneti lähe-  
dane ütlusele «seitsme tuule  
käes», aga see on hoopis muud,  
kui «koduküla teel». Kuivõrd  
toda uut, toda laiemat, toda tuu-  
lisemat on suudetud kujutada —  
see jäägu juba lugeja otsustada.

*Einar Mägi*



E. MAASIK

Seitsme  
küla  
teedel

EESTI RIIKLIK KIRJASTUS

TALLINN  
1963



## Kangelaste vastuhakk

Kõik oli valmis mõeldud: mees- ja naispeategelane, konflikt, sündmustik ja lõpplahendus. Kaks noort — Anton ja Leena — kohtuvad vagunitrepil, poiss aitab nimelt tüdrukul kohvrit perroonile tõsta. Teel linna nad tutvuvad lähemalt. Pärast saja kuuekümnendat kohtumist, mis kõik on leidnud üksikasjalikku analüüsi, otsustavad noored abielluda. Jutustus pidi lõppema stseeniga perekonnaseisuameti uksele, mis ka on kahtlemata uudne ja värske.

Sündmustikule lisaks tähtis ja vajalik tööalane probleem. See poiss nimelt on insener, kes hakkas juba üliõpilasena uurima ehitusmaterjalide külmakindlust. Tööl on suur tähtsus rahvamajandusele. Kuni viimase ajani ei leidnud ta õiget lahendust. Ja alles pärast seda, kui tema ellu tuli Leena, andis ta endale ühel hommikul peopesaga laksu vastu otsmikku ja hüüdis: «Käest!» Lahen-



dus seisis ta ees järsku täies selguses: tuli valida ainult teine vahekord lubja ja liiva segule. (Ma ei ole küll tehniliste teaduste kandidaat, aga usun, et probleemi niisuguse lahendamise ees ei eksinud: elus oleneb ju kõik — või peaaegu kõik — õigest vahekorrast.)

Ka tüdrukul oli oma probleem ja ka tema leidis õige tee alles pärast seda, kui ta õppis tundma oma Antonit. Ta töötas õmbluskombinaadis juurdelõikajana. Tema portree oli kogu aeg tehase ja kord isegi vabariigi autahvilil ning kõigi möödujate pilgud puhkasid heal meelel ta noorel rõõmsal nipsninaga näol. Seda küll. Aga see ei teinud teda veel päris positiivseks kangelaseks: ta nimelt ei õppinud kusagil. Ei keskkooli kaheksandas klassis, ei keeltekoolis, ei majapidamiskursustel, isegi komsomoli ajaloo õpperingis mitte. Alles Antoni viljaka agitatsiooni mõjul otsustas ta kindlalt, et sügisel astub kooli ega jäta enne, kui on hariduse alal saavutanud märkimisväärset edu.

Nii oli ka teema hoolikalt läbi mõeldud: tõelise armastuse positiivne mõju inimeste ühiskondlikule tegevusele. Süžee oli rakendatud idee teenistusse, nagu nõutakse, ja seega jäi ainult kõik kirja panna ning jutustus tähtjaks toimetaja kätte anda.

Aga, oh õnnetust — hädad ja mured nüüd alles algasid. Nagu need häbematud poiss ja plika märkasid mu käes pliiatsit — sedamaid hiilisid nad kirjutuslauast mööda, panid parinal uksest välja ja kadusid, nagu oleks õhk nad neelanud. Ootasid päeva, ootasid teise, ootasid nädala, ootasid kaks — aga ei neid võrukaelu ilmunudki enam silmapiirile. Ma jäin ihuüksi, kui mitte arvata ideed. Aga mida loeb üks tühipaljas idee, kui pole inimesi, kes teda kannaksid. Idee ilma inimesteta — see on projekt ilma töömeesteta, ehitusplats ilma selle igapäevase askelduse ja sigina-saginata, millest just sünnivadki maailma igasugused ilmatu vahvad mikrorajoonid, kümnekordsed majad ja puha.

Lühidalt: mu kangelased hakkasid streikima, ja mingi väe ning võimuga ei saanud ma neid meelitada neile ettenähtud kohtadele. Mõtlesin, et võib-olla olen teinud oma plaanides mingi vea. Küll muutsin pealkirja, arvasin, et «Uhe leiutuse lugu» on vahest liiga tagasihoidlik, ja ristisin ümber «Ratsionalisaatori armastus», mis

peaks ju kõlama märksa tähendusrikkamalt. Ja siis, oletasin, ei meeldi neile võib-olla see, et nad peavad lahkuma perekonnaseisumetist taksoautos. Ma tegin jutustuse ümber: poiss sai oma leiutuse eest preemia ja ostis uue «Zaporožetši». Aga et nad autos suudelda saaksid, ilma et peaksid rikkuma liikluseeskirju, lasksin teel kummi lõhki minna.

Muide, nendest ümbertegemistest polnud mingit kasu — neil jätkus jonni ja püsivust mu silmapiirile mitte ilmuda. Hakkasin juba mõtlema, et olen vist satunud kokku isevärki inimestega, et järsku on tegemist rahvavaenlastega — mis nad muidu takistavad kirjanduse õitsengut.

Niisuguse arvamuse oleksin tõepoolest hauda kaasa võtnud, kui poleks juhtunud... Lühidalt — tuln mõtlele, et kõnelen nendega silmast silma ja küsin, mida nad õige mõtlevad.

Ning ennäe — vaevalt olin nõnda otsustanud, kui kadunud kangelased seisid sedamaid mu ees. Jah... neil oleks üht-teist rääkida küll, see on tõsi, ütles poiss. Ja plika noogutas innukalt talle kaasa.

Läksime ühte korralikku sööklasse, kus väga palju tunglemist polnud, sest turistide hooaeg oli juba möödas, leidsime akna all laua — sealt oli ilus vaade tänavale ja väljakule, kus mängisid lapsed.

Pärast hetkelist kõhklust alustas noormees. «Ühelt poolt... Muidugi see on õigus, et ega kangelastel passi nagu hästi vastu hakata. Aga teiselt poolt... tahaks mõningaid selgitusi anda...»

Noormees kõhklus uuesti, otsekohe haaras initsiatiivi neiu.

«Nojah, see, mis te plaanitsesite, oli muidu ilus küll, aga... kõik polnud ikka päriselt nii.»

Ma vaatasin vist tõepoolest hästi rumala näoga neile otsa: kes peaks minust paremini teadma, mismoodi kõik olema peab. Taolisi märkusi olin ka varem kuulnud. Aga siis ikka kriitikute käest, ja seda ei saanud väga imestada ja pahaks panna: mis väärtust oleks niisugusel kriitikal, kus ei ole ainsatki kriitilist märkust.

Ma ei jõudnud veel suudki lahti teha, kui ka noormees oli ennast kogunud ja ühisel nõul ning jõul asusid mind ründama.



«Vaadake, tookord, kui me esimest korda kohtusime... Noh, see oli teistmoodi...»

«Rong oli linnalähedane,» selgitas Anton.

«Kas see ka tähtis on,» pärisin üleolevalt.

«Ei, seda mitte... Aga kohtumine ise polnud ka täpselt nõnda,» jätkas neiu ja vaatas oma kaaslasele otsa seletamatu naeratusega. Võib-olla naeratatakse siis nõnda, kui kaks teineteisele lähedast inimest tuletavad meelde midagi lõbusat ja sellist, mida ainult nemad kahekesi teavad.

«Enn aitas mul kohvrit kanda, nii see oli küll.»

«Missugune Enn?» küsisin.

«Noh, seesama siin. Mulle ei meeldinud ta nimi. Tänapäeval on palju ilusamaid nimesid, ei tea, miks ta vanemad talle sihukese panid. Vanaaegse ja naljaka... Ja nii ma siis hakkasingi teda Ennuks kutsuma.»

«Ja mina sind Malleks.»

Vanemad — see olin mina, isa ja ema ühes isikus. Mulle see omavolitsemine ei meeldinud, aga arvasin paremaks siiski esialgu vaikida.

«Las ma räägin,» jätkas Ennuks ristitu. «Noh, mis seal keerutada — olin purjus ja tülitasin ühte tütarlast, kes istus minuga ühes kupees...»

«Mitte purjus, ainult veidi liiga ettevõtlik,» täpsustas Mall.

«Aga alkohol ju ei sobinud mulle kuidagi,» hüüdsin vahele. «Mina tahtsin kangelasest kirjutada.»

«Nojah, aga mis te siis minust kirjutasite. Ma ju pole mingi kangelane. Ja tookord seal vagunis olin ma hirmus vihane ka veel. Päeval läksin tsehhijuhatajaga tülli: too süüdistas, et ajan oma tühiste eksperimentidega tema riikliku plaani tühja, ja ütles, et autoklaavi enam ei saa. Ma siis vihastasin ja sellepärast...»

«Ja hakkasid mulle kaebama,» naeratas Mall nii nagu varengi.

«Mul oli ju kellelegi vaja südant puistata.»

«Lubasid töölt tulema tulla ja kõik sinnapaika jätta.»

«Noh, seda ma poleks ilmaski teinud.»

«Muidugi poleks... Aga tookord ma ju ei tundnud sind... Vaatasin ja mõtlesin, et näe kus argpüks — talle öeldi paar kõva sõna ja nüüd lööb kohe käega... Et niisugust meest ei taha mitte tundagi...»

«Ega tahtnudki. Vaatasid aknast välja, tegid, nagu ei kuulekski, mida ma räägin.»

«Esiti küll. Aga hiljem hakkas ikka kahju kah...»

«Hakkasid mind veel lohutama, et mis ma nõnda südamesse võtsin seda tühist sõnavahetust.»

«Siis oli mul juba kahju.»

«Ja ütlesid, et ma võiksin kohvrit aidata kanda, et see jahutab pead...»

«See oli karistuseks.»

«Oleksin ma teadnud, et sa nii kaugel elad...»

«Kaugel... Aga pärast oli sul aega iga õhtu seda vahet käia...»

«Noh, ilma kohvrita... kui kodu juurde jõudsin, mõtlesin, et nüüd peaks tasu ka saama...»

«Ja siis saidki.»

«Nojah, ma siis rabasin su kinni ja... Musi läks küll vähe viltu...»

«Aga too laksak läks selle eest täpselt õigesse kohta.»

«Noo, ei mäleta.»

«Ega jah, kes seda enam nüüd meeles peab. Ime, et ma sul järgmine päev üldse veel meeles olin.»

«Meeles olid... Aga kohtamisele kartsin tulla. Et oled vihane, et kas ikka tuled, nagu lubasid... Et kas ütled teregi, kui kohtume...»

«Muidugi pidasin plaani, et kõnnin mööda, pea püsti...»

«Aga ikka ütlesid...»

«Mõtlesin, et solvud ja hakkad jälle jooma. Ja mine tea, kellele hakkad veel kaebama, et vaata, missugused pepsid need tüdrukud on...»

Ma vaikisin ja vaatasin neid — kahte noort, kes olid mu juuresoleku otsekui unustanud. Ja mul oli kummaline tunne: nii võib vaadata ema lapsi, kes on suureks kasvanud ja eneselegi märkamatu oma elu elama hakanud. Midagi on tuttavat, midagi on sinust enesest jäänud. Aga veel rohkem on seda, mida sa ei tunne, mis on teisiti, kui oma kujutluses nägid...

...Olin jäänud mõttesse ja lasknud kõrvust mööda nii mõnegi lause. Aga siis müksas mulle Enn külge ja pilgutas sõbralikult silma.

«Nii jah, ega me põhimõtteliselt vastu olegi, aga näete, täpselt nii see ikka kõik polnud.»



«Jaa,» kinnitas Mall. «Selle õppimisega oli ka natuke teistmoodi. Minust ikka kooliminejat ei saanud veel.»

«Noo,» tegin imestunult.

«Nojah,» selgitas Enn. «Me vaidlesime selle üle päris põhjalikult. Mina tahtsin, et Mall läheks otsekohe edasi õppima.»

«Aga mina jälle ei tahtnud.»

«Ja siis leppisime nii kokku, et ma lõpetan esiti aspirantuuri ja alles siis alustab Mall kooliteed. Aga päris tõsiselt — sa oleksid pidanud ikka kohe edasi minema. Näe, küsi temalt järele — ta ütleb sulle sedasama.»

Mall vaatas mind tõsiselt ja kortsutas kulmu: ärge segage vahele!

«Kodus pole kedagi, kes sooja toitugi teeks.»

«Sõja ajal...» tahtsin hakata kaitsma oma positsioone. Aga nad lihtsalt ei kuulnud mind.

«Noh, soojast toidust, tühi temast.»

«Ära räägi — meil tsehhis oli loeng ja kokakursustel käisin ma ka...»

«Jaa, ja nüüd tahad oma oskusi näidata!»

Nad puhkesid taas naerma — ei tea, mitmendat korda.

Mõistsin, et nad on selleski küsimuses juba kokku leppinud ja siin ei aitaks minu agitatsioon enam midagi. Sellepärast naersin kaasa ega öelnud sõnagi.

«Aga autoostmine — seda küll pole vaja. Kojutulek oli teistmoodi.»

«Me tulime jala.»

«Jaa, ja niisugune ilm oli...»

«Päris vana sügis lahti pääsenud...»

«Jah, tuul tormas ja kiskus puudel lehti ja pekšis vihma ja rahet näkku... Aga meie muudkui jooksisime ja naersime... Tore oli...»

«Ja siis veel see, et kui oleksimegi preemia saanud — see oleks hoopis teiste asjade peale kulunud. Raamatuid tahaks osta.»

«Jaa, ja sulle kuluks üks korralik ülikond. Näe, küünarnukid juba läigivad.»

«Einoh, praegune peab veel küllalt vastu. Ja selle preemiaga on üldse nii, et meil pole aega sellele mõeldagi. Vaat seesama koht, kus te kõnelete, kuidas ma leiutasin, et kõik oleneb õigest vahekorra — põhimõtteliselt teadsin ma seda ammu. Aga et kätte saada õiget

vahekorda ja vajalikke tingimusi — oi-oi-oi kui palju tuleb katseid teha. Ikka kohe tuhandeid ja tuhandeid. Meie töö ongi sihuke! Segada ja mõõta, muuta natuke vahekorda ja jälle mõõta.»

Ta sattus hoogu ja hakkas mind pühendama oma töösse. Oma teadusest rääkis ta niisuguse õhinaga, nagu oleks see tõepoolest kõige huvitavam, kõige tähtsam ja asendamatum maailmas. Ta jutust tuli välja, et kõik entusiastid on koondunud just tema instituuti ja tema tehasesse. Ja selles, et ta nii rääkis, polnud muide midagi erakordset — niiviisi käitub vist iga inimene, kes millestki on kõvasti sisse võetud.

Imestusväärsem oli vahest see, et Mall jälgis seda juttu nii uudishimulikult, nagu kuuleks esimest korda. Ja kui Enn midagi olulist vahele jättis, tuletas Mall talle seda meelde. Enn näe, mõtlesin hiljem — veel üks teaduse ohver: ta on ju ka oma mehe töösse pühendatud sama palju kui tolle uurimisinstituudi direktor. Ma ei imestaks, kui tast ükskord saab samuti teadlane.

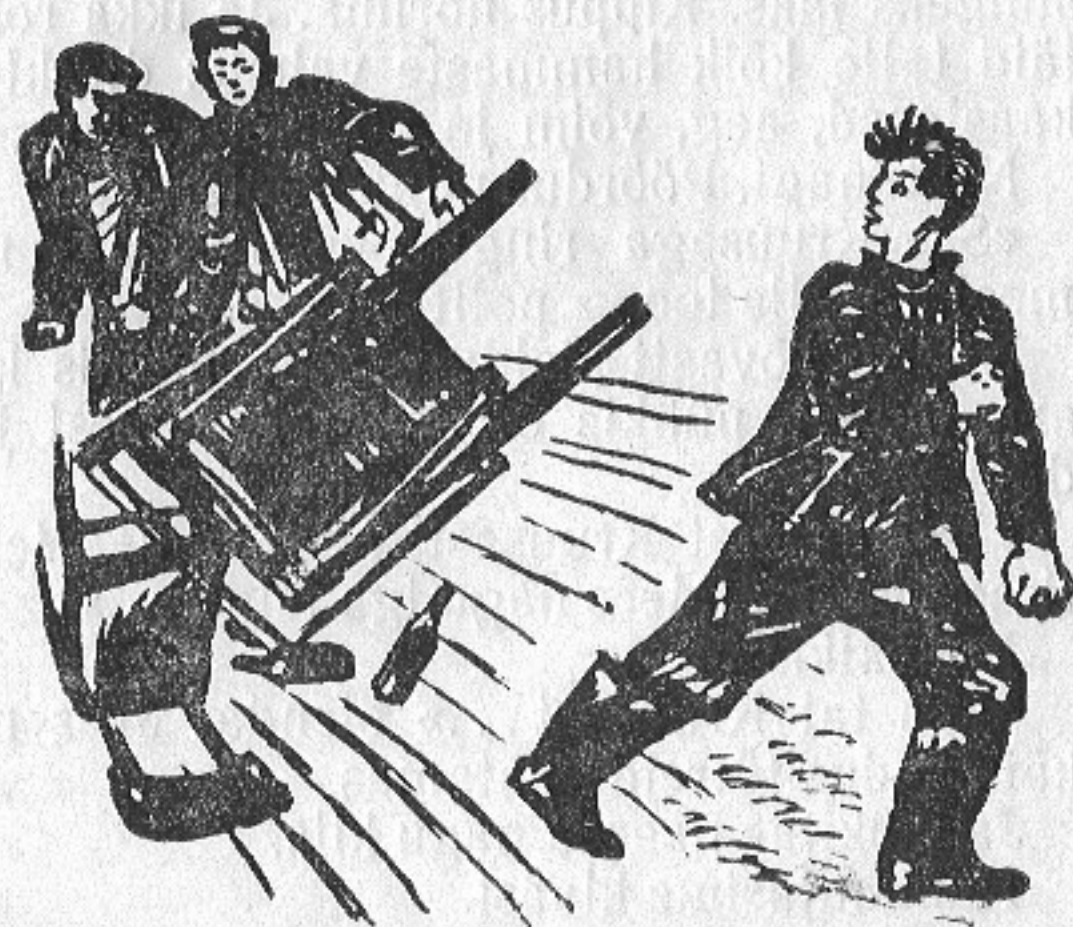
Ja mis seal imestada, mõtlesin veelgi hiljem. Oleksin tol õhtul peaaegu ka ise sattunud oma kangelaste ohvriks: juba nii kutsuv oli see nooruslik kihk aina rünnata teaduse uusi mäetippe.

Sellega õieti lõpebki mu lugu. Olin oma kangelastele tänulik nende korrektiivide eest, mida nad tegid. Oh tont küll, kuidas mõnikord paljugi on teisiti, kui me oleme harjunud kujutlema. On teisiti ja... paremini.

Ja kui päris tõsiselt mõtlema hakkad, on elus rohkem ilu, armastust, mehisust, võitlust, kangelaslikkust ja veel tuhat muud asja — rohkem kui kõigis raamatutes kokku, kus seda kõike kangesti püütakse kujutada.



## Partorg Kruusa



See lugu juhtus nii aastat kolmteist tagasi. Siis kui ajad veel keerulised olid ja sageli päriti: «Seis! Kes oled? Kuhu lähed?»

Tol õhtul pärast palgapäeva olime juba tükk aega õllebaaris istunud.

Baar oli linna servas, mändide all. Just akende eest läks mööda maantee ja posti otsast vilkus märga sügis-õhtusse tuhmi kollakat kuma.

Istusime tagakambris: Juss-traktorist, kombainimehed Lossmanni Peeter, Vana-Reedik, ja mina.

Juss oli minuealine, vähe nohik, õlgjuustega vennas. Ta jäi kergesti purju ja naeris ka siis, kui midagi naerda polnudki.

Temaga võis istuda.

Vana-Reedikuga ka, mis temast!



Aga Lossmanni Peetrist polnud viimasel ajal enam head nahka. Tema kandis küll kõige rohkem, ainult süngeks läks. Kippus norima. Ja ikka rohkem ja rohkem jäid talle kõik hammaste vahele: direktor, partorg, töökaaslased, aeg, võim ja kogu maailm...

Nii tänagi. Pöördus minu poole:

«See Kruusaga ringijooksmine jäta maha, poiss. Ei meeldi mulle too — politruk.»

Nii oli kõvasti öeldud. Seda paistis ka Vana-Reedik aru saavat, pühkis õllevahu habemest ja ruttas parandama:

«Mis sa sest Kruusast, näh... Eks tema ole ka amestisse pandud. Mees nagu iga teine...»

Ma vaikisin.

«Mis tal Kruusast...» õiendas Juss minu peale. «Ta käib kodus tütreid vaatamas...»

Ja mõkitas naerda nagu kits.

Kummutasime klaasi.

— Olgu, mõtlesin. Et jätaksite juba järele! Mida teie teate Kruusast ja tema kodust. Seda, et Kruusa tuli meile partorgiks. Et on Siberi mees. Et kodus on naine ja kolm tüdart. Et...»

«Ei meeldi mulle see agitaator...» urises Lossmanni Peeter uuesti.

— Ei meeldi... Aga mis minul sellest! Minule ei meeldi jälle sina. Enam ei meeldi. Kord tõepoolest arvasin, et oled mees. Et aeg oli süüdi, mitte sina ise. Et kui lubasid mulle kombainivärgi töö kõrval selgeks teha, et puhtast südamest...

Nüüd teadsin, et polnud see kõik hoopiski nii lihtne...

«Jaa-ah,» soigus Vana-Reedik. «Eks igaüks pea enesele leivapalukest teenima.»

Ma ei suutnud kujutleda, et Kruusa nii räägiks.

Kas ta leivapalukese pärast viis ešloni Stalingradi. Ja sai seal haavata ja lamas meelemärkuseta poolteist päeva dzoti laepalkide ja mulla all... Kas tõesti leivapalukese pärast?... Kas tõesti teenimise pärast?

Ega Kruusa uhkustanud sellega. Ei, see jutt tuli iseendast. Ma märkasin, et tal käies jalg kiskus viltu.

Siis ta seletaski, et mürsukild lõikas kõõlused läbi. Seal, Volga ääres, kui ešloni saatis ja haavata sai ja kuus kuud haiglas lamas.

«Kõik need, kes sealt on tulnud, on vurled,» uriseb Peeter. «Eided ja vurled...»

Jaa — Noor-Juss küsis: «Ütle, käid ju kodus?»

Käin. Kruusa ise kutsus. Tulime rajoonist, olime läbi-märjad, müttasime traktori juures hiljaõhtuni. Ma ei teadnud, et ta tehnikat tunneb. Aga ise ronis traktori alla... Terve öhtu jändasime, aga lõpuks läks mootor käima. Kui tagasi jõudsime, siis ütleski: «Vaat nüüd oleks vast hea kuuma teed juua... Lähme meile!»

Läksime.

Ta naine oli rinnakas ja uhke. Rõugearmid näol ei teinud teda inetuks, ja tütreid, kes olid läinud emasse, olid veel ilusamad.

Too kõige noorem oli emal süles.

Kõige vanem käis keskkoolis.

Noh, mis sellest, et käisin seal veel ja veel... Mulle meeldis, ja Martaga — tolle kõige vanemaga — sain kah jutu peale.

Käisin, sest seal olin nagu kodus. Nii öeldakse, ega ma ise kodust suurt tea. Olen lastekodu poiss.

Kruusa-mammi tegi juttu jah, et näinud unes, kuidas kull kukkunud taevast ussada ja viinud kana kaasa.

See oli ju tuntud lugu, mida ikka räägitakse, kui väimehekandidaat majja ilmub.

Vana-Kruusa uratas selle peale:

«Kui võid, siis jäta! Meil tööasjad ajada.»

Mille peale ta naine vastas kavalalt: «Mis mina, ma räägin jo unenäost.»

Muidugi, mis sellest. Jutt jutuks!

Ei olnud minust kosjakauba tegijat. Ja see Marta pidi minema edasi õppima, seda kah!

Mulle lihtsalt meeldis seal käia ja...

Jälle Peeter:

«Eided on nad... Jah, just eided. Kõnnib mööda kolhoosi ringi, tukk taskus... Seda ainult oskavad.»

Sellejärel kostus Jussi kitsemõkitus ja ta küsis:

«Kuule, ütle, oled seal kodus löögile ka ikke saanud või?»

Ah et pilama...

Ma tõusin laua taha üles. Esiti nägin Peetri ütlemisepealt ammuli suumulku... siis ei näinud üldse midagi.



Ainult seda tundsin, et laud käis uppi ja lauapealne kellegi sülle.

Laual oli kakskümmend tühja õllepudelit ja juust ja rosolje ja klaasid — neli kandilist teeklaasi.

«Säh, säh, söö!» karjusin.

Siis nägin jälle. Nägin aknaava ja tuld ja pimedust. Haagid hüppasid eest, aknad lendasid kõlinaga lahti. Ma panin läbi akna välja.

Kukkusin põlvili tänavale, märjale asfaldile.

Ma läksin mööda teed ja mu kõrvus kõlas Noore-Jussi totter, mittemidagimõistev mõkitamine.

Ma läksin ja ootasin, kas ei tule kivi või raksa surmatukk. Aimasin, et Peeter võib seda teha. Teadsin, et oma vihas võib ta muutuda jälle selleks, kes ta oli olnud varem — kiskjaks hundiks.

Ma läksin ja hoidsin tagasi oma samme, et need oleksid mõõdukad ja et neis poleks teragi argust...

Jõudsin alla oja äärde ja seisatasin. Alles nüüd tundsin, et oli külm ja mu särk oli seestpoolt märg.

Nii et olin ikkagi kartnud.

Seisin oja kaldal, siis sumasin silla kõrvalt otse läbi madala vee. Ja pöörasin märke, kus vanade mändide all sammaldunud katusega majas elas meie partorg.

## Ingeri-Katri



Tee oli porine ja ingeritüdruk Katri kõndis kord ees, kord taga — otsis kuivemat jalgealust.

Kui ta taha jäi, kuulsin kummisäärrikute lohvamist ja vihmamantli kobinat vastu sääri.

Siis aga kiirustas ta ette ja ma nägin ta ahtakest selga, kodukootud villast rätti kuklal ning sedagi, et säärikud olid ülemäära suured ja vihmamantli hõlm katki.

Aeg-ajalt vaatas ta tagasi, üle ta kõhna tõsise näo jooksis põgus naeruvirvendus — ju ma pidin sellest julgust saama.

Kohati tuli soistele soonikutele vahe, rada lookles üles liivapõndakule, mändide vahele. Seal astusime kõr-



vuti ja korduvalt mõtlesin sellele, kui pagana hea ikkagi, et külanõukogust mulle kommunistlik noor Katri teejuhiks anti.

Peaasi jah, et teejuhi sain — olin siinkandis võõras ja oleksin üsna kergesti eksida võinud.

Aga veel parem, et see just Katri juhtus olemä. Tema tundis mitte ainult teid, vaid ka neid, kelle juurde teed viisid. Ta teadis, missugusest õueväravast oli vaja sisse astuda, missugusest mitte. Ka kõiki koeri tundis ta nimepidi ja sellestki oli hüva kasu: häbi öelda, aga krantse ma kartsin ja nendega õiendamise jätsin Katri hooleks.

Mina tulin külanõukogusse riigilaenu pärast — et agitaator või nii. Ja seal siis ütleski vana Mardi Peeter, et kui ma «Kunglast» alustan, võtku Ingeri-Katri kaasa. Tema teab, tunneb ja juhatab.

Tüdruk ise oli sealsamas, askeldas koos teistega seinalehte teha, aga kui Mardi juttu kuulis, kiikas silmadega rohkem minu poole. Oli sihuke — kõhn nagu piitsavars...

Mõtlesin, et tühja tast abi, tüdruk ikka tüdruk — siin oleks hoopis mehe rasket sõna vaja. Aga tulgu pealegi, kui tahtmist on.

Alguses polnud mul suurt usku Katri teejuhatamisse. Vaatasin, et käib teine kiira-käära: ühest talust läheb ringiga mööda, teise astub — kuidas just tuju juhtub. Küsisingi veel: «Kuule, tüdruk, kas me sinna kuuseheki taha ei lähegi?»

«Ei lähe.»

«Miks?»

«Seal elab Tuhkru Toomas.»

«Noh — ja mis tost, et Tuhkru Toomas?»

Katri viivitas vähe ja kostis nagu last õpetades:

«Toomas on aktiiv. Tal laen juba tellitud.»

Hiljem saangi aru: Katri pole tuulepea. Tal raudne süsteem välja töötatud. Aktiivi pole vaja tülitada, neil on laenuga niikuinii korras. Vaesed pered, palju lapsi, lesknaised — ei lähe. Nii ta ütleski: ei lähe. Ja sammus aga iseteadlikult mööda. Mul kihvatas: kas mina olen seda asja ajamas või tema! Aga vaikisin.

Nendes taludes, kus laenuga raskusi — vaat seal oli Katri jõudnud ennast juba näidata.

Läheme ühte niisugusesse — kõrge tara ja klaasverandaga majja. Viib Katri mu tuppa peremehe juurde, ise seisab eemal, et ei märkagi teist, kas on või mitte.

Mina siis räägingi peremehele, et nii ja nii: riik korraldab, rahvas ehitab, see laen tuleb teisipidi jälle taskusse tagasi...

Keerutab seal peremees oma vuntse ja kinnitab: õige, riik korraldab, rahvas ehitab ja laen tuleb teisipidi tagasi ka. Ainult et neil, näe, pole parasjagu kopikatkü raha kodus. Ja «oraste peale» tellida ei julge. Kolhoos kah maksis mullu hästi napilt ja...

Keerutab vuntse, endal silmad kavalust täis, et küll juba niisukese noore poisinagaga hakkama saame.

Ma taipasin küll, mismoodi see jutt seatud on. Mõtlen: no oota sa, ära arva, et nõnda kergesti sind ustakse.

— Egas kolhoosiski muidu edenema hakka, kui masinaid ei tule, räägin. — Masinaid või, lööb vana käega. Mis need masinadki ära teevad, kui inimesed laiali jooksevad. Linna ja metstkonda...

— Egas kõik, kohman mina. Eks vanasti ka ju mindi maalt linna...

— Te noor mees, mis sellest teate, kuidas vanasti oli, uriseb mulle vastu.

— Niipalju tean, et traktoreid oli sõrmedel lugeda...

Nii vaidleme seal edasi ja tagasi, aga kuhugi välja ei jõua. Hääled lähevad tooni võrra kõrgemaks, vana vurrhabe kinnitab juba tea mitmendat korda, et see laenu-tellimine on vabatahtlik.

Mina jälle: vabatahtlik mis vabatahtlik, ainult et mõistku tema — selgitustööd on ometigi vaja teha. Et muidu inimesed ei saa aru, kui tähtis riiklik samm see on...

Selgitustöö selgitustööks, uriseb vana tümikas ja kiikab tuseselt ettetuppa, kus lõunasöök laual jahtub. — Jah, aga surm ka ei võta sealt, kus midagi võtta ei ole, tuleb ta uue põhjendusega lagedale.

Surm sinugal lõõn lõpuks käega, valmis ära tulema, kui järsku kostab Katri hää: «Siis ehk peremees annab meile need riistad sealt Koobamäelt.»

«Mis riistad,» sähvab järsku vuntshabe ülemäära ägedalt. «Sa, tüdruk, vaata, laimamise eest on paragrahv...»



Aga Katri on jälle vait, nagu poleks midagi kostnud ega kuulnudki.

«No olgu's» otsustab peremees järsku. «Ju ma pean küla pealt raha laenama, kui te juba niisugused kärsimatud olete...»

Kui ära läheme, on kartulisupp ja seajalad köögilaua jahtunud. Ja akna taga jääb meid saatma peremehe valvas silm.

Ma ei usu, et ta sõbralik on, see silmavaade.

Aga meie Katriga sammume jälle mööda porist, märga külavaheteed, hüppame üle soonikute ja kõnnime viksilt kõrvuti, kui tee on kuiv.

«Mis riistadest sa seal nõnda rääkisid?» küsin Katrilt.

«Eks ikka neist... puskariajamise omadest...»

«Noo,» teen uskumatut häält.

«Muidugi, kes siis nende mahhinatsioonide ei tea,» kinnitab Katri.

«Aga, aga miks te siis miilitsale üles ei anna?»

Katri vaikib. Ja ma mõistan, et siinkohal pörkasin kokku ühega neist kohapealse elu lahendamata vastuoksustest.

«Katri, miks sind Ingeri-Katriks kutsutakse?» pärin järsku.

Tüdruk peab aru, enne kui vastab.

«Ingerimaalt tulime, sellepärast...»

«Sõja ajal?»

«Sõja ajal.»

«Terve pere?»

«Emaga. Isa jäi sõjas kaduma.»

«Ju vist oli raske?»

«Oli,» kinnitab. «Nälgi oli. Sakslased ajasid kodunt ära, aga süüa pidime ise otsima. Pori seest käisime kartuleid varastamas... Hilja sügisel... Inimesed sõimasi: nälginud kolhoosnikud, mis te siia tulite.»

«Need siin?» viipasin üksikute hallide majade poole.

«Need...»

Sammume ja sammume. Ronime üles ojakaldast, läheme läbi võsa. Seal leidub veel halli vettinud sula lund. Ja lume vahelt tõusevad tumepruunid vitsaraod. Need on toomingad. Varsti lähevad lehte, siis õide.

«Katri, kas sa ei karda?»

«Mida?»

«Noh, seda ja neid teisi peremehi.»

«Ei karda.»

«Aga ikkagi...»

Katri sammub mõtlikult teepervel, päikesest kuivaks tõmbunud liivas.

«Kui karta, siis ei saagi midagi teha.»

Noh, nii see nüüd on küll. Utle aga alati jah, nooguta aina järele, kiida kõigele takka. Aga kuhu me sedasi välja jõuame?

Sammume jälle küla vahel ja mul tuleb järsku niisugune mõte, et siin ta ongi — üks miljondik osake sellest meie päevade elust, mille nimel on karme võitlusi peetud, on kangelastegusid tehtud, on surma mindud, suured sõnad huultel või hoopis sõnadeta. Aga siin ta nüüd on: eredast kevadisest päikesekullast üle puistatud alasti põllud, porine külavahetee, hallid majad raaguspuude vahel, ja selle tavalise ja ometigi uue maailma noor asukas — tüdruk Katri. Siin ta nüüd puha on: vaata, mõtled, ja süda muutub järsku nõnda hellaks ja rõõmsaks, et ise ka imestad: millest?

«Palju sa koolis oled käinud, Katri?»

«Seitsmenda lõpetasin mineva aasta.»

«Noo... Sa oled siis hiigla õnnelikus olukorras, Katri. Sul on võimalik veel nii pagana palju õppida. Hakkad ju edasi õppima, eks?»

«Ju lähen, kui kolhoosiga mäele jõuab...»

«Sinna läheb aega...» kahtlen.

«Ju aastat paar läheb...»

Eh, Katri — optimist oled! Ei saa niipea Tallinna linn valmis ega lõpe kolhoosides tööd-tegemised.

«Mida sa's õppima lähed?»

Seekord viibib Katri vastus vist küll rohkem mööda.

«Traktoristiks tahan õppida...»

«Siis hakkad neidsamu põlde kündma ja äestama?»

«Nojah...»

Nii me siis käime mööda küla ja teeme oma selgitustööd, senikaua kui päev kisub õhtule ja maa hakkab aurama.

Õomajale saan Katri juurde. On juba hämar, kui sinna jõuame, ja tares tuleb petroolilamp põlema panna. Siis toob Katri ema — harilik päevatööst väsinud kol-



hoosnik — värsket leiba, millel või peal sulab, ja piima, mis on külmakalkvel.

Vaatan seda Katrit-tüdrukut ja järsku tuleb sihuke hull mõte pähe, et... Mis juhtuks, kui ütleksin nüüd Katrile, et kas ta mind enda juurde magama ka võtab...

Nii — poolnaljatamisi ja pooltõsiselt.

Pooltõsiselt ja poolnaljatamisi...

Aga samas juba tukun laua otsas, tukun soojas tares käsipõsakil ja kui koiku peale saan, jään magama nagu kott.

Kevadine õhk väsitab mehemoodi.

Järgmisel päeval kõmpisime jälle Katriga mööda küla, hüppasime kuivema jalaaluse otsimisel mättalt mättale ja kõndisime kõrvuti, kui tee laskis.

Märkas, et katkine vihmamantli hõlm oli täna ilusti kokku õmmeldud.

Lõuna ajal jõudis rajoonist täitevkomitee masin järele ja võttis meid peale. See oli lahtine vana villis. Ei me sinna muidu mahtunud, kui et Katri pidi mulle sülle istuma. Rooli taga oli lõbus ukrainlane Kolka Vassilenko. Ta pilgutas silma ja naeris, et nüüd enne seisma ei jää kui linnas, koduukse ees. Et nii rõõvimegi selle nooriku ära.

Naersime ja mina mõtlesin oma südames, et niimoodi võiks olla küll.

Poe juures tegime peatuse.

Ostsin Katrile kommi, neid kõige paremaid, mis seal leidis. Ega nad kallid olnud — klaaskommid, viisteist rubla kilo. Ma ostsin kolmsada grammi, rohkemaks raha ei jätkunud.

See oli siis jumalagajätku. Et aitäh, Katri...

Aga tee peal mõtlesin veel kord, et küll oli ikka hea, et vana Mardi Peeter mulle kommunistliku noore Ingeri-Katri teejuhiks andis.

## Karkudega Suur-Tamm



See oli ühel külmakahusel selgel sügishommikul. Ahjud olid köetud küll, aga tuul oli trükikoja pealt ja puhus ruumid päris kõledalt külmaks.

Olin just ühe nupukese valmis ladunud ja läksin toimetuse poolele, et näitan sekretärile, et mis tema arvab... Et ühtlasi saan tera aega sooja ahju ääres seista...

Siis nägingi aknast, kui ta tuli eemalt väljade poolt, kookas mööda teerada linnarahva aiamaakruntide ja ehitustellingute ja vundamendiaukude vahelt.

Esiti arvasin, et läheb mööda — luukab teekäänule bussi või juhuslikku autot ootama. Pärast sain aga aru, et meile tuleb — kaksiristi üle tee ja uksest sisse. Ta astus meie lehe toimetusse, külg ees, kaks rasket, kohmakat, kriuksuga karku kaenla all.



Astus sisse jah, teretas ja seadis ennast kohe diivanile — kriuksuga kargud ühel pool ja luitunud kaabulott teisel. Diivani vedrud ohkasid — pidi olema raske mees.

Ta välimusest ei jäänud just head muljet.

Lõug habemes, nina punane, silmad sügavale pealuu sisse varju pugenud, juuksed sorakil...

Mina veel mõtlesin, et tea, kust urkast see välja on karanud. Et kas vangist on tulema saanud...

Aga ega mul seal olnudki pikalt omaette mõelda. Paistis, et võõras on mehi, kes oskab igal pool nagu kodus olla. Eks ta märganud jah, et mul sinine kittel seljas, sõrmed trükimustaga — siis kohe pärima: mis ameti peal ma trükikojas olen.

Vastasin, et ega olegi päris ameti peal — et alles õpin, ladujaõpilane olen.

— Ahaa, kas on siis ladumismasin viimse kruvikeseni käes? päris võõras.

— Ega meil polegi masinat, puha teeme käsitsi seda tööd, seletasin.

Selle peale sai võõras kurjaks ja ütles, et see pole hoopiski see, kui inimene peab tegema niisugust tööd, mida masinad ammu juba teha oskavad. Et see on jõu raiskamine, muud midagi.

Kehitasin õlgu, ei ma osanud nii järsku vastu vaielda ega tagant kiita.

Pärast, kui toimetaja tuli ja nad taha kabinetti kadusid, küsisin: kes see mees oli.

See, imestas sekretär. Et sa siis Suur-Tamme ei tunnegi? Eks ikka seesama, kes Saare kolhoosi esimehe maha võttis.

Ah vana Nõelasepa võttis tema maha.

Nõelaseppa tundsin. Oli turske, punase näoga... Viinaarmastaja ja tühjakäratseja. Olin temast küll kuulnud.

Ta käis nende kõige halvemat sorti esimeeste hulka, nende hulka, kes suuri sõnu teevad, kes pleenumitel ja aktiividel kõigile puru silma puistavad ja kellest otsekohe ära ka ei tunne, et nad ise ühed õhikutäis seapõied on.

Pool aastat sai ta esimeheks olla. Selle ajaga veel kolhoos alla ei käinud. Sõitis oma autoga ringi, kombi-neeris, ajas äri... Pidas suuri plaane, asutas linna oma müügipunkti, vana mõisatalli varemetele tahtis ehitada suurt, ülerajoonilist villa- ja jahuveskit. Rahvas kutsus seda Nõelasepa seebivabrikuks. Et kui jälle loomad kärvama hakkavad, küllap seal siis seepi neist vaaritatakse.

Parteikomitee ikka veel vaatas — mine võta nii paugupealt kinni, kas mehel on ainult jutt või jutu taga muud ka.

Nõelasepa lahtisaamise lugu teadsin küll. Või kes seda meiekandis ei teadnud...

Eks «Rahva Hääles» ilmunud kibe kirjutis — loeti seda terves rajoonis, leht käis käest kätte ja juttu oli laialt.

See oligi Suur-Tamme artikkel.

Punkthaaval oli seal välja toodud kõik Nõelasepa patud ja viltulaskmised. Nii see, et joomapidusid peab, kui et musta äri ajab. Ja et põllud hooletusse on jätnud ja suuri õhulosse ehitab, tühja tüult sõtkub. Kõik, kõik oli kirjas.

Inimesed ju näevad ja kuulevad — neilt tulebki küsida.

Ega ma teadnud, et Suur-Tamm jalutu on... No küll võis ikka käimist olla, enne kui ta niisuguse materjali kokku sai. Kahel kargul käimist...

Hiljem, kuulda, oli mõnigi esimees kartma lõõnud, et kui nüüd Suur-Tamm järsku nende kolhoosi tuleb... olid hakanud hoolega rabistama, jah... Aga ei tulnud. Oli hoopis teise rajooni läinud. Kaubandustöötajaid sak-kima...

... See oli jah ühel külmakahusel sügishommikul, kui too, karkudega, läks.

Ja siis mina — muidu ikka enesega ja kõige maailmaga nõnda rahul — tundsin järsku tulist tuska. Ega mitte Nõelasepa, ega mitte Suur-Tamme peale. Ikka enda peale hoopis. Seal ma tõstsin tähti üksteise kõrvale ritta. Aga ise mõtlesin: see pole see, see pole see. Tähti võib masingi ritta seada. Aga masin sinu eest õppima ei hakka.



Ohtul kodus maalisin suurte nurgeliste tähtedega trükikojast kaasatoodud paberipoogna algusotsa: Miks Maie Külvaja ei armasta komsomolitööd? Oli siisugune Maie olemas tõepoolest — meie kolhoosi algorgi sekretär oli ta. Ja komsomolitööd ta ei armastanud kah. Seegi oli tõsi.

Ja tõsi oli seegi, et «Miks Maie Külvaja ei armasta komsomolitööd» oli mu esimese omakirjutatud artikli pealkiri.

## Vanaema Liisa



Minu vanaema Liisa ei osanud tantsida.

Mäletan teda ikka sellisena, kitsaks triibuks kokkusurutud veretud huuled ja kangesti tõsiselt, vaata et umbusklikult piidlevad silmad.

Ja veel mäletan, et tal olid mustad siledad juuksed ja sirge lahk, just nagu liinianiga veetud.

Seda mul küll meeles ei ole, mis värvi ta silmad olid. Sinised polnud. Ka pruunid mitte. Küllap siis et hallid olidki — ei oska ju muud suuremat arvata enam.

Aga seda tean ma kindlalt, et tantsida ta ei mõistnud.

Ma veel ükskord pärisin: va'ama, kui sa noor olid, kas tantsupeol käisid ka?



Ta vaatas mind, nagu oleksin midagi hästi rumalasti öelnud, ja vastas, et kos tal see aeg võtta, et lulli lüüa.

Hiljem sain aru küll, miks vanaema nõnda imestas mu pärimist: elu ise tiira-taarutas teda ringi ja see polnud mitte lustitants.

Noorelt oli ta vaeslapseks jäänud — võõrasema sosida, õdede-vendade kamandada. Kes teab, võib-olla sellepärast läkski nii vara mehele: mõisa viinameistri noorik oli ainult kaheksateistaastane.

Noorelt oli ta kolm last ilmale toonud ja siis ka leseks jäänud — viinameister külmus purjuspäi hanges koolnuks.

Siis välkusid sukavardad moonatares.

Leivamure oli suur: välkusid sukavardad, tiirles kerilaud, sahkatasid kraasid, vurises vokk. Hiljaõhtuni liikusid vanaema nobedad käed kraasivarte küljes või kerilaua või sukavarraste taga...

Leivamure oli suur, neli suud oli laua taga söömas. Kolm korda päevas.

Ules ta nad ometigi kõik kasvatas.

Poeg, minu onu, oli Jurjevis tehtud kõvast kartongist postkaardil niisugune: sarnakas nägu, heledad juuksed, vanaema karm suu ja tõsine silmavaade. Ta oli üks nendest, kelle hauda ei teata, arvatakse, et see võib olla kusagil Poolamaal... Igatahes Esimese maailmasõja kolmandal aastal jäi ta teadmata kadunuks. Ta oli siis kakskümmend kolm aastat vana, ikka täismees juba. Temast oleks muidugi abi olnud, oleks sulasepalga koju toonud. Tüdrukutest polnud veel asja midagist.

Vanem tütar, mu tädi Anna, olnud oma noores põlvēs õige näokas plika. Juuksed lokitangidega kohevaks kräsutatud, palged nagu rõõsk koor, valge pitskraega pluus seljas — nii nägi ta kena välja. Ilus pidi ta koguni olema — või ta muidu oleks antvärgist rätsepmeistrile mehele saanud.

Ema oli muidugi veel ilusam. Aga ju neid kõva krae ning maniskiga saksu kõigile ei jätkunud, isegi ilusatele naistele mitte. Tema sai töömehe omaks. Sihukese, kes pidas üheksa ametit ning kelle söögilaua soolasilk ja kartul ka hoolega ametit pidasid.

Nii olid lapsed suureks sirgunud ja vanaema vanaks

jäänud. Kuidagimoodi läks ka elu lähedamaks. Vähe-masti oli mu tädi jõudnud haljale oksale ja tõusnud sellesse ühiskonnakihti, mille liikmeid kutsuti tollal lugu-pidava sõnaga: ärimees.

Ärimees... Ärinaine... Suurte klaasakendega riide-pood ja moesalong linna peatänavas. Maja ja aed ääre-pool. Suvemaja mere kalda peal mändide all, lained käega küünitada.

Noh, kui juba nii elati-oldi, siis kuulus kogu asja juurde seegi, et õetüttele kingiti sünnipäevaks viie-kroonine hambarahaks, et oma lastele osteti klaver koju (las klimberdavad) ja et ema võeti kah eneste juurde (vaatab laste järele, hoiab maja ja aeda korras).

Aga mingisuguse seletamatu ja arusaamatu jonniga jätkas mu vanaema ka tütre uhkes majas sukavarraste taga küürutamist — silmad ikka umbusklikud, suu karmiks triibuks surutud, huultel aina noomimissõnad oma kergemeelsetele lastele ja lastelastele. Ta nagu oleks mingi kuuenda või seitsmenda meelega aimanud, et kõik see rikkus on üürrike ja luiteliivale ehitatud.

Nii nagu ta tegelikult oligi.

Tuli neljakümnes aasta ja siis hakati inimesest lugu pidama. Inimesest, mitte aga tema rahakotist. Ärisse pandi peremeheks komissar, raha läks pank, maja natsionaliseeriti. Oi seda mürkitäis viha, mis uue korra meestele vastu ei löönud! Eks minu taat saanud ka oma jao — oli temagi ühes väikeses ettevõttes komissariks. Tädi-meis käis ikka esiti rääkimas, et sugulaste asi, et taat katsuks hea kosta. Aga kui isa ära ütles, et kelleks teda õige peetakse ja et eks igaüks saa seda, mida ta ära on teeninud — no siis kuulis ta head ja paremat. See oli nii kõvade sõnadega jutt, et mind saadeti toast minema, kuigi ma pooltest asjadestki aru ei saanud. Niipalju ikka sain, et taat pidi olema inimesesööja ja punane veel pealegi.

Aga neljakümne esimesel, kui tädi-meis oma perega ešeloni pandi ja vanaema samuti, siis minu taat — see-sama inimesesööja ikka — ütles: «No kurat, see ka pole õige. Inimene on eluaeg tööd teinud ja nüüd peab nende parasiitidega koos minema...» Jooksis mis jooksis, seletas mis seletas, karjus mis karjus — aga vanaema ešelonist maha võeti ja jäeti.



Sellest ajast elabki vanaema meil. Koos olime sõja ajal tagalas ja koos tulime tagasi.

... See oli varsti pärast sõda, kui meil koolis olid juba esimesed tantsukursused ja ma tulin sealt. Astusin mööda hämarat sügisõhtust tänavat, keerutasin ennast lustipärast ringi ja tuletasin tangosamme meelde. Siis ma oma rõõmsas meeles mõtlesingi: küll on kahju, et mu vanaema tantsida ei oska.

Vanaema elas tookord meil ja seda teadsin ma kindlalt, et tantsida ta ei oska.

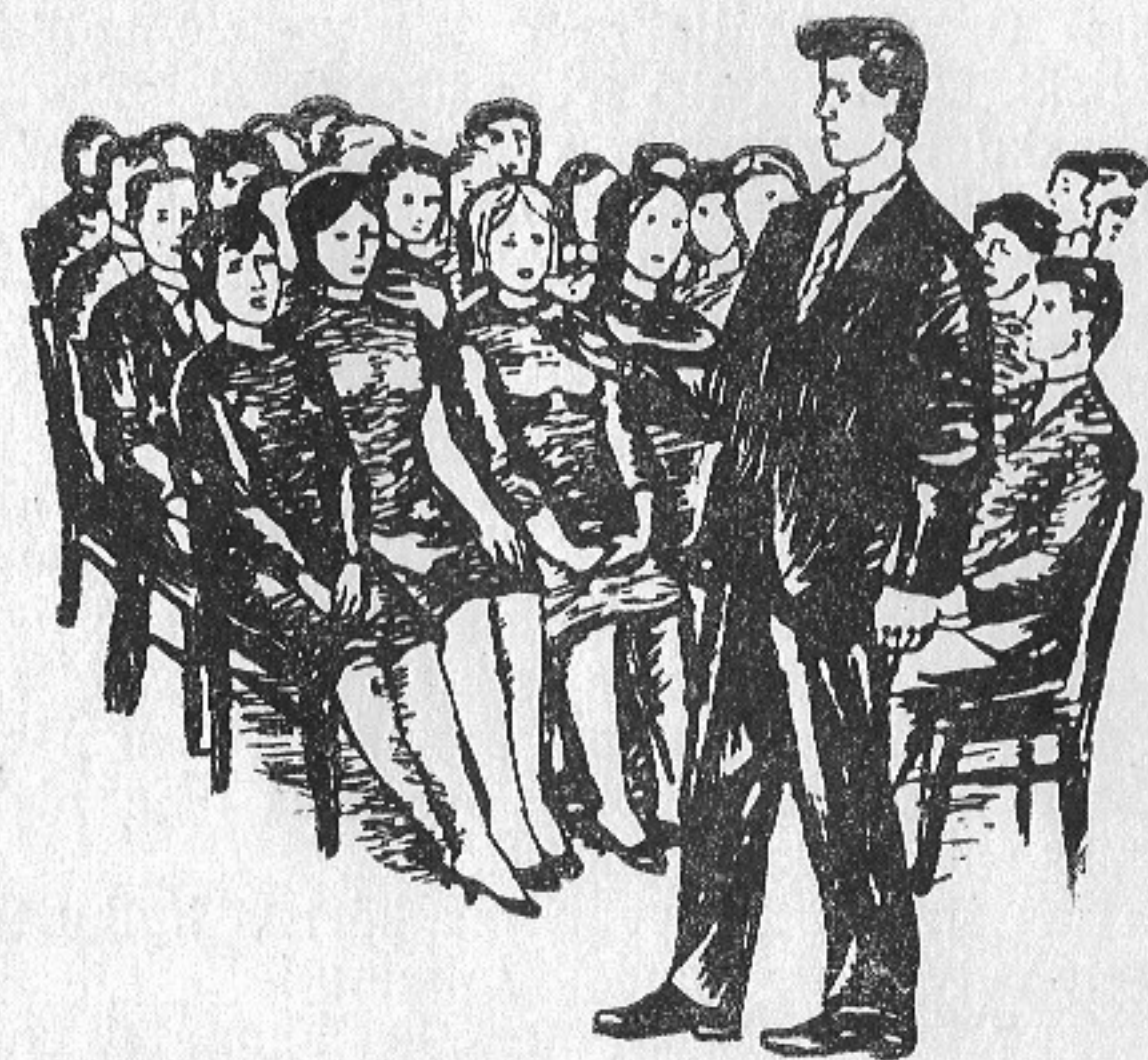
See oli niisugune ülemeelik mõte...

Pärast sain aru küll, et see ei kõlba kuhugi.

Kui ta oleks tantsida osanud, siis poleks ta ju olnud minu vanaema.

Ma olin komsomolis juba ja teadsin hästi, et vanaema on tädi Anna ema. Aga tantsida ta ei osanud, ja minu vanaema oli ikka küll. See oli kohe päris kindel.

## Neonov



Olin ikka arvanud, et tunnen Neonovit sama palju nagu teisigi meie kursuse kommunistlikke noori — vähemalt nii palju, kui mulle algorgi sekretärina vaja oli. Me ei õppinud küll ühes osakonnas, aga kursusebüroo oli mitme peale üks.

Teadsin, et ega ta loenguil käia viitsi, aga eksamid ning arvestused sooritab ikka õigel ajal ja korralikult. Liikmemaksuga oli raskusi: enamasti tuli talle tähtaega meelde tuletada. Et ta oleks enesele kursusel mingeid kohustusi võtnud — seda muidugi ka polnud. Neid kohustusi polnud aga paljudel teistelgi, nii ei tähendanud see veel midagi.

Muidugi tuli mulle ootamatult, kui mind kutsuti teaduskonna komiteesse ja öeldi, et peame Neonovi küsimuse üldkoosolekule viima.



Teaduskonna komitee sekretäriks oli tollal Kaarma Ants. Tema'p mulle need miilitsaprotokollid nina alla pistiski. Uhes räägiti selge sõnaga, et üliõpilane Neonov on rikkunud restorani «Volga» fuajees avalikku korda, läinud kätega kallale kodanik Alamaale ja tarvitanud ebatsensuurseid väljendusi portjee suhtes. Ja miilitsa-seersandile hakanud ta ka vastu.

«Noh, teadsid sa seda või?» päris sekretär ja ta nägu ei ennustanud sealjuures midagi head.

Raputasin pead — võib-olla tõepoolest natuke liiga ükskõikselt. Igatahes Kaarma ilme läks veel kandilisemaks kui enne ja ta kääritas mulle peale:

«Mis kuradi sekretär sa oled, kui midagi ei tea. Tuleb su enda küsimus büroole panna!» Ta oli näost õhetama löönud, ja kindel, et oleks see tema teha, oleks ma seal-samas ametist lahti saanud.

«Kas sinu arust pean ma kõrtsis hulkuma ja poiste järele valvama?» nõudsin solvunult.

Ega Kaarma polnud mees, kes kannatab enesele vastuhaukumist. Ta jättis muidugi tähele panemata mu mõttekäigu ratsionaalse tuuma ja raius aga oma:

«Ära poe õppimise taha. Oled sekretär, oled aktiiv — ja muidugi süüdi, et ei tea, mis sul seal toimub. Loe siis vähemalt protokollid läbi.»

Mühatasin ja lugesin ka teise protokollid läbi. See oli sama lakooniline. Kodanik Neonov oli avalikus kohas, täitevkomitee-esisel väljakul, löönud näkku naiskodanik Tulikat, Mall Juhani tütar. Kuna selgus, et Neonov on üliõpilane ja pealegi kommunistlik noor, saadab miilitsa-osakond nimetatud materjalid ülikoolikomiteesse seiskoha võtmiseks.

See oli lühem, aga mõjus raskemalt. «No pagana pihta!» hüüatasin. «See on juba liig mis liig!»

«No näed nüüd,» kostis Kaarma, ikka veel mornilt, aga siiski justkui taltunumalt. Nähtavasti jäi rahule, et ma enam ükskõikne ei olnud.

Teatud mõttes olin ma ju rikunud inimene, vähemalt komsomoli- ja kasvatustöö jaoks. Enne ülikooli astumist olin töötanud paar aastat rajoonis, algul komsomolikomitees, hiljem traktoristide juures. Need aastad — esimeste kolhooside, esimeste kombainide, viimaste bandiitide rünnakute, viimaste eramajapidajate aastad — olid

jätanud mulle muidugi omad jäljed. Olin vanem kui teised üliõpilased — ülikoolikomitee sekretär kaasa arvatud. Muidugi suhtusin mõnessegi noorte ettevõtmisse üleolekuga kui inimene, kes teab, et maailmas on veel midagi muud ja tähtsamat kui ühised kinoskäimised, kirjanduslikud viktoriinid, õppeedukuse tõstmine. Ka ei saanud ma ühte väikesse kaklusse suhtuda niisuguse õiglase ja püha vihaga nagu Kaarma. Olin näinud kis-masid, kus noatera välkus, ja teadsin, et kui mõni mees kukub rusikatega vehkima, siis on seal ikka suur tagamaa, mida annab pärast klaarida... Ainult et lüüa tüdrukut rusikaga näkku — see oli fakt, millega ma esimest korda elus kokku puutusin... Nende poistega seal traktorijaamas — olgu peale, et nad hoogu sattudes alati sõnu ei valinud, — niisugust asja ei juhtunud. Pidasin Neonovit süüdlaseks fakti enese pärast, hoolimata motiividest, mis seal taga võisid olla. Nii oleksin ma öelnudki Kaarmale, kui ta mitte ise oma rumalal kombel paristades ette poleks jõudnud.

«Peaksid mõistma, et taoline sell ei või komsomolis olla. Vaatame neile läbi sõrmede, aga pärast saame ise mööda kaela — liberaalsuse pärast.»

See «mööda kaela» ärritas mind jällegi ja ma ei saanud aasimata olla:

«Kardad pähesaamist?»

«Ilmaasjata ei taha jah saada. Ja milleks üldse kohatu iroonia,» ärritus Kaarma jälle. «See, et sa pole kahe aasta jooksul oma noortele mingit tähelepanu pööranud ja ei ole sedagi märganud, et ühest on huligaan saanud, on sinu süü. Nüüd loomulikult ei jää midagi muud enam üle, kui... Sa vaata, et vähemalt koosolek oleks tase-mel...»

Teadsin juba, mis see tase-mel olemine Kaarma suus tähendas. Et otsus oleks juba enne valmis fabritseeritud. Enne valmis, ja muidugi sõnavõtudki organiseeritud. Et kõik oleks ette teada ja mingeid — jumal hoia — üllatusi ei tuleks.

Kaarma oskas hiilgavalt koosoleku enese initsiatiivi nulliks muuta ja võib-olla oli just see peamine, mille pärast ma ei saanud kunagi temaga päris vabalt ja ilma irooniata mõtteid vahetada. See, ja muidugi lisaks veel,



et pidasin teda liiga iseteadvaks ja enesekindlaks. Nagu ainult tema teaks, mis on õige ja mis on vale.

Ma ei tea tänase päevani, mil määral minul õigus oli, kui palju ma üle soolasin. Igatahes sai mulle hiljem selgeks, et niisuguses tööstiilis polnud põhjust ainuüksi Kaarmat süüdistada.

Jah, kui ta oleks nood viimased sõnad ütlemata jät nud, ju vist oleksin teisiti tegutsenud — rohkem printsii pidele ja vähem motiividele mõelnud. Nüüd aga kinni tasin talle ebamääraselt, et koosolek tuleb. ärgu muret segu. Siis katsusin, et komiteest **minema sain**.

Kaarmal oli paljuski õigus, kuigi ta väljendas end nõnda teist solvaval moel. Et ma polnud hoolinud, kel leks või milleks Neonov kahe ülikooliaasta jooksul on muutunud — see oli jutt! Neonov polnud kellekski muu tunud — ta oli see, mis enne ülikooli astumistki. Aga et mina temast õieti midagi ei teadnud, see oli ka tõsi mis tõsi. Seda jah teadsin, et ta loenguil ei armasta käia — dekanaadis oli ütlemist olnud ja kursusevanem kaebas. Pagan võtku, aga kas ma ise nii väga armastasin seda peeneks nämmutatud putru, mida meile seal ette ser veeriti. Kui enesele ei meeldi, miks sa siis tahad, et teine peaks seda mõnuga helpima... Veel teadsin, et poiss polnud pealinnas konkursile vastu pidanud, et ta isa oli seal mingis ministeeriumis tähtsal kohal, et ta ise käis ringi välismaalt pärit paksude taldadega kingades ja kiitles, et onu on need Ameerikast saatnud.

Muidugi oli seda kõike neetud vähe. See oli ju väline. Mis loeb seal onu või isa või pealinn... Mis puust sa ise oled, mees, — vaat see oli tähtis. Ja seda puuliiki ma määrata ei osanud. Oled sa pehme süüga lepp või mädanenud südamega haab, okslik ja kisuline kuuse tümikas, nõtkes ja visa kask või kõva ja kõlisev tamm? Mitte ei tea!

Võib-olla oleksingi läinud internaati ja katsunud üht teist välja uurida. Küllap siis oleks kõik teisiti arenenud. Aga mu vahekord Kaarmaga oli juba kord nõnda kiiva kiskunud, et pidin tingimata talitama risti vastu sellele, mida tema tahtis.

Nii astusin raamatukokku ja lohutasin ennast teel, et küllap koosolekul juba selgub, mis mees ta on, see Neonov.

Mul oli omamoodi õigus — koosolekul tõepoolest sai mulle klaariks, mis mees ta on. Aga paraku siis, kui kõik oli läbi ja otsus tehtud. Ja mina imetlesin nagu narr seda ilutulestikku.

Kõik algas nagu kord ja kohus — rahvas kohal, ja tukkuma siia ei tuldud. Muidu oli ikka tegemist, et kvoo rumit täis saada, sel korral paistis auditooriumis kohta dest puudu tulevat.

Lugesin protokollid ette ja jäin ootama, et mis sel lest kõigest arvatakse. Sedamaid hõikas mitu tüdrukut korraga, et andku asjaosalisele sõna, protokollid ei ütle veel midagi. Muidugi oleks mul tuline õigus olnud vastu kosta, et protokollid ütlevad just peamise ära. Et kõige pealt tuleb anda hinnang faktile enesele, mitte aga sub jektiivsele motiveeringule. Aga nagu kiuste silmasin Kaarmat ja parteibüroo sekretäri Koosi. Nad istusid otse mu vastas, Kaarma kõhnal näol musklid pingul ja silmad poolpilukil, Koosil kriitiline muie suunurkades — ja ma andsin sõna Neonovile.

Peab tunnistama, niisugust ilusat esinemist ei juhtu just igapäev kuulma. Ilusat selles mõttes, et kõik oli omal kohal. Sedasi, jah, protokollid on õiged, ta toimis tõesti nii, nagu seal juttu on. Muidugi kahetseb ta nüüd oma käitumist, mis pole nõukogude üliõpilase ja kom munistliku noore vääriline. Selgituseks võib vahest lisada, et kõik see toimus afekti seisundis. Ta oli meeleheitel ja talitas tagajärgedele mõtlemata. Ta käis tüdrukuga ja oli tõsiselt armunud. Aga siis tunnistas too, et kõik oli ainult mäng, meelelahutus, ja hakkas teisega käima. Kuna tema polnud seda mänguna võtnud, kaotas tasa kaalu ja hakkaski mürgeldama. Seda räägib ta selle pärast, et oleks kõik teada ja südamest ära öeldud. Roh kem pahandust ta teinud ei ole. Ja töötab, et edaspidi ka ei tee. Ta saab aru, et on karistuse ära teeninud, palub ainult, et jääks komsomoli ridadesse ja saaks tasa teha oma eksimisi.

See oli ilus jutt jah. Ainult lõpp kippus käest ära vajuma, sentimentaalseks või nii... Seda märkas ka Kirka Švarts ja hõikas kohalt vahele, et ega komsomol pole mingi tööpataljon, kus pattusid puhtaks pestakse. Uldse paistis, et poisid suhtuvad Neonovisse iroonili selt ja jahedalt.



Aga meie kursusel oli ju kümnekordne tüdrukute ülekaal, ja see otsustas asja. Need puha olid tuliselt ja pea-aegu ühel meelel Neonovi selja taga. Nende südamed olid juba kaastundest ja tegutsemisihast tulvil. Ennää, isegi väike Tuuliku Maie — muidu kisu konksuga suust oma arvamust välja — kargas püsti ja seletama: milles siis õieti Neonov süüdi on, kui sattus niisuguse halva tütarlapse kätte, kes aina arvab, et võib mängida ja teha teisega, mis heaks arvab.

Üldse ja üldiselt tuli välja, et meie kursusel pole ühtegi niisugust kergemeelset ja rikutut. Kõik olid puha püha ja tulist viha täis tolle ühe peale. Aga mis kergemeelne nüüd toogi oli. Eks ta abiellunud marksismileninismi kateedri vanemõpetaja Ants Jürgeniga ja loomulikult ei taha nüüd midagi teada oma endisest tantsupartnerist.

Ehh, halvasti oleks tolle ühe käsi käinud, oleks ta sinna juhtunud tulema.

Ainult energiline ukrainna tütarlaps Inna Tereštšenko ja büroo liige Nadja Sokolova olid reserveeritud: nemad hääletasid hiljem koguni selle poolt, et Neonov komso-molist välja heita. Aga või sellest kasu oli — teised töotasid poisi võtta kursuse hooldusele. Ei aidanud siin isegi Kaarma sapine sõnavõtt ega jutt sellest, et kommunistlik noor peab üle olema niisugustest asjadest ja ei tohi kunagi ära unustada oma organisatsiooni au. Talle hüüti vahele, et ainult puuslik on alati ühtemoodi külm.

Lühidalt: meie kursus esines täies hiilguses, Kaarma vihane kõrvalpilk minu poole oli selle kinnituseks. Mina omalt poolt ei jäänud kah võlgu, panin loole krooni pähe: kui hääletama hakati, et kas jätta või välja heita, siis mina tõstsin käe jätmise poolt. Kõhklesin, aga tõstsin ikka. Sümpaatiat ma Neonovi vastu ei tundnud, aga mõtlesin, et see oleks ka narr küll, kui ühe mehe elu ja tulevik peaks naise nahka minema. Ja ausust tuleb ka hinnata — näe, rääkis kõik puhtalt ära, kuidas oli.

Kirka Švarts küll pomises selja taga, et ega see polnud tal esimene ega viimane ja et naised puha poisist sisse võetud, sellepärast. Aga mina mõtlesin, et ega tea, võib-olla on sul, Kirka, hoopis kade meel ja sellepärast. Lõppude lõpuks peab ikka kuulama rahva häält,

ja see oli meie kursuse kuuekümne naisüliõpilase näol minu selja taga.

Küllap oleksin selle õndsas usu juurde jäänudki, kui mitte väljas trepiotsal poleks juhtunud veel kord Neonoviga kokku. Seal tema seisis oma paksutallalistes kingades, ajas kellegagi juttu ja pöördus siis meie poole:

«Sooh, nüüd on koosolek läbi, kui õige pühitseks, ah?»

Kehitasin hämmeldunult õlgu — see ettepanek tuli igatahes ootamatult... Kohmasin, et pole nagu põhjust... Kirka Švarts aga päris, et kas Ljova tahab kerge pääsemise puhul õige välja teha või.

Alles koduteel, kui sammusime põiki läbi Toomeoru, hakkasin mõtlema, et olen ennast lasknud hirmus rumalal moel ninapidi vedada. Mina ja mu kuuskümmend rahvatribuuni. Et kas üks õige mees saaks pärast niisugust koosolekut nii kergemeelselt öelda: sooh, korda läks, selle peale kuluks üks naps... Justkui advokaat, kes on varga puhtaks rääkinud ja sellest head mõnu tunneb.

«Kuule, Neonov tõmbas meid vist haneks?» pöördusin oma teekaaslase poole.

«Aga mis sina siis arvad. Et ta ise kõike seda mõtles, millest rääkis. Ehee, brat, oled ka naiivne.»

Olin olnud nii naiivne, et kui Kirill mulle oma laia volgapärase hääldamisega seda näkku venitas, hakkasid kõrvalestad õhetama.

«Miks sa siis koosolekul suud lahti ei teinud?» käratasin talle.

«Koosolekul! Kas sellest ka midagi kasu oleks olnud! Ta jõudis tüdrukud kõik haledaks teha enda vastu. Juba loengute ajal ja pärast loenguid agiteeris neid. Küllap tema juba teadis, missuguse keele peale kõige õigem vajutada on.»

«No missuguse siis?»

«Eks ikka tundmustega opereerida... Ise on ta külm nagu kala vees. Aga sina — löid araks või, et kargasid plikade punti ja — käsi püsti?»

Pidasin paremaks vaikida.

Bürool vaikida ei saanud. Seal tuli aru anda. Kasvatustööst teaduskonna teise kursuse komsomoliorganisatsioon — niisuguse pealkirja all toimus see, aga sisu-



ltselt jätkus Neonovi küsimus sealgi. Ja minu ja meie büroo osa selles.

«Kuidas sa koosolekuid ette valmistad?» küsis Kaarma.

«Kas tutvusid olukorraga enne koosolekut?»

«Mismoodi sa ise eeskujuks oled?»

«Kuidas sa aru saad printsiipaalsusest?»

Ehh, küll nad ladusid mulle küsimusi — nii- ja naa-suguseid. Retoorilisi, provotseerivaid, ärritavaid, aasivaid. Küsimusi, millele ma ei osanud vastata, kuna vastus oli niigi selge; küsimusi, millele ma ei osanud vastata, kuna mulle ei olnud ka siis veel mõnigi asi selge.

Ja siis tuli see kõige tähtsam, see kõige otsustavam:

«Sa õige ütle nüüd,» nõudis Kaarma. «Kas sa tahad olla komsomoliaktivist või mitte. Kui tunned, et see töö käib sulle üle jõu, siis ütle. Tahad või ei taha?»

Sellele ei saanud ma vastamata jätta. Seisin vaikides büroo ees — ja kõik kees sees. Solvumine, teadmine, et mulle tehakse liiga ja et siiski neil on õigus. Ja see, et kerge oleks öelda: ei taha. Öelda küll, aga mis saab pärast? Ma tahan ju! Tahan mitte sellepärast, et nii on kergem. Pigem juba sellepärast, et nii tunnen ennast vajaliku olevat, et nii olen otsapidi ikka veel nendes rahututes võitluspäevades, rasketes päevades, mis ometigi andsid mu elule mõtte ja eesmärgi.

Nad ootasid, andsid mulle aega mõelda, rahuneda ja mõelda.

Nii ma siis mõtlesin ja lõppeks sain endast võidu.

«Tahan, tahan küll...» See tuli vahest liiga spontaanselt, aga ausalt. «Ainult... niimoodi küll ei tahaks nagu siiani.»

«Noh, niimoodi ei tohigi... Sellepärast me ju siin istumeegi,» mühatas Kaarma, ja vist nii mõnigi büroolane muigas selle peale.

«Ei, ma mõtlesin teistmoodi. Sina, sekretär, aina kamandad ja nõuad, et kõik oleks ja läheks nii, nagu sina tahad. Aga et teinekord on vaja mitte käsku, vaid nõuannet, ja sellele sa ei mõtlegi. Ja et võib-olla alati ei ole sul õiguski käskida ja keelata — sellele sa ka ei mõtle...»

Sooh, see oli nüüd lõpuks välja öeldud. Jäin ootama, et Kaarma pistab prõökama ja kütab mu naha veel kord kuumaks. Aga seda ei juhtunud. Ta kiskus näost

vähe tõmmumaks, seda küll, aga vastas ta päris rahulikult.

«Selles on sul õigus. Tean ise, et teinekord kukun serviti lahmima, tean ka, et niiviisi selle töö juures ei saa. Mis teha, töö miilitsas oli teistsugune, seal jälle teisiti ei saanud. Ja siiski ei ole sul õigus. Oleksid pidanud seda mulle varem ütlema.»

«Oleksin vahest öelnudki, aga... kartsin ikka ka...»

See kukkus kuidagi nii välja, et kõik pistsid büroos naerma ja Kaarma ise muigas samuti. Eks seal terake koomikat oligi. Vastu haukuda ei kartnud, aga näe, seda, mida oleks tulnud öelda, seda ei julgenud.

Muidugi sain oma karistuse kätte — rumaluse eest ikka pekstakse. Aga ega muidu targaks ka saa. Ja vähemalt ühes asjas olin küll rohkem tarkust saanud kui mõne terve loengukursuse pähetuupimisest. Kui mõnikord keegi juhtub targutama: *vox populi, vox dei*, siis pärin ma talt sedamaid, mida ta õieti mõistab rahva all, defineerigu mulle seda. Kas ta mõtleb seda suurt, seda edasitõttavat, seda kommunismi ehitavat. Või mõtleb hoopis neid naisi «Ülesküntud uudismaast» — neidsamu, kes Davõdovile tuupi tegid, aidavõtmeid tahtsid käest ära rabada.



## Saarma Sass



Luharanna metsavaht Saarma Sass on mees, kelle kohta räägitakse, et tõmba või tangidega sõna suust, aga kätte ikka ei saa.

«Mees oma sõna peremees,» ütleb rahvatarkus.

Sassist ihnemat on siis tõesti harva näha.

Kui Soomes vahest... Meie maal küll mitte.

Tööd juhatab ka ennem kätega, kui et annaks ennast kuulda.

On seal suures üksinduses peast segaseks jäänud — lõksutasid naised.

Nüüd ei saa Sassi sõnaahtrust enam üksinduse kaela ajada — sellest ajast, kui Kāo Marta oma poistega Sassi häärberisse kolis.



See kirjutati ka Marta suure pealehakkamise arvele. Et nojah, Marta ju tuntud-teatud — ega tema enne jätta, kui mehe on kätte saanud. Et meieriga läks asi untsu — too pani suures hirmus linna poole leekima. Sass jälle ei mõista õigel ajal suud lahti teha, asi kaks nii meest võtta.

Aga mina ütlen nüüd küll, et pole Sass võtta ega jätta mees. Et Sass on teist sorti ja see lugu Kāo Martaga oli ka teistmoodi.

Näeh, me oleme ennegi metsas palgiotsal piibutundi pidanud ja maailma asju arutanud. Ja siis on Sassil juttu küll. Seda'nd mitte, et lausa lobisema kukuks. Aga kui ikka midagi ütleb, on see nõnda sihitud, et pakk käib prantsti pooleks. Paneb jah metsamehe moodi — kirvega.

«Küla peal räägivad, et Marta kleepis ennast sulle külge...» uudistan. Me ju tunneme teineteist, ma võin sedasi pärida küll.

«Naiste lora,» ühmab Sass. Sellega on kõik öeldud, mis öelda vaja ja jutul lõpp.

Teine oleks eluaeg vindunud ja kiilu tagunud sellesse kuulujuttude okslikku ja vintskesse tümikasse. Oleks tagunud, aga lõhutud see pakk poleks saanud.

Sass juba teab, mis üks õige meeste jutt väärt on.

Natukese aja pärast, kui teist piibutundi peame, arutab ta:

«Kui ikke puupurust õpivad söögikraami tegema, ei siis ole maailmas enam puudust.»

«Seda küll,» kinnitan omalt poolt. «Ainult et siis peab igale mehele tööd ka jaguma.»

«Noneh,» mühatab Sass nõus olles.

Egas Sass ole teab mis suur söödik — ärgu seda keegi arvaku. Sassile jätkub sellestki küllalt, mida praegu ülalt Mäe kooperatiivist osta saab. Heeringat saab? — Saab! Leiba müüakse kolm korda nädalas? — Müüakse! Võid on poes? — On! Noh tangu, makarone, suhkrut, kompvekke, praänikuid, poslamaslat, konserve ja muud pudi-padi on ka. Sassile jätkub. Jätkub tervele Metskülale, mõisa-rahvale, tervele poolele rajoonile.

Aga seda teab Sass küll, et tervele maailmale ikka ei jätku toitu. Mõnel pool veel puudus majas. Nii et kui Sass

kõneleb sööginappusest, siis ikka rohkem ülemaailmse probleemi mõttes või nii...

Noh, nüüd viskab küll villast, võib mõnigi uskmatu mõelda. Üks metsakolka vanapoisikänd — mis temal pistmist suure maailma asjadega, pealegi nende kõige tähtsamatega.

Ahaa, aga selles see asi ongi, et Saarma Sassil on nendega pistmist küll. Tema mehike on uute aegade saabumiseks mõndagi teinud — nii üldrahvaliku töö kui ka enese harimise mõttes.

Selle peale võin ma pipart võtta, et Saare Leili kõneleb tõtt; aga rääkis ta seda, et Sassil on rajooni raamatukogu kaanest kaaneni läbi loetud. Nüüd laskvat juba teist ringi — valikuga.

Te arvate, et kui Sass vähe räägib, et ta siis mõtleb vähe ka. Tühi jutt! Need suured mõtlejad just kasina kõnega ongi, neil ei jää tühja lobisemiseks aega.

Aga kui see ürasekitampaania lahti läks, mäletate küll (tikutopsidelgi oli suur loosung: hävitage kooreüraskeid — massilisi metsakahjureid!) — siis, jah, oli Sass mitme mehe eest väljas. Tema'p selle peale tuligi — kutsuda koolilapsed metsa. Ta õpetas lastele selgeks, mismoodi üks ürasekitest puretud puu välja näeb. Siis lapsed kammisid kvartalid läbi ja märkisid haiged puud puha ära.

Olgu pealegi, ma tahtsin sellest rääkida ikka, et Marta Luhaäärele minek oli teistmoodi, kui külanaised teavad.

Et kõik pahandusega alanud — nii küll. Seda juttu kandnud Marta ise küla mööda ringi ja Sass ei lükka ka tagasi.

See olnud nii sügisepoole talve — enne jõule ikka. Lumekübe juba maas, aga hästi õhuke. Puud härmas ja õhk aurusegune. Näha pole kuigi kaugele, aga kuulda mitme kilomeetri taha.

Tulnud Sass luha äärest, käinud «Murrangu» meestele raiekohta näitamas. Jõudnud parasjagu üle Palupõndaku, kui kuuleb: kuskilt kostaks justkui sae häält. Ikka sihkat-sahkat ja sihkat-sahkat... Tõstnud Sass oma teise läkikõrva kah üles ja jäänud kuulatama. Hakanud hääle järgi astuma, jõudnud välja metsa serva, kus suvel olnud kolhoosi tatrapõld. No seal põllu ääres olid sihu-



kesed hästi okslikud jässakad pedajad. Astub Sass lähemale, näeb: Marta oma kõige vanema pojaga männitukas. Poiss puu otsas ja muudkui nügib vuksiga oksid. Mänd ülalt juba paljas nagu porgand...

Astunud Sass juurde, suurest üllatusest pääsenud juttu liikuma. «Mis kometit teie siin teete?» pärinud.

«Käbisid korjame,» vastanud Marta.

«Kes seda näht, et elavat puud nõnda räsitakse...» öelnud Sass rohkem nagu hoovõtuks.

Marta jälle pistnud vastu kätsatama, et ei tema tea midagi... Et temal kästud käbisid korjata ja tema võtab muudkui sealt, kus käbisid on. Et mis see üldse Sassile korda läheb, ega ta metskonna puid puutugi, see hoopis kolhoosi mets.

No see jutt aianud Sassi harja punaseks.

Kamandanud poisi alla, võtnud vuksi ära, käbikorvid ka kaenlasse ja teinud minekut.

Ju see pidi olema sõnaselge hinnang Martale ja tema tegevusele.

Marta pistnud tänitama, et miss! ja miss!, et võõrast vuksi võtta ei tohi.

Sass ainult mühatanud üle öla: «Küll seda, et metskonnas saad kätte...»

Ja viinudki Marta sae asitõendiks kaasa.

Et see just nõndamoodi olnud, selles ei maksa kaheldagi. Võis Marta sihuke tuulepea olla küll, ja Sass võis ka tembu ära teha, et saag kohe kaenlasse ja padavai minema. Sassil ju, teadagi, pole seda koolmeistri noomimise-oskust antud.

Samuti võisid sündmused nii edasi areneda, et Sass võttis õhtul vuksi kaenlasse ja tümpsis mööda külmakahust metsavaheteed uuesti Marta juurde.

Ainult et miks? Siin lähivad arvamused jälle lahku. Ühed ütlevad: metsavaht lõõnud kartma, et peab veel kohtusse minema. Et andnud suures vihas Martale endale kah paar udiakut. Et poiss võib tunnistada ja siis läheks Sassil haprasti.

Seda juttu aga Marta ei kinnita, mis on kõige õigem tõend, et pole sel alustki.

Ega Sass ise ka pole kellelegi öelnud, kuidas see kõik oli. Aga niipalju ma teda tunnen, arvan, et just neil teistel on õigus. Ikka neil, kes räägivad, et Sassil haka-

nud lesknaisest kahju ja sellepärast vantsinud õhtul tagasi Marta osmiku manu, vuks kaenlas. Et teine on järsku külmas kambris kogu oma perega — tea, kas kirvest on majas või mitte. Või järsku on vuks see ainuke tööriist, millega notte peeneks teha.

Noh, niipalju arvan ma ka Martat tundvat-teadvat, et ega ta Sassi siis kohe minema lasknud. Küllap ladus oma lesknaise elamise-olemise tervenisti Sassi ette — et vaata ja mõtle. Kiita see üksiku lastega naise elu ju pole — ei maal ega linnas. Teada lugu! No ja Sass kah — ega ta sihuke mees ole, et mõtleb üleilmsetele hädadele ja oma õuetagust ei näe. Käis ikka Martal hiljem abiks puid peeneks tegemas ja heinu luhalt koju toomas... Kevadel, enne teedelagu, siis seati asjad ühele poole. Kraamikoorem veerenud Luharanda, Sassi-Martat kõrval kõndimas, poissi-plikat koorma otsas hobust juhtimas.

Mõned siis parastasid, et seal on see suur armastus ja puha... Lõpuks hea seegi, et vanamehe õnge sai...

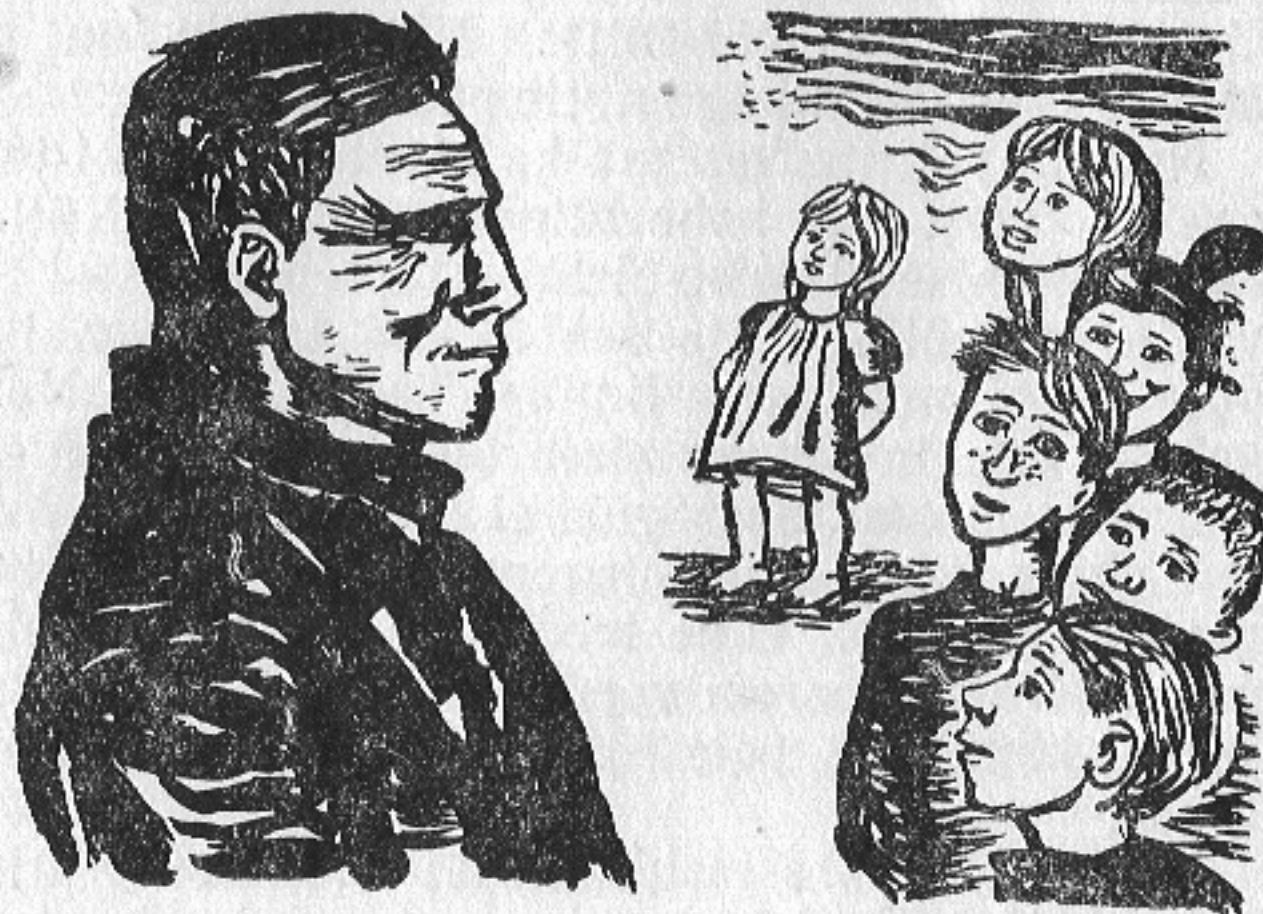
Mina olen ikka vastu öelnud, et jätke head inimesed rahule.

Sass ju armastab lapsi — hullusti kohe.

Mis te's veel tahate!



## Linask ja teised



Sõideti medalit kätte andma.

Alavere rajooni täitevkomitee esimees Peeter Linask oli nagu alati autojuhi kõrval — lai selg kindlalt vastu istme polstrit. Taga, teineteise vastas, istusid täitevkomitee sekretär Toober ja rajoonilehe toimetaja Sauerand: mõlemad hoidsid kramplikult kätega pingi servast kinni ja kiskusid ennast hästi kõssi — et mitte pead vastu katuseraami lüüa.

See kividest ja juuremügaratest ülepuistatud tee oli nende kannatuse proovile pannud juba tubli tunni.

«O-on aga ko-olkaid veel Ee-estimaal,» kirus Sauerand, auto väntslemise taktis sõnu silpidesse hakkides.

«Va-varsti jõ-jõua-me väl-ja,» kinnitas Toober.

Sauerand oli siinkandis uus mees ega võinud neid teid

teada. Tema, Toober, oli juba kõiki jõudnud tundma õppida. Vähemalt niisuguseid, mida mööda autoga läbi pääses.

Masin väntsles üle kuusejuurte ja mehed vaikisid. Sauerand surus lõualuud tugevasti kokku, kartes, et keel võib hammaste vahele jääda. Ei olnud ta veel harjunud külavaheteedega ega selle puldankatte ja kõvade istmetega maastikumasinaga.

Hämaras autokubrikus helkisid ainult meeste silma-valged.

Tee laskus kiira-käära allapoole otsekui roheline tunnel — sarapuud kaardusid pea kohal latvupidi kokku.

Ootamatult jõuti välja päikesepaistesse. Kurakätt jooksis kitsas heinamaariba, hüvakule jäi raiesmik noorte kaskedega. Heledatüvelistelt puudelt oli pudenenud teeservadele kollast ja mätastel roosatasid pohlal.

«Kuidas siin küll elatakse — nagu hundid keset laant?» võttis toimetaja üles enne poolelijäänud jutu.

«Ei, noh, mitte just keset laant,» selgitas Toober. Siit algab Saesaare luht... Ja või neil igav on! Lastekari sihuke, et asuta või mitu uut küla.»

«Kus on, sinna antakse,» mühatas Linask ja vaikis sedamaid. Küllap rajoonis teati ja räägiti niigi juba: vanal Linaskil pole kodus ainsatki last. Jaa, et muidu on televiisor toas ja auto istmiku all, aga seda kõige tähtsamat ja rahutumast õnne pole ikka osaks antud... Küllap juba lõksutati — nii ja veel hullemini.

«Tea, millega seda lasteväge ka toita jõutakse?» päris Sauerand. Tema mehike oli materjali pärast hallis mures. Nüüdki kalkuleeris, et ehk annab medalisaajast ja tema suurest perest joonealuse kirjutada.

«Mees tal lammaste peal...» oli Toober lahkelt selgitamas. «Naine ise õiendab kodus...»

«Tulevad ikka omadega välja?» Saueranna teada see metsadetagune «Võidu» kolhoos just jõukal järjel ei olnud. See oli talle üsna pea silma torganud — vanu rajoonilehe aastakäike lapates juba. Kevadel ei jätkunud omal külviks seemet, aga sügisel ei jõutud pahatihti koristamisega mäele. Tänapäev oli pealt kuulnud, kuidas rajooni esimees kolhoosi esimeest läbi võttis. «Võidule» eraldati juba suvel kiirkuivati. Nüüd sügis käes, aga kuivati vedeles ikka veel kokku monteerimata.



«Ju saavad,» kehtas Toober õlgu ja lisas seletuseks: «Eks neil ole oma abimajapidamine, koduloomad ja...»

«Kirbud,» urahtas Linask pead pööramata vahele.

«Jaa, eks neidki ole,» elavnes Toober. «Mullu, kui siinmail ringi käisime, sai vähe toas istunud. Ma õhtul kodus tundsin, et midagi näksib ja näksib, vaatan järele, ongi... seesamune... Kus nad mujalt kui...»

Seda lugu oli tegelikult Linask rääkinud. Aga nüüd võttis Toober ta enese peale. Esimees ei paistnud täna suuremat tujus olevat. Mine tea, võib-olla solvuks koguni, kui Toober lorab vanu lugusid mehele, kellel rajooni asjadest veel suurt ülevaadet ja selgust ei ole.

Jõuti välja väikese oja kaldale.

Sild oli kahtlane — katteks tahunud propsid paistsid küll uued, aga talad sellevastu üsna pehkinud.

«Las masin olla... Siit võib jalgsi minna, katus juba paistab,» ütles Linask hoolitsevalt ja pöördus Toobri poole: «Sa ehk õiendad seal... Ma vaatan siin vähe ringi.»

«Nojah, mis seal ikka delegatsiooniga...» kinnitas sekretär nõusolevalt ja kiikas oma roosa lapsenäoga Sauerannna poole, et vahest tahab toogi auto juurde jääda, ja et kui tahab, ärgu siis tulgu kaasa.

Sauerand aga polnud mõtetelugeja, ja kui ta ka oleks olnud, ikka poleks ta jäänud tusase, kuidagi enesesetõmbunud Linaski seltsi. Kuigi toimetajal tuli ametiasju ajades alatihti tegemist teha täitevkomitee-rahvaga, oli ta algusest peale tundnud Linaski vastu teatud reserveeritust, otsekui müüri, millest ei saa üle hüpata. Ei, talle istus palju rohkem lihtsakoelise ja jutuvarma Toobri seltskond.

Nii kõpsutasid ühed tolmuuga kaetud säärrikud ja ühed kannast viltu kulunud ning sama tolmuised linnamehekingad üle silla ja suundusid eemal puude vahel kõssutava madala halli osmiku poole.

Linaski suur lai selg jäi arupidavalt auto kõrvale. Ta paistis millegi üle sügavalt järele mõtlevat, võib-olla selle üle, kas astuda raiesmikule pohli noppima või jalutada mööda ojakallast allapoole...

Ametimehed jõudsid ussida. Siin oli sügisese pärastlõuna erksat rahulikkust. Päike soojendas aastates maja sammaldunud katust, õuemuru kollendas õitsvatest sea-

nuppudest ja toomingad kapsamaa serval kiiskasid sügisvärve. Kusagilt eemalt osmiku tagant kostis laste kilkamist. Parajasti ilmus tareuksele kõhn habemesekasvanud silmnäoga linastes lapitud pükstes mees. Ta silmas külalisi ja jäi ootevalmilt trepile seisma.

«Tere... Näe, peremees ise ka kodus...» hõikas Toober tuttavlikult.

«Tere-terekest...» noogutas vanamees, tundes ühe võõrastest ära.

«Noh, tulime jälle katsikule. Ei tea, kas perenaine juhtub ka lähedal olema?»

«On, on... kartulimaal... Ehk tuleksite seniks tarre.»

Nad astusid üle kõrge lävepaku, läksid läbi suitsust ja kartulikeedust lõhnava hämara köögi kambrisse. Peremees kohendas jalgadel lõngerdavat pikka pinki võõrastele õdusamaks istumiseks, kuid jäi ise seisma, küünarnukist kõverad käed vastu linaste pükste sääri.

«Sedasi jah,» kinnitas Toober ega vaadanud pingi poolegi. «Et kui nüüd perenaine tuleks, siis saaksime papred korda ja...»

«Noneh, seda jah...» kinnitas vanamees ja, nähes, et võõrad ei kavatse istuda, kohendas uuesti pinki laua otsas.

Ta veel viivitas, nagu selleks, et keegi külalistest võtaks jutujärje üles, aga siis sai aru, et sellest ei tule midagi välja, ümises: «Ma siis lähen huikan teda, jah...» ja liipas tagasi õue.

Külalised jäid omapead.

Toober hakkas oma pabereid lauale kohendama.

Muidugi teadis ta ja pidas lugu põlisest külakombest, mis näeb ette, et kõigepealt võetakse istet, puhutakse juttu ilmast ja viljakasvust, tervisest ja luuvalust ning alles siis, kui jutul juba hea minek sees, tullakse välja selle päris- ja peaasjaga.

Aga siin majas oli Toober ennast tundnud varem ja tundis ka nüüd üpris ebamugavalt. See tuba, kus peamiseks mööbliesemeteks olid värvimata laudadest kokkuloõdud voodid, see poolhämär tuba ühe kitsukese aknaga ei meelitanud tõepoolest just väga pidulikkusele. Seda viimast aga Aleksander Toober armastas. Täitevkomitee ruumikas saalis, punase kaleviga presiidiumilaua taga — jaa, seal oleks sekretäril juba jätkunud aega ja leidu-



nud ilusaid, päevakohaselt liigutavaid sõnugi. Siin aga seisis ta kohmetuna keset tuba, pilk aknasse pööratud, ja soovis kõigest südamest, et aga rutem minema pääseks.

Ainult toimetaja Sauerand vaatas uudistavalt ringi, nagu peaks ta tingimata just siit leidma oma igatsetud olukirjelduse. Tema avastaski, et peale nende oli toas veel üks hingeline, ja koguni mitte kõige tähtsusetum tänase siiasõidu asjaosaline.

Ahju kõrval oli üks väiksemat sorti voodi ja sealt Sauerand ta silmas — kõige noorema perekonnaliikme. Priske laps — võta nüüd kinni, kas poiss või plika. Ta magas nõnda sügavalt, et tema pärast oleks võinud vist küll maja tühjaks varastada... Ainult seda, et enne uinumist oli siin kõvasti jõudu proovitud ja küllap kurjal moel une vastu võideldud: lina oli mehikesel jalutsis kägaras ja särk lõua all rullis. Siis aga oli uni võimust võtnud ja, roosa tagumik upakil ning põsk padjas, — nii ta seal nüüd magada nahistas.

«Priske laps...» kinnitas Sauerand üsna heldinult hälli vaadates.

«Ju siis on emasse läinud...» kinnitas Toober lakooniliselt.

Ja otsekui tema sõnade illustreerimiseks ilmus künni-sele ema ise. See rõugearmilise näoga naine käis küllap vist oma neljakümneanda aastaid, vähemalt oli juustes näha juba linavalge asemel varast hõbedat. Ta rühikas kehas ja tugevates pruunides käsivartes paistis olevat hästi palju jõudu. Toober oli tema kõrval ainult priske poisikene, Sauerand aga kiitsakas vandersell.

«Mul pihud rokaga,» ütles perenaine, kui Toober talle käe ulatas.

«Mis nüüd sellest — tööinimese käed on alati kuld-sed,» kinnitas viimane, kuid tegi samas teist juttu. «Me, jah, tulime, et üle anda jälle seda kõrget autasu.»

Ning pikema arupidamiseta luges ta ette vastava otsuse, nii nagu see «Rahva Hääleski» oli kirja pandud. Selle esitamise ajal tekkis tuppä mõnel määral siiski pidulikkust, mis tuli vist sellest, et kõik püsti seisid... Vanal lambakarjusel olid küünarnukist kõverad käed jälle püksisäärtel, toimetaja pilk uitas uudistavalt mööda selle stseeni tegelasi, kangelannal oli näol väsinud, aga

siiski kannatlik ilme: kui juba kõigest muust üle on saadud, küllap siis peetakse nüüdki vastu.

Seejärel ulatas Toober medalikarbi, mis võeti kartulimaa mullast parkunud krobeliste sõrmede vahele — ja sellega õieti ametlik ning pidulik osa lõppeski.

Kuigi nad olid sisse tulnud nii prauhh! — ei kombekohast istumist ega paari sõna külalistejuttu — taipas Toober vähemalt nüüd pererahva une rahule jätta ja enne lahkumist korra pingiotsale toetada. Veel enam: ta püüdis ka sündsat jutujärge üles võtta, poolestsati see ju tal õnnestuski...

«Eks teil nõnda suure perega ole muret ka omajagu?» päris ta uurivalt.

«Eks ta ole jah...» ohkas perenaine.

«Aga see kõrge autasu kohustab jälle jõudu pingutama, et kasvatada meie suurele kodumaale väarikaid poegi ja tütreid...»

Siinkohal lõppes Toobri kõnekunst. Mitte et just sõnadest pöud käes, aga talle eneselegi tundus, et ta ei leia siin majas mitte neid õigeid ja sobivaid sõnu. Nii oleks neil tulnud lahkudagi, kui Sauerand poleks omakorda suud lahti teinud. Ega tea, mis tarkust temagi jaganud, aga tal kukkus kõik välja palju lihtsamalt ja südamlikumalt.

«Noh, see on teada, et kui sihuke polk majas ringi ratsutab — poisilapsed teised pealegi —, et ega siis katuski peale jää,» naljatas toimetaja ja lisas tõsisemalt: «Aga kasvavad ja küllap tuleb märkamatu abigi juurde.»

«Noh, jää sa nüüd nende peale lootma... Kes vähe tuule tiibade alla saab, see ära lendab,» ütles ka perenaine märksa elavamalt ja jutuhimuliselt.

«Ah et üks jagu on juba pesast välja lennanud?»

«Vanemad poisid trügisid sinna mere- või mis kooli — et nemad tahavad muudkui laevakapteniks hakata... Mina küll ütlin, et mis kaptenid teist tulevad — ise pole vett rohkem näht, kui et siin oja peal kevadel künaga sõitnud...»

«Eks nad ole minusse, mind ka, näe, pandi laeva peale omal ajal, kui soldatist sai käidud.» Ja pereisa tõstis uhkelt üles oma halli pea ning vaatas külalistele otsa. Toimetaja märkas, et tal on selged ja sinised-sini-



sed silmad. «Küllap vist võis noores eas ilus paar olla,» mõtles ta.

«Sinusse jah,» tehti seepeale kurja häält. «Ise käid küürus ja krõnksus — pole sust õiget karjakutki, aga poisid muudkui sinusse!»

«Einoh, see rihmatism — ei saa teist kuidagi välja...» Ja siis kuulsid nad õieti üksikasjalise seletuse: sipelgavannidest ja sookailuõite patjadest ja nõmmeliivatee leotisest, sellest, et nii sunniti see kuri tõbi juba taganema ja et nüüdki käib vaikne, visa ja veretu sõda — vahelduva eduga.

See iutt jäigi viimaseks: tseremooniameister kinnitas, et küllap neid juba oodatakse seal teispool ojasilda, auto juures, soovis pererahvale jõudu ja edu töös ning isiklikus elus, ning välja nemad siis astusid.

Toober ampsas trepil suure sõõmu karsket sügiselõhnalist õhku ning ta seni nõnda asjaliktõsisest näost kadus sedamaid pinget. Üsna poisikeselikult lustakalt naeratades tähendas ta, et noh, täna on ausalt ära teenitud nii leib kui ka leivakõrvane.

Sauerand oli toas küll rõõmsa kaasaelamisega jutustamisest osa võtnud, aga õues süngestus ta ja mõises, niipea kui nad pererahva kuuldekaugusest välja olid jõudnud:

«Medal medaliks... Siin peaks küll rohkem hoolitsema medali teise külje eest...»

Kuigi see oli öeldud mõistu, polnud Toober hoopiski nii rumal, et ta poleks aru saanud, mida sellega väita taheti. Otsekohe ruttas ta kinnitama: «Noh, inimestel peaks ka nendes asjades rohkem mõistust peas olema. Peaks ikka arvestama majanduslikke võimalusi ja...»

Mispeale Sauerand kostis lühidalt ja kurjalt:

«Partei programm räägib külluse loomisest, aga mitte laste arvu vähendamisest.»

Toober vaikis.

Kui mehed teekäänaku taha jõudsid, polnud autot kusagil. Ei autot ega Linaskit.

«Tohoh kurr...» alustas Toober ja hetkeks vilksatas tal tõepoolest mõte läbi pea, et nüüd ongi nad siia hundikurusse maha jäetud. Õnneks polnud tal jätkata vaja — eemalt metsa vahelt paistis lähenev ja miski-

pärast pööraselt tuututav masin, ning samal ajal ajas siinsamas tee kõrval põhlamätaste kohal küürutanud juht ennast sirgu.

Auto jäi silla juurde seisma, kabiiniuks avanes ning järsku hakkas sealt välja pudenema lapsi nagu marju — küll päris kooliealisi, küll hoopis väikesi juntsusid, küll sihukesi parajaid põngermanne. «Kui see kõik on tolle naise looming, siis vääraks tema tõepoolest rohkemat,» mõtles toimetaja.

Lapsed paistsid õige hästi Linaskiga ühes mestis olevat: onu, tule teine kord jälle; ära minegi ära; aita meil sild valmis ehitada... Seda ja selletaolist hõigati neile veel järelegi.

Kummaline küll, aga see suur kohmakas ja morn mees, kellest toimetaja alles hiljaaegu oli mõtelnud järgmist: liikumatu ja tundetu paerahn inimese nahas — see mees oli laste käest saanud kaasa hea hulga nende lustlikust ja muretust meelelaadist.

«Kui te ära läksite, jalutasin alla oja kaldale ja satusin nende tegelaste kätte,» seletas. Ja sealjuures ei nohisenud ta enam enese ette tuuleklaasile, vaid pöördus poolpõiki ümber, nii et tagaistujad nägid selgesti kurde ta vasaku silma nurgas, mis jooksis nagu kiired sealt laiali. Nii oli see Alavere rajooni täitevkomitee esimehega ainult siis, kui ta nägu naerule kiskus.

Selle jättis ta lisamata, et oli üsna turris olnud, seisnud seal auto juures ja mõelnud: küllap nüüd see «seitungimees» arvab, et va Linask lõi neidsamuseid... satikaid kartma.

Siis oli ta uratanud ja astunud mööda jalgrada alla, seda küll... Kuid teel turgatanud pähe, et õigupoolest oleks tulnud ikka endal minna medalit kätte andma. Too Toober oli paberite taga küll hoolas ja puha, aga... Ei ole ta rahvamees... Tea, mis pudru seal jälle kokku keedab... Nii jah, ise oleks pidanud alla minema... Ainult et — ta teadis ju põrguma hästi, kuidas seal elati, oli sellele mõelnud juba mullu ja kavatsenud midagi ette võtta. Siin oli Toober just enne kõnelnud, et riided on seljas ja söönud on nad ka — nii väikesed kui suured. See on muidugi nii... Aga suurele lasterikkale perekonnale on muudki vaja. Seda, et koolimaja lähedal oleks,



ja et piima lauda juurest kätte saaksid ja... Nii oli ta tookord mõelnudki... Siis tulid aga vahele jälle uued mured ja sedapsi need plaanid unustusehõlma vajusidki. Nii et kui ta nüüd sinna tare juurde astuda ei tahtnud, siis peamine põhjus oli küll selles, et ta häbenes iseennast.

«...Nemad, need rüblid sumasid parasjagu ojas, ehtasid seal mingisugust oma kaadervärki... Ja muudkui kisama: onu, tule appi — aita sillatalad kohale seada!»

Kuid ka siinkohal ei öelnud esimees kõike välja. Ta ei rääkinud sõnagi, et oli seisnud ülal kaldal, vaadanud lapsi ja tundnud oma sisimas imestust: ena, siin nad nüüd on — metsakuru lapsed. Näevad aastas vahest kümnekond korda oma kodu ümber võõraid inimesi... Aga ometigi ei ole hirmu ega kartust. Vaat siis, missugused tuuled puhuvad... Ja siinjuures oli ta meelde tuletanud, kuimitu korda ta ise omal ajal oli võõraste eest voodi alla peitu pugenud.

«Noh, ma vastu: ei saa tulla — püksid saavad märjaks.

Nemad mulle: «Ei sest ole midagi, aja püksid maha — siin puha mehed koos, ja kuigi on mõni plika — see nii väike, et teda ei maksa peljata!»

Ja Alavere rajooni täitevkomitee esimees naeris mitte ainult kurdudega silmanurkades, mitte ainult suuga, vaid täie näo ja koguni laia seljaga.

«No mis sa kuradit teed... Näha, et pannakse vägisi füüsilisele tööle. Ma siis ütlesingi, et mis te selle sillaga mässate, et seda tehke suvel kuumaga, nüüd tulge parem autoga sõitma...»

Tuli kõige raskem teeosa ja sõitjad vaikisid.

Hiljem, kui juba maanteele välja oli jõutud, tegi Linask uuesti suu lahti. See, mis ta ütles, polnud õieti mitte eelneva jutu järg, oli pigem nende mõtete järg, mida vähepeal vaikides hautud. Kuid ühtlasi oli see kokkuvõtteks nii eelnevale jutule kui veel paljule muulegi, mis juhtunud tänavu ja mullu ja tunamullu ja teab kunas varem.

«Siin sa elad ja töötad. Sõidad ringi, utsitad mehi tagant, jagad põllurammu ja pead plaane, et vili saaks kokku, koolimajad remonditud ja et... kommunism

tuleks lähemale. Aga mõnikord oled sellest rabelemisest väsinud ja mõtled: teab kurat, palju sellest sinu tööst kasu ka on. Kas sind on või ei ole — eks need asjad liigu omasoodu edasi. Alati on nõnda palju teha, et kõigi tegemistega nagunii lõpule ei jõua...»

«Noo... Kuhu ta õige välja tüürib?» mõtles Sauerland.

«Aga kui sul ikka niisugune mansahvt kodus on,» jätkas Linask kuhugi tahapoole viibates, «siis ei unusta sa hetkekski ära, kelle jaoks sa seda kommunismi ehitad ja siin ringi tambid ja oma närvisid liivapaberi peal lihvivid. Jaa, siis juba ei unustaks, ja nõnda kergesti ära ka ei väsiks...»

Ta pöördus poolenisti tahaistmele ja vaatas Sauerannale silma ja ütles: «On küllalt juba aru peetud, nüüd aitab. Hommepäev saab mindud lastekodusse ja vaadatud — ehk leidub mõni niisugune saks, kes endale ema ja isa tahab...» Ja lisas häbelikult: «Näe, elu on muidu korras, aga laste poolest pole vanajumal õnnistanud...»

«Ena, kus muretseda,» naeratas Sauerand ootamatult südamlilikult. «Mina ju ka võtsin endale võõraste laste kasvatamise...»

«Noo...» venitas üllatunud Linask.

«Juhtus nii... Sõja ajal sai vennas surma. Kolm neid jäi isata, pärast jäid ka emast ilma... Vähktõbi, see võttis ema. Kuidas sa jäta ilma peale. Sai muudkui omaks võetud.»

«Noh, kuidas on?»

«Ei midagi... Nüüd varsti juba suured inimesed. Ja ega vahet ei tee, et omad või võõrad. Ühed omad kõik...»

«Näed siis,» kinnitas Linask heakskiitvalt ja isegi nagu vähe kahetsevalt. Kes käskis nii kaua kahelda ja kõhelda.

Ainult sekretär Toober oli kogu selle jutuajamise käigus vait ja istus mornilt, välja arvatud paar mannetut kaasanaeratamise katset. Tema mehike hakkas kartma, et kas mitte see jutt ei tähenda järsku uue kampania algust või mis veelgi hullem — on välja antud mõni üldkohustuslik otsus, millest ta veel informeeritud ei ole. Tema igatahes eelistab tasuda lastetusmaksu ega



kavatse nii kergesti loobuda oma mugavast poissmehe-  
elust.

«Kuule, lase korra veel «Võidu» kontori manu.»  
kamandas Linask autojuhti enne teeristi. Kontoriõuele  
jõudnud ütles ta teistele, et oodaku nad autos, see on  
lühike jutt ja saab kiiresti aetud. Toober jäi selle peale  
autosse. Sauerand vantsis kontoris kaasa.

Seda ei tulnud tal mitte kahetseda. Pool päeva oli ta  
asiatult oma ioonealust taga otsinud, aga nüüd tagasi-  
teel ja pealegi täiesti juhuslikult sai ta selle sabapidi  
kätte.

«Võidu» esimehe Lenasena — kõhna välianägemisega  
mehe nägu ei läinud Linaskit märgates igatahes rõõmsa-  
maks.

«Noh, me iuba rääkisime jutud sirgeks. Ega sa arva,  
et ma vaheneal jõudsin kuivati üles monteerida?»

Ilmselt ikka veel solvunud eelmisest peapesust, arvas  
ta paremaks otsemaid ise ründama hakata.

«Kuivatiga on nii, nagu ütlesin. Kui nädala pärast  
korras ei ole, ära head oota.»

«On, ma ju ütlesin, et on.» vastati tüdinult.

«Noh, hästi siis. Paremini hilia kui mitte kunagi. Mul  
tuli meelde, et sa kaebasid, et lüpsinaistest on põud. Kes  
sul seal haigeks jäi?»

«Soosaare Marta...»

«No vaat mis. Sa too sealst Hundikurust Saarikud koos  
oma lasteväega keskusesse ja saad endale hea lüpsi-  
naise. Neil suur pere ja kulub palju leiba.»

Esimees oli vait ja vaagis mõttes seda ettepanekut.

«Mul pole Saariku Liine vastu mitte midagi —  
on korralik naisterahvas...» Ütles siis mõtlikult:  
«Aga kas nad tulevad... Inimene on eluaeg kuras elan-  
nud...»

«Räägi sa! Ei ma seda usu, et inimene ei taha pare-  
mini elada. Poistel ligem koolis käia... Ruumi ikka  
leiaksid?»

«Vaja vaadata. Keda lammaste peale saab ja... Ega  
see nii lihtne kah ole.»

«Tean, aga selleks sa esimees oledki.»

«Noh, olgu... Aitäh nõu andmast.»

Teel auto juurde ütles Linask toimetajale:

«Toob, kindlasti toob keskusesse. Ega ta nii kehv esi-

mees olegi, aga vähe aega on olnud ja sai võlgadega  
kolhoosi. Sellepärast rabelebki nagu kammitsas praegu.  
Noh, pole viga — küll me koos selle koorma liikuma  
paneme.»

Tagasi sõideti lõbusalt — Linask jutustas isegi paar  
soldatipäevset anekdooti.

Ainult Toober oli vait ja kibeles kohal. Tema ei saa-  
nud aru, kust need kaks meest juba sina peale olid jõud-  
nud saada.



## Jaagura Toomas



Sedasi, Jaagura Toomas on nüüd siis surnud.

Nii ütles ema telefoni, kinnitades, et Tooma matus oli igati kombekohane ja tema haud on üsna meite vana-ema haua lähedal. Aga rohkem ei saanud ta oma paha-meelt enesele pidada, vaid kaebas sellegi ära, et isa kabeli mant tulles kalossi jalaotsast kaotanud ja jõudnud koju palja soki väel.

Ju ma kujutlesin, kuidas see võis juhtuda: meenus nii mõnigi lustlik matus, mis kodumail varem peetud. Taat armastas vankril istuda — üks jalg üle äärelaua rippu; ime siis, kui kaloss jalaotsast minema lippas või et keegi seda tähele ei pannud.

Pärast sain kodunt kirja, milles oli lähemalt juttu, kuidas see puha just Toomaga olnud. Ta kaevanud ikka mitut aega, et rinnad änges ja hingata raske. Isegi piibutõmbamise jätnud sinnapaika — kuigi sellest enam midagi ei muutunud. Lõpuks läinud röntgenisse. Arstid öelnud, et ei siin ole tilkadest ega pulbritest abi loota, peab kliinikusse tohtrite noa alla minema.

Nii jah, et Toomas oli arstide arvamust kuulnud juba talvel, kui tuuled rullisid järve jääl hangesid kõvaks ja pakane paukus aiateibas. Aga siis oli ta hakanud mõtlema edaspidi ja tagaspidi — niikaua sulasid hanged, tuli jääminek ja all koplis hakkasid õitsema sinililled ning võsaülased. Ühel niisugusel lõhnaval jürikuu hommikul oligi ta istunud oma pisikese võrri selga ja sõitnud paariteistkümmne kilomeetri taha raudteejaama. Võrri jättis tuttavate juurde, et kui tagasi tuleb, küll siis võtab...

Aga ei olnud tast enam tulijat...

Kaks päeva enne hingeheitmist oli naine teda vaatamas käinud. Lõikus olnud juba seljataga, aga ta hinganud hästi vaevaliselt — oli niipalju jõudnud hapnikumaski alt kähiseda, et... kas kutsikas on ka suureks kasvanud?

Anna noogutanud, et on jah, aga siis hakanud tal hirmus hale meel ja ta kobinud kiiresti palatist välja.

Näe, kuidas küsis: kas kutsikas on ka suureks kasvanud — arutasid naised hiljem. Et oleks võinud pärida, kuidas kodus elatakse ja mis naabrid teevad. Või kui mitte inimestest, noh, võinuks siis vähemalt huvi tunda lehma vastu, et kas on juba piima tulnud.

Mina ka esiti pidasin seda naljakaks: kas vanal Toomal see pulstunud karvaga koeranäss on siis kõige kallim vara maa peal.

Aga samas arutasin oma paljulugenud inimese tarkuses, et kas pole mitte ükskõik, mida inimene oma viimastel eluminutitel meelde tuletab. Muidugi, sugulaste ja tuttavate seisukohalt oleks igati viisakam, et lahkuja mõtleb just neile ja annab seda ka mõista mõne tagasihoidliku küsimuse, silmapilgutuse või käeviipega.

Aga sealsamas sain ma ka ise aru, et need polnud minu mõtted. Need olid mu noorusaja päevade kange-



lase — vana pessimisti — sünged tiraadid. Tookord oli vanapapi Hauer — nii me teda hüüdsime — minu positiivseks kangelaseks ja veel nüüdki kipuvad suhu tulema tema sõnad ja näkku tema irooniline naeratus. Aga nüüd tunnen ma ta enamasti ikka ära ja kihutan eemale... Jaagura Toomas vähemalt ei lähe talle üldsegi korda. Meil olid Toomaga omad sotid...

Too meie lähem ja mälestusväärsem tutvus algas õieti teisel kolhoosisuvel, just pärast seda, kui jõudsin koju koolivaheajaga pidama.

Olin paar päeva niisama kodumail, siis läksin ema eest kolhoosi ristikut rõuku tõstma.

Ka kaluribrigaad oli heinale appi kutsutud — tuulevaikseteks päevadeks, mil kaletamisest nagunii midagi välja ei tule. Teadsin, et vana Jaagura lubanud just meile appi tulla — sellest oli juttu, kui brigadir käis niidupäevi kirja panemas.

Hommikul astusin oma käe peal talli juurde — arvasin, ehk Toomas on juba seal. Teda ei olnud, ja nii panin ise Saare talu Saima looreha ette ning sõitsin põllule.

Päike oli tõusnud keskhommikusse ja ma jõudnud juba hulga heina kaarde lasta, alles siis nägin Toomast põllule vantsimas. Ta astus kraavi serva pidi, käed püksitaskus, sonilott silmadel ja suured kummisäärrikud jalas.

Põllu äärde jõudnud, katsus käega, kas hein on ikka kuiv.

Mis seal proovida, mõtlesin, — ma pole ju ka nii rumal, et hakkaksin toorest ristikut kokku laskma. Siin oli see päikese all lamanud juba mitu päeva ja tänase öö kastegi oli maha langemata jäänud.

Silmanurgast piiludes märkasin, et kummisäärrikud tulevad lähemale, ja kui ringiga tagasi jõudsin, hõigati mulle jõudu.

«Tpruul Jõudu tarvis!»

«Noh, siin juba päeva jagu ette lastud,» ütles juurde-tulija, sogenokatsi alt välja laiust mõõtes.

«Oh, asi see rõuku tõsta, kui abivägi kohal...» kinnitasin oma tahtmist teha tõsist tööd.

«Mis ta'nd ära ei ole... Aga ega katkestada ka ei maksa...» kiskus Toomas mu vaimustust tagasi. «Enne õhtut võib veel kaared märjaks kasta...»

Seejärel seadis ta ennast kraavipervele jalakandadele istuma ning hakkas tubakakotis kobistama. Lubasin hobuse ristikut nosima ja kükitasin Tooma juurde. Sest nüüd oli selge, et siin tuli plaani pidada.

Päev töötas tulla palav. Õhk oli juba praegu kuuma leili täis ja jahedust hingava lepavõpsiku varjus oli mõnus küll.

Ma ei osanud suurt midagi rääkida, olin juba kodumailt võõrdunud. Nii jäi jutuajamise osas algatus Toomale.

«Ah et linnamees löödi kah kolhoosi...» muigas Toomas.

Vastasin, et ega keegi löönud, et tulin ise omast heast tahtest...

«Et kas päriselt?»

«Ei, ainult taskuraha teenima...»

«Mis taskut või raha sa siin saad,» ohkas Toomas. «Kopikaid tuleb, niisama nagu mullu sügisel. Näe, meid löödi kah välja — ehkki ei ole tallis täkku, kes kaeru sööb. Oleks vaid tuult olnud, küllap ma oleks taha Kivileppesse sõitnud. Sealt juba meest kätte ei saa, olgu see kolhoos või mistahes...» lõpetas Toomas oma jutu, nina tusaselt norgus.

Ma mõistsin, et Toomas võis tõepoolest taga igatseda järve, selle lähedat tuult ja mis peaasi — tuttavat ja harjunud tööd. Niisugusel leilisel päeval on see mõistagi rohkem konti mööda kui ristiku rõukuupitamine. Rihid paadi Nooni nurga või Sirgu kirikutorni peale, seod tüüri kinni ja ... aidaa, las käia! Ise võid kajutis tuulevarjul olla, juturaamatut lugeda või niisama lainete loksumist kuulata.

Teadsin ka, et ega kalurigi elu alati kerge ole. Suve järel tuleb sügis, ja mehed on mõnikord mitu ööd-päeva ühtejärke suurel-järvel. Küll saavad vihma käes liguneda, küll lõõtsub tormituul luust ja lihast läbi...

Aga sellest ma siiski aru ei saanud, miks peab kolhoosi ristikut rõuku pannes nõnda palju suitsutunde pidama. Vaevalt jõudsin poole redeli jao üles tõsta, kui Toomas lõi hangu maa sisse, seadis enese rõugu



serva najale istuma ja soovitas minulgi seda teha... Et ega katkestada maksa... Kolhoosi värk, aega küll...

Külitasin siis minagi värsketele poolkrõbedatele ristikeheitele. Tuletasin endamisi meelde, mida olin koolis õppinud — et kolhoosikord on ainuõige tee ja siis muutub elu külas hoopis teiseks, kui põlde hakatakse ühiselt harima...

Vaatasin taevasse, mis siinamaale oli kolhoosidele andnud hüva heinailma, kuid nüüd Tooma arvamust mööda kavatses ennast seada kolhoosnikute kollaseks kiskunud kapsa- ja kartulimaa teenistusse.

Sealt libisesid mõtted tagasi tollesse aega, kui ma võõras talus karjasepõlve pidasin. Tuletasin meelde noid päikesetõusueelseid suvehommikuid, mil silmad olid alles täis rasket und, kui perenaine juba loo pealt alla hõikas. Jaa, eks tookord olnud pererahva enesegi tööpäev poole pikem.

«Vanasti tõusti ikka varem ja tööd tehti ka rohkem kui praegust,» tegin oma mõtetest ümmarguse kokkuvõtte. «Nii et külas hakkab elu nagu kergemaks minema.»

Paistis, et Toomal pole erilist tahtmist niisugusel teemal juttu puhuda. Ega ikka kõike uskuda maksa, mida seitungis kirjutatakse, pomises ta tõrjuvalt.

Kostsin, et olgu's pealegi — ega sedagi alati uskuda maksa, mida üks või teine mees räägib.

See näis Toomal hinge peale hakkavat — tema jutusooned pääsesid lahtimale. Kui inimene teeb töö, ütles ta, aga saab tasuks kõhnu kopikaid, siis kaob tal lõpupeude lõpuks tahtmine vaeva näha, kuigi seda viimast oleks vaja, oi, kuidas veel vaja. Ja et mis kommunism see niisugune on: noored lähevad linna puhtama ameti peale, maale jäävad ainult temasugused vanad. Ja eks ole sõda isegi võtnud küllalt inimesi — näe, see pere tühi ja too pere tühi. Aga põld tahab harida! Tahab künda ja külvata, äestada ja rullida, lõigata ja hakki ning rõuku panna. Ah et traktorid... Mis need traktoridki üksipäinis jõuavad. Ja pole seda tehnikatki kusagilt nii palju tulemas, et inimesed võiksid ahjul peesitama hakata.

Nii valas Toomas oma aeglasel arupidaval viisil välja mõndagi, mis nondel pöördelistel aegadel oli hinge

peale kogunenud, ja seda polnud tõepoolest vähe. Seda polnud vähe, ja polnud see ka jutt, mida ajalehes või koosolekutel räägiti.

Sellepärast mõtlesin Tooma sõnadele veel teel talli juurde ja isegi kodus.

Kuulu järgi teadsin, et omal ajal jätkus tal jonni käia kohut vana Kupja Antsuga — too polnud oma päevilisele ausalt palka välja maksnud. Ja sedagi olin kuulnud, et Toomas polnud suu peale kukkunud mees — osanud ikka paraja paiga peal ära öelda, missugune elu klikiriigis töömehel on. Aga kuidas ta kolhoosist räägib — mis see siis olgu? Toomas, kellele käib kogunisti kolm lehte, arvab järsku, et tööliklass unustab mu koduküla kolhoosnikud omapead ega saada nende põldudele ainustki traktorit, külvimasinat ega kombaini.

Mis, pagan, pidin mina siis Toomast arvama!

Teadagi mida... viltsib nimme — mis muud!

Aga vaevalt sain pisku aega õunapuu all lõunatundi maha pikutada, kui järsku Tooma ilmatu suured säärikud kerkisid mu kõrvale:

«Ei nüüd aita midagist, lähme aga ruttu põllule ja tõstame need viimased ristikud rõuku... Näe, vesikarest kisub vägisi hāmusse.» Sealjuures oli ta tuulest ja päikesest pargitud nägu üsna murelik, ma märkasin, et seal oli kriipse ja kurde vahest rohkemgi, kui aastad just nõudsid.

Me astusime pikemalt seletamata nurmele, seadsime kähku rõuguredelid püsti ja hakkas üks igavene madin tõstmine. Mul olid peopesad villis, varsti olid villidki puha katki. Ka särk oli veekalkvel, kuigi päike oli juba halli vatti ära uppunud ja hooti puhus jahe-jahutavat tuuleviru. Aga sellest kõigest polnud midagi, katkisi ville oli ennegi nähtud. Nende peale võis magedat koort määrada.

Kuid juba hoopis imestamisväärt lugu oli see, et Toomas ei pidanud ainsatki suitsutundi, enne kui viimane rõuguhari tasaseks silutud.

Mida pidin ma temast siis veel mõtlema! Mida, oh hing, oskad sa mõelda inimesest, kes oma juttudega on vaata et rahvavaenlane, aga kelle teod räägivad nii kõnekalt ta sõnadele vastu.



Ka ta ise paistis mõistvat, et siin ei ole nagu õiget kokkukõla: pomises vabandavalt:

«Mitte ei saa lasta inimeste tööd lõrri minna...»

Enne koduteele pööramist kinnitas veel, et ju vist homseks töötab püügiilma, et kui tahtmist on, võiksin temaga järvele kaasa tulla. Kahekesi kergem võrkusid välja tõmmata, üksteise alla tüüripuud hoida ja purje seada...

Too tavalisest varasem päikesetõusu-eelne hommik sai mulle tõelise suve alguseks.

Ega ma ise ka varem uskunud, et lihtsatest asjadest võib tunda nii toredat heameelt ja et neist jääb kustumatu mälestus aastategi taha. Sest mis seal's ära ei olnud:

Ulal pea kohal õige kirjused päevi näinud lapitud puri — kord hüvas tuules nõnda prink ja pronnakas, kord nukralt norgus tukastunud õhtuõhus. Ja vee kilgendamine päikese ees, et silmadel valus, või lainete vahuharjad tumedapilvise taeva all. Ja nood sügiseselt karged varahommikud, mil alles pooles järves koduranna metsase ja kõrge kalda varjust päikese kätte jõudsimel. Puhketunnid tõrvalõhnalises kajutis — kõrvus lainete sahmakad vastu paadi küljelaudu ja tuule ulvamine mastipuus. Väikese raudahju kuumusest hõõguv pale ja roostes pannil valmistatud värske uhhaa...

Muidugi oli veel seegi, et Toomas õpetas mind tundma ühte kohta mu kodumaa kaardil. Need kaugete randade kiisakojad, kirikutornid, neemeninad, kõrged üksikud kuused ja männid — kõik need rannamärgid said mulle tuttavaks.

Seal siis õppisin märksa paremini tundma ja mõistma Jaagurat ennastki. Seda siis, kui istusime kahekesi vene tohus — Toomas kalakasti serval, tüüripuu käes, mõttelikud sinised silmad sihitud koduranna kaluriküla hallide majade, rannaluhtade ja metsatukkade poole. Siis olin ta vastas paadiserval, pea kummargil, et järsk tuulevihur purjepoomiga kuklasse klõmmi ei annaks, ja kuulasin Tooma juttu.

Sain teada, et tol ajal, kui ta alles siiakanti tuli, olnud noid pleekimata lina värvi põllulaike järve randadel hoopis vähem. Enamasti ikka heinamaad ja metsad, eemalt ühtemoodi sinetavad mõlemad. Eks temasugused uudis-

asujad need põllud sinna rajanudki. Riigi poolt antud neile ainult kolme külge sihiga piiratud maatükk — neljandaks jäi vesi. Ja muidugi ei hoolinud keegi sellestki, missugune see maa on, et kas kannab ka viljapead või kartulimugulat. Siis läks veel hästi, kui krundil juhtus mets peal kasvama — olid vähemalt majapalgid omast käest võtta. Juhtus sedagi, et oli ainult lepavõsa ja vesine sonn, kus kevadel õitsesid konnakapsad ja suvel haljendas sookuusk.

Noh, eks pidid kuidagi läbi ajama ka need kõige kehvema maatüki mehed. Kes kuidas oskas, abi kusagilt loota ei maksnud. Oma pea ja käed pidid välja vedama, andma kõhutäidet ja ka riiet selga.

Omad käed...

Vaatasin Tooma kätt tüüripuul — kõvaks korbatanud nahaga pahklikku kämmalt, millel ilutsesid praegugi igapäevase töö jäljed — tõrvaplekid ja kinnikasvanud haavaarmid. Niisuguste tõnkadega klaverit küll ei mängi... Aga tüüripuud hoiavad nad kindlalt, ja ei võrgukõiski nende vahelt valla pääse...

Ega vanasti taolisi suuri purjevenesid ka olnud, kinnitas Toomas. Ei neid osatud tookord veel tehagi. Käidi väikeste paatidega kalal — sõrmed kiskusid kronksu ümber mõlavarre, selg jäi kangeks võrku välja tõmmates. Niisuguse kohmaka loomaga ei julgenud suurema tuule kätte jääda. Nagu vähe märulit töötas, nõnda katsi, et saad võrgud välja ja randa.

Alati ei jõudnud õigel ajal tormivarju. Ükskord olnud Toomaski nõnda hädas. Nagu selle vihuri selga keeranud, nii paat kummuli... Önn veel, et tüürist kinni sai, muidu oleks sealsamas eluga arved klaarid. Torm läks küll varsti üle. Aga tuul, see rogas kord siia kord sinna — ikka kaldast kaugemale. Karjud appi, aga kes see kuuleb või kuulmas on — järv tühi ja laine vahus — näed seal's paati või kuuled appihüüdu.

Alles õhtu eel juhtus üks teise ranna mees kummuli paati silmama ja tuli vaatama. Siis olid käed nagu koolnol, ei võõral aidanud muud, kui pidi nad lahti murdma.

Eks see üleelatud surmahirm pannudki aru pidama, kuidas vene kindlamaks teha. Tema esimesena ehitas niisuguse voolja kerega purjevene, milles nad praegu istu-



sid. Tegi harilikust kaks korda pikema. Kiilukasti meisterdas keskele, aga nina otsa tuli kajut, kajutisse ahi, korsten läbi lae väljas.

Sellise venega sai juba kaugemaid ringe teha.

Ega seda, et rikkaks oleks saanud — ei seda olnud.

Aga nälga ei tundnud — ja peaasi, et kõik oli oma enese kätega saadud...

Omaenese kätega...

Seda jõudis Toomas mulle kinnitada noil pikkadel suvistel järvepäevadel mitu ja mitu korda, nii et mäletan veel praegugi selgesti.

Tuli sügis.

Ohtud olid järsku täis sirtsude rutakat siristamist ja päeval tärises viljaniidumasin nagu üks suur pearohutirts. Ööd olid külmad ja hommikul oli tõmmatud üle metsaraja sadu kastepiiskades ämblikuvõrke.

Lahkumisaeg jõudis kätte.

Olin paar viimast päeva askeldanud niisama kodus, siis läksin metsa — suvega jumalaga jätma. Heitsin kõrgete kobratanud tüvedega kaskede alla pikali. Vaatasin hõbevalgete servadega pilvede rändamist teispoole kaselatu. Mu südames oli lahkumise kurbus segatud peatsete kohtumiste ärevusega ja ma ärkasin oma mõtetest alles siis, kui kollane leht langes otse mu ninale.

Sügis, sügis!

Kui randa jõudsin, askeldas seal parajasti Toomas. Siia üles järve puhnale olime mõne päeva eest lootsiku kummuli keeranud — nüüd küürutas ta selle kohal... Sügisesed tormi-iilid polnud enam mägede taga, nende vastu seda paatigi turgutati.

Andsin jõudu ja ütlesin, et tulin jumalaga jätma.

Toomas pani tõrvase räbalanutsaku paadi põhjale, me istusime veidi eemale kuivemale künkale leppade alla.

Selja taha jäi tasane niidetud heinamaa ädallille lumi-valgete õietähtedega, ees oli järve madal lauge kallas.

Toomas oli jõudnud suitsu põlema saada ja päris nüüd kinnituseks:

«Ah et juba minek...»

Kinnitasin, et midagi pole teha — sügis on käes ja koolitee jalge all.

Toomas vaatas uurivalt ringi, nagu otsiks mu jutule kinnitust.

Vesi kilgendas päikese all südasuviselt. Aga taevast olid sügisepilved ja pilliroog oli saanud pruuni jume. Päikeseloojaku eel lendasid siia parvedena sajad pääsukesed. Nad istusid roovartel ja vidistasid senikaua, kuni läänes kustusid ehavärvid ja maa ning taevast sulasid ühte.

Toomas langetas pea ja pomises:

«Jah, aeg läheb ruttu.»

Tõmbasime vinget omakasvatatud mahorkat ja vaikisime.

«Kas on ka kahju kodunt ära minna?» uudistas Toomas pisku aja pärast.

Kinnitasin, et on kahju jah. Järvedest ja metsadest...

«Eks linnas ole kitsam?»

«Seal on majad ja tänavad,» seletasin.

«Eks see elu seal käi vist rohkem toas?»

«Toas. Päeval klassitoas ja õhtul päristoas.»

«Ju oled nüüd koolis käinud ka küllalt — ei meie saanud pooltki seda haridust. Tuleksid koju — oleks mees majas ja vanadelgi abi.»

«Oleks küll,» noogutasin.

«Ega meie ametit laita saa.»

«Amet on hea,» kinnitasin.

«Nii... Esiti käiksin kahe mehega, aga küllap saad eneselegi paadi... Siis oleksid peremees missugune...»

Noogutasin ka selle peale. Kuid mõtlesin samal ajal sõpradele, kellega peatselt kokku saan. Mõtlesin, et küllap sügisel läheme noorte naturalistide ringiga matkama, et herbaariumi jaoks taimi korjata. Ja et kui ilmad peavad, saame veel kõvasti jalgpalli lüüa...

Pärast, kui sammusin üle ädalhalja luha tagasi koju, arutasin endamisi, et ennäe, minust oli vist siiski järvel abi — purje kokku võtmas ja ankrut hiivamas ja kalavõrke välja tõmbamas. Ja omas sirgjoonelises egoistlikus meeles tegin kiiresti järelduse, et küllap Toomas arvestas mind kui päevilist või nii... Et miks ta muidu rääkis üheskoos järvelkäimisest ja kahasse kalapüügist.



Nüüd olen kindel, et see polnud siiski nii. Nüüd arvan teadvat, et nägin oma silmadega pealt võitlust, mida Toomas tookord iseendas pidas. Raske pidi see võitlus olema. Kaks kanget seisis vastamisi: ühel pool eluea jooksul juurdunud usk ainult enese käte jõusse, teisel pool aga veel nii harjumatu usaldus naabrite ja kõigi ühekülameeste ühisesse ettevõtmisse.

Ja nüüd mõtlen veel sellele, kui hea võib olla neil, kes on usaldanud inimest, on uskunud tema rakkus, soonilisi ja pahklikke töömehekäsi rohkem kui ta tuulde visatud tühje sõnu.

## Peetsi Maarja



1  
Vana-Peedu oli tahtnud oma naist Maarjat lihtsalt hirmutada. Oli siis prōkanud ja prōmminud, et mis ringlaskmine see mööda ilma olgu, et rahvas naerab lausa suhu ja silma... Kui oled minu naine, jäta küla peal lillutamine, kui ei — pane kompsud kokku ja hakka astuma. Aega see palju ei võta, paljalt siia tulid, nii-sama ka lähed.

Oli seda ja hullematki veel öelnud — hommikusöögi ajal, köögis laua otsas piibutubakat peeneks hakkides, kui Maarja koristas ja nõusid pesi. Oli, jah, tõreda vana-mehehäälega näägutanud ja noominud, piiblisalme luge-



nud ja ennast hulga aja tagant jälle Saare talu pärisperemehena tundnud.

Aga ei see jutt läinud tal korda ega andnud oodatud tulemusi.

Ehh, kui oled aastat kuuskümmend vana mees, ja sul on majas naine, siis pead teistsuguseid sõnu suhu võtma, kui tahad kodurahu pidada. Ja mõnikord pead koguni suu külma vett täis tõmbama, et need sõnad, mis tüli teevad, ei saaks mitte välja karata.

Eks Peedul olnud seda va uhkust ikka veel omajagu. Peetside igipõlist uhkust, mis kasvas põlvest põlve, nii nagu nende rikkuski.

Rikas-Peedu võis endale vanasti mõndagi lubada. Võis lubada ehk käimist ja tüdrukute hullutamist mitte ainult omas külas. Küllap hoiti Peedu talu ainsale pärijale lakauksed valla nii mitmeski päristalus. Eks sellega käinud kaasas ilusad lootused: ei olnud perenaisekoht Peetside uues häärberis laita. Aga jah, Peedu võis endale mõndagi lubada, võis lubada peretütardegi lootusi petta. Neljakümneselt, kui sarved maha joostud, tõi Peedu nooriku majja. Kosis oma külast verivaesest kaluriperest kaheksateistaastase Maarja, kelle isaks oleks vabalt võinud olla.

Mis Maarjast endast nüüd — tema oli alles laps, tundis heameelt valgest laulatuskleidist, pitsidest-satsidest ja kogu sellest pidulik-elevast askeldamisest enese ümber. Küllap ta niipalju naine juba oli, et oskas ka kahjurõõmust mõnu tunda — ikka nonde ilmajääjate kadedatest pilkudest.

Peedu uued sugulased olid muidugi sisse võetud talu rikkusest ja mahitasid igapidi seda kosjakaupa, lootes endalegi sellest mõningast kasu. Eks nemad need tüdruku õiged mehelekauplejad olnudki.

Noh, kasu lõi kas küll Peedu ise kõige rohkem. Nii sugust kasu, mida ta naisevõtu aegu veel ettegi ei näinud.

Neljakümnenadal, kui talu küljest hakati tükke lõikama, oskas Peedu sedasi korraldada, et äralõiked sattusid naise poolt sugulaste kätte. Ja see oli hästi tehtud — nii jäi talu poolest saati nagu ikka oma perekonda. Okupatsiooni ajal aitasid need kallid sugulased vastuvaidlemata Peedu põlde harida.

Ja neljakümne üheksandal, kui kulakuid tehti, ei saanud keegi Peedule habemesse karata, et on võõrast tööjõudu kasutanud. Ei ole: naisevanemad mõnikord aitasid — talgute ajal. Omade asi, teadagi...

Maarja ladus nüüd selle ja hea hulga muudki, mis aastatepikka südamele korjunud, Peedule kõik tagasi. Ei olnud Peedu vastas enam kaheksateistaastane arulage plika, oli hoopis aasta kolmekümne viiene naine, karjafarmi juhataja. Ja nii uskumatu kui see ka oli, aga sedamööda kuidas viimased aastad olid Peedu uhkusetiibu kärpinud, sedamööda paistsid need Maarjal hoogu saavat. Eks nääklemist ja sõnelemist olnud varemgi, juba siis, kui Maarja vastu Vana-Peedu tahtmist kolhoosi karjafarmi tööle läks. «Ena mul lossi, kus krahvinnat mängida. Teised naised käivad tööl, mina istu nagu kana õrrel.» oli ta siis vanamehele näkku öelnud. See oli Peedut kõvasti solvanud, aga ta oli vait olnud. Sest sellel Maarja ettevõtmisel oli ka oma kasu sees olnud: nii nägi igaüks, et Peetsi talus ei veeta vingu uue võimu ega kolhoosikorra vastu.

Sedakorda aga ei saanud enam nõnda kergelt leppida: jutud käisid juba sinnakanti, et Maarja heidab silma noorematele. Vihjati sõnaselgelt Välja Antonit. Peedu päriselt seda ei uskunud: niipalju peab Maarjal siiski taluinimese uhkust külge kasvanud olema, et sellest purupaljast poisist eemale hoiab. Anton oli küll «punaste» poole peal sõjas olnud ja haavatagi saanud, aga ei osanud ta ka pärast sõda ennast inimese kombel sisse seada. Näljaranna sauniku vesivõsu ta oli ja selleks ka jäi. Pärast sõda sai õige mees jalad alla, olgu kas või temasuguste põlistalunike kulul. Peedu, kui vaataiski nendele uutele teatud vimmaga, siis pidas neist ikka omamoodi lugu kah. Kui juba aeg siisugune on, et riik annab inimesele kätte maa ja peremeheõigused, siis ole mees ja kasuta. Hoopis loll aga, kes asjast lugu ei oska pidada ja ikka püksata ringi tillutab. Just siisugune püksata see Anton oli. Pärast sõda pidanud kuulu järgi kusagil kaugemal vallas miilitsametit. Seal siis ühes öises madinas saanud kuuli rindu ja pärast olnud õige mitu aastat päris sant mis sant. Kui kolhoose hakati tegema, vedas enda kodukülla tagasi, ja ena imet — võetigi teine siin vastu. Ei olnud mehel mi-



dagi kaasa tuua peale sandipaberite, aga ikka võeti vastu. Seda pani Peedu pahaks ja uras, et nii läheb see kolhoos küll põhja, kui taolised näljarotid kokku kogunevad.

Ja nüüd tahtvat see näljarott koguni Peedu kiriku poolt kokkupandud perekonda kiilu taguda.

Omas südames Peedu seda ei uskunud jah, aga urama pistis ta küll. Sest tema lootis, et selle peale ruttab Maarja kinnitama, et tema pole mitte süüdi. Kolhoos on juba üks jutuveeretamise koht ja et küllap inimesed puhtast kadedusest lõksutavad keelt.

Nojah, nii oli ta oma südames mõelnud ja sellest jutust head oodanud.

Ei võinud ta aimatagi, et pidi hoopis teistmoodi välja kukkuma.

Esiti oli Maarja küll vaikselt kuulunud, ainult pestavate kahvlite ja lusikate tärin hakkas kõvemini kostma.

Peedu koputas noapeaga vastu lauda ja küsis: kes tiris Maarja välja vaesuse käest, sellest näljasest lastekarjast ja tegi temast suure talu perenaise.

Vaat siis oligi Maarja talle vastu hakanud, kohe nii mis ragin.

«Häbi sul nii kõnelda,» oli ta kibedalt kostnud. «Ostsid endale lapse naiseks, millega veel uhkustada.»

«Ega ma sind vägisi võtnud,» uratas Peedu.

«Vägisi... Loll olin ma, vaat mis.»

«Kus sa siis nüüd järsku targaks said?» küsis Peedu «Kolhoos pani aru pähe või?»

«Kolhoos jah... Nüüd näen, mismoodi teised inimesed elavad. Varem pold aega.»

See tõsidus, millega need kibedad sõnad öeldi, vihas tas vist Peedut kõige rohkem.

«Kes kurat sind ja su näljast suguvõsa toitnud on. Mina olen teil elu sees hoidnud!»

«Söögi eest oleme su põldudel küll ja küll orjanud. Vaat, kui meie poleks seda tööd teinud, oleks sa ammu juba otsaga Siberis. Pea seda meele!»

Need sõnad võtsid Peedu läkastama, nagu oleks ta liiast kanget suitsu tõmmanud. Ja nüüd siis tuli ta oma viimase trumbiga välja:

«Nojah, seda sa aina ootad, et saaks minu jalust ära... Siis hea, saad armukese õkva koju tuua.»

Selle peale pööras Maarja päris kohkunud näoga ringi ja jäi Peedu ette seisma, käed rippu.

«Mis jutt see nüüd olgu?»

«Küla teab, et käid Nälja Antoniga — eks mees saa ikka kõige viimati kuulda.» Siis kihvatas järsku iseenda sõnadest, käratas: «Kurrat, seda ma ütlen, maha su lõon, kui peaksid... Välja ajan...»

Sõnagi lausumata sõlmis Maarja põllepaelad lahti, viskas riidetüki söögilauale ja läks tuppa.

Natuke aega hiljem nägi Vana-Peedu, et naine sammub küla poole. Ju nüüd jooksis vanamutile kaebama, otsustas Peetsi peremees, sülitas tubakapuru suunurgast põrandale ja ajas enda laua tagant püsti, et minna kartulipõldu muldama.

Astus naine mööda rohtunud rada kolhoosi rukkinurme ja suhkrupeedi välja vahel. Need olid kõik Peetsi talu endised väljad, siin oli küllalt selga küürutatud ja ristluid valutatud. Peaaegu kakskümmend aastat. Lapsest täisnimeseks saamiseni, tubli tükk veel peale. Ja alles nüüd küsis ta iseendalt: milleks, milleks? Mille nimel oli ta orjanud Peetsi talu ja ümmardanud vana Peedut? Perenaise nime pärast või? Varanduse pärast või? Au pärast või?

Ah, polnud ta aust ega varandusest ega naise nimestki rohkem lugu pidanud, kui tollal üldse peetigi. Oli kombetäitmist, oli kohusetunnet, oli arvamist, et nii just peabki olema, et nii just see õige elu ongi.

Aga et ka teistmoodi elada võib — ilma taluta, kuid siiski õnnelikult; aga et elus ka armastus olemas on — niisuguse põuase maa valus igatsus vihma järele —, sedagi õppis alles siis tundma, kui paremad päevad juba seljataha jäänud.

Ja nüüd läheb siit väljade vahelt keskealine kühmus seljaga naine, kes oma nooruse ära on raisanud. Astub mööda rohtukasvanud taluteed, jalas viltuste kandadega tekstiilist kingad, seljas pleekinud sitskleit. Astub nagu ikka on astunud: poe juurde, kabeliteele, metsa vaarikaid noppima, ema juurde tuld tooma. Tuleks nüüd keegi



vastu — ei see oskaks arvata, et Peetsi Maarja sammub viimast korda seda teed; ei ta oskaks aimata, et siin see naine seisatab metsa serval ja jumalagajätkuks silmab korra veel vahtrapuude varju uppunud vana talumaja; ei ta selle peale tuleks, et Maarja läheb ennast võõrale mehele manuliseks pakkuma.

Aga nii see oli ja seda plaani Maarja just pidas. Et läheb otseteed Antoni juurde ja ütleb: nüüd on see otsustatud. Kui see, mida me mõlemad oleme tundnud ja ära aimanud, tõsi on — siis võta mind endale manuliseks. Mu noorus on rumalal moel raisku läinud, aga ma pole veel nii vana, et ei saaks sulle olla truuks ja heaks naiseks.

Aga võib-olla on seda kõike siiski hirmus vähe... Võib-olla põlgab Anton omaks tunnistamast niisugust naist, kes on vanale mehele andnud oma nooruse, kes on ennast lapserumaluses säravate asjade eest maha müünud ja nüüd vanaduse tulles läheb otsima suurelt teelt kaotatud õnne?

Võib-olla oli see, mis neil Antoniga juhtus, ainult mäng — suurte inimeste mäng, liblikate tants valguse ümber?

Mis saab siis?

Siis...

Siis — jah, ka selleks tuleb valmis olla. Siis ütleb ta Antonile: aitäh sulle sellegi eest, et äratasid mind pikast unest. Ja ta läheks edasi, ikka edasi. Sest kusagil peab ju olema koht, kus teda vaja on, kus ta kasulik saab olla. See peab siis olema ainult niisugune koht, millest on kõigil kasu, mis aitab sündida elul, kus poleks enam eksimisi, õnnetust, kahetsusi.

... Anton oli brigaadi kontoris, kummargil laua kohal ja arvestas tööpäevi välja. Ta oli lubanud brigadiri aidata, nii sai ta anda puhkust oma haigele seljale, mis ikka veel pärast raskemat tõstmist või pikemaajalist liigutamist ennast meelde tuletas.

Maarja läks vaikides ja istus laua otsa.

Ta vaatas mehe habemessekasvanud pruuni nägu, silmitses esimesi, aga siiski veel kauge sügise künnivagusid otsmikul ja suu ümber ning naerukortse silmanurkades.

Nii silmitsesid nad teineteist vastakuti, aga veel enne kui Anton jõudis pärida, mis lahti on, alustas Maarja: «Ma tulin Peetsi talust tulema ega lähe sinna enam mitte tagasi.»

Niipaljakese ta ütles, sedagi tegi, nagu oleks teenijatuudruk, kes on pooles heinaajas peremehega tülli läinud ja tulema tulnud.

Seepärast Antongi päris otsekui usutlevalt:

«Tulid siis päriselt ära või?»

Siin ei pidanud Maarja vastu, purskas solvangu, mis hinge jäänud, välja:

«Küla rääkis, et ma sinuga... Siis hakkas sõnu lugema... Nii tulingi.»

Anton istus edasi, aga ta nägu selgines:

«Oleksid võinud seda varemgi teha...» ütles ta.

Maarja ei vastanud sõnagi, ainult vaatas Antonile silma ja sellest pidi too mõistma, et see tulek oli praegugi küllalt raske.

Ja ka Anton ei arutanud enam pikemalt, pani käed Maarja õlgadele ja sõnas: «Hea, et siiski otsustasid... Nüüd muudkui läheme oma uude koju...»

Aga ometi ei pidanud see tee olema neil nõnda kerge ja lühike — kontori juurest läbi kuusikunurga Aabramile.

Näitas hambaid vana küla.

Hakkasid eided sisistama ussimürki oma hambutute suudega.

Kõigepealt Aabrami Leena, kelle juures Anton kostil oli. Nagu ta taipas, mis juhtunud on, nii ajas aga oma koonu ette ja hakkas põhjama. Et see, mis jumal paari on pannud, peab ka paari jääma, ja tema oma majas abi-elurikkujale õõmaja ei anna.

Maarja ütles küll, et mingi ta oma jutuga kuu peale, et mis jumala ja piibliseltsi volinikuks ta ennast peab. Ise teadis: Aabrami Leena pole taevane volinik ühti, küll aga vanast põlisest perenaiste soost ja ühte otsa pidi koguni Vana-Peedu sugulane. Nii et kui nad ka õõmaja oleksid saanud, ei õiget elamist selles ussipesas ikka oleks tulnud.

Seda näis mõistvat ka Anton. Ta vastas karedalt, et siis on kostikaubal lõpp, et asjade järele tuleb ta hiljem. Ära aga läheb tänasest päevast.



Noh, see valas Marta lampi aina õli — veel aiavärava  
taha teelegi kuulsid nad Leena manamist.

Muidugi oli neil teada teisigi kohti, kus ruumidega  
lahedam. Aga õnnetul moel ikka seal, kus samasugused  
vanaperenaised ukstel seisis. Isegi Kabali Sass, see  
Antoni paarimees ja sõber ütles ära. Ei taha ämmaga  
tüli kiskuma hakata. Ja üldse — ega neil siin külas rahu-  
likku elu pole, teadis ta kinnitada. Mingu nad parem üles  
keskusse esimehe jutule, andis samas head nõu. Küll too  
asjast aru saab ja midagi välja mõtleb. Ei jah, seda ole  
karta, et ta nad ilma peavarjuta jätab. Kahe tööjõus ini-  
mese lahkumine kolhoosist, kus töökäsi isegi vähe — ei  
see tule kõne allagi.

Nägi Anton, et Sassi nõu pole laita, et muud neil nii-  
kuinii üle ei jää. Pärastlõunal asutasidki kahekesi met-  
sakülast lahkuma. Läksid mööda suurteed, kus kurakätt  
jooksis telefonipostide rida, hüvakule jäi verivärske  
elektriliini trass. Oli soe suvine pärastlõuna, mets lõhnas  
vaigust ja tee kohal tantsis ilmatu palju siniseid libli-  
kaid. Nemad kahekesi aga sammusid sõnatuna, nagu  
kardaksid segada tuuletus lämbuses tukkuvaid mände,  
õitsvaid põdrakanepid teepervel ja just-just sündi-  
nud hundinuia rohelisi päid, mis kerkisid kraavist nagu  
kirju tekiga kaetud hällist.

Mäel said nad esimehega kokku ja rääkisid oma mure  
sirgeks. Muidugi polnud see mees, kes oleks neile piibli-  
salme lugema hakanud. «Kui juba lood on sedasi, siis  
vaja noorpaarile korterit. Seda saab, aga esialgu võib  
elada tolles tühjas toas kontori kõrval. Ja tööd,» lisas  
ta juurde, «jagub muidugi ühes brigaadis sama palju  
nagu teiseski.»

Aga kui nad läinud olid, siis ei saanud ka esimees tei-  
siti, kui pidi raputama mõttes pead ja ütlema iseendale:  
vaata, mida aeg inimestega teha ei võta.

Aga nii see oli, ja lõppude lõpuks — eks olnud esimees  
ise ka üks nendest aja nimetutest sepameistritest.

Aga nüüd on neist ülalkirjeldatud sündmustest juba  
viis aastat möödas ja keegi, mitte ükski inimene ei ütle  
enam: Peetsi Maarja. Nüüd on ta saanud Antoni-Maar-  
jaks või Mäelt-Maarjaks.

Ja see ongi hästi.

### III



## Kohtumine noore põlvkonnaga



Arvan, et nad sokutasid mind nimme kodunt välja — see mu sõber Peeter ja tema naine Helena.

Pühapäeva hommikul hakkasid nad agiteerima jah, et kuna nii harva juhtun siiakanti, siis peaksin tegema tutvust ühe põhjaranniku ilusama vaatamisväärsusega — Möisaranna pangaga. Et seal on väga kena loodus ja ma saavat täiendada oma ammust — juba keskkoolipõlvset — huvi botaanika vastu.

Niisugusest huvist kuulsin küll esmakordselt, aga matkaplaaniga jäin siiski nõusse.

Ja tuligi see, mida ma uneski ette ei aimanud.

«Kallis sõber,» ütles Peeter, varjates käega haigutust. «Võid uskuda, et me tahaksime kangesti mere äärde kaasa tulla, kas või juba sellepärast, et jõuda lõpule



oma eilse jutuga... See on päris huvitav — kaasaegse agnostitsismi reaktsioonilised juured uuemas prantsuse belletristikas. Aga sa tead ju, et õhtul otsustasime minna teatrisse ja et mul on homseks vaja veel välja arvutada katseblokkide viimase seeria pingetugevused, siis...» — siinkohal kõrgendas ta pidulikult häält — «siis usaldus su meie pere noorima liikme hoolde. Jaan,» pöördus ta oma aasta kaheteistkümnese poja poole, «sa oled ju nõus onuga Mõisaranda sõitma ja talle kallast näitama?»

Jaan oli nõus. Sellega langes ära mu viimane lootus pääseda. Olgu, lohutasin ennast. Hea veel seegi, et ta oma ilusat Helenat mulle ustavaks seltsiliseks ei pakkunud.

Muidugi pole mul Jaani vastu mingit antipaatiat, lihtsalt see reis tõotas tulla üllatustega. Mul polnud nimelt viimasel ajal mingeid lähemaid kokkupuuteid noore sugupõlve ühegi esindajaga ehk — nagu see kirjanduses fikseerimist on leidnud — uue vahetusega. Kartsin, et me ei leia ühist keelt. Vaevalt võis Jaani huvitada mingi probleem võrdleva keeleteaduse või prantsuse klassitsismi alalt. Niipalju, kui ma temavärskeid noormehi tundma olin õppinud — teoreetiliselt muidugi —, näis mulle, et nende huvid on rohkem suunatud rakettide, sputnikute, spordi ja seikluskirjanduse valdkonda. Nendel aladel olin aga mina üsna abitu. Ma ei teadnud nimetada ainsatki rekordimeest ei kõrgus- ega kaugushüppes, ma ei tundnud ühtegi jalgpallikuulsust ega jooksiat, ja ka rakettide alalt olid kõik mu teadmised piiratud Tsiolkovski nimega.

Niisuguses seisukorras, võite uskuda, ei tundnud ma ennast mitte kõige mugavamalt. Kartsin, et võin jätta oma põlvkonna inimestest üsnagi kasina ja veidra mulje.

Vähemalt teekond möödus nii, et ma ei teinud häbi oma nimele. Istusime bussis kõige ees — seal, kus on kirjutatud: EMA JA LAPS. Jaan kiikas rohkem juhiabiini, mina püüdsin aga jätta muljet, et kuigi siin pole tegemist emaga, siis vähemalt ISAS ärgu küll keegi kahelgu.

«Onu, kas sa oled «Nahksuka jutte» lugenud?» pööras Jaan oma uudishimulikud silmanööbid minu poole.

Ohkasin kergendatult. Nahksuka-lugusid ma olin õnneks lugenud.

«Eks ole vahvad jutud. Ma lugesin kohe nii, et sain emalt sugeda, et rikun silmi. Nii põnev oli.»

«Jaa,» kinnitasin. «Nahksuka seeriale kuulub Cooperi loomingus põhikoht...»

«Aga onu, mis sina arvad, kas on õige, kui sa midagi alustanud oled, siis pooleli jätta?»

Arvan niipalju kasvatusteadust tundvat, et kinnitasin päris julgelt: ei ole. Rahvatarkuski ütleb: tänasida toimetusi ära viska homse varna.

«Mina mõtlen sedasama. Ja isa ka. Aga ema ütles, et see ei loe mitte midagi ja et juturaamatut võib ikka pooleli jätta.» Ja siis pöördus Jaan usaldavalt minu poole: «Ma tean küll — ema ei taha, et ma päev läbi raamatu taga istun. Sellepärast nad mind täna välja sokutasidki.»

Soo-oh! Nüüd olin siis seganud ennast vahele ühe perekonna siseasjadesse... See veel puudus! Püüdsin libedalt pinnalt terve nahaga tulema saada ja pöörasin jutuotsa tagasi «Hirveküti» ja «Rajaleidja» vahvate tegelaste juurde. «Aga ütle,» pärisin, «kes sulle sealt kõige rohkem meeldis?»

Jaan vastas nagu klassis täie lausega: «Kõige rohkem meeldis Alice ja Tšingatšguk.»

«Meeldisid,» parandasin automaatselt nagu õpetaja.

«Jaa,» vastas mu kirjandushuviline vestluskaaslane hajuvil mõtetega. «Aga onu, kas sina ka istud hommikust õhtuni ninapidi raamatus?»

«Kui onu tööd teeb, siis tuleb istuda küll...» Ah soo, ei, seda mitte. Onu toast pagendamise põhjus oli siiski vist teine.

Igatahes tegin veel ühe meeletliku katse jõuda tagasi kindlale pinnale ja kinnitasin: «Cooperi romaanide väärtus just selles seisnebki, et ta sümpatiseerib indiaanlastele ja mõistab hukka valgete kolonisaatorite julmust. Selleks...»

«Aga tead, mis,» katkestas noor põlvkond mind järsku elavnedes. «Mõisarannas on ikka päris vahva. Mis sa arvad, onu, kui hakkaksime mängima rajaleidjaid. Seal on seda padrikut küll... Ja ronida saab ta vahvalt... Eks?»



Nojah.

Mis ma ikka pidin selle peale kostma. Nüüd siis vähemalt teadsin, mis mind ees ootab. Hea seegi!

Teel randa tõestas mulle Jaan, et oma tähe'epanemisevõimelt sobib ta täiesti huroonide hõimu hulka. Igatahes oli ta selle kõrva taga pannud, mis hommikulauas minust ja botaanikast räägiti.

Ja üsna varsti ilmus ta mu ette, käes üks roosade õite ja roheliste lehtedega põllulill.

«Onu, mis selle lille nimi on?»

See veel puudus! Olin ammu jõudnud unustada elava looduse tema suures mitmekülgsuses, pealegi polnud ma kunagi kuigi mitmekülgselt teda tundma õppinud. Mälus olid kindlalt talle ainult üksikud, niisugused õilsast vanast soost lilled nagu hüatsint ja nartsiss ja orhidee. Neid tundsin sama hästi kui klassikalist kirjandust.

Aga siiski, lähemal vaatlusel nägin, et selles lihtsas põllulilles on tõepoolest midagi tuttavat. Otsisin meeletult aastakümnete-tagustest mälestustest. Nägin seal ühte umbes Jaani-taolist või veidi vanemat põlvpükstes poissi. Nägin paljaid jalgu — kõhnu tolmuseid ja kriimul jalgu, mis isegi mu unenägudest juba ammu olid kaduda jõudnud. Siis nägin ühte vana hallipäist hülgevurrudega looduslooõpetajat... Ja siis lõppeks tundsin ma ära selle lille.

«See on ju tõrvalill!»

«Sisse kukkusid, onu!» hüüdis Jaan. «Tõrvalille vars kleebib ja on must. Aga see ei kleebi. Noh, arva aga uuesti,» anti mulle lahkelt veel üks võimalus, millega ma aga ei osanud midagi peale hakata.

«See on hoopis käokann,» kinnitas Jaan varjamatus võidurõõmus.

«Siis on hästi,» püüdsin varjata oma lüüasaamist. «Kas teile õpetatakse juba botaanikat?»

«Ei, aga me käisime pioneerikoondusega matkamas ja siis vanempioneerijuht seletas meile.»

Ahaa... Minu ajal ei olnud pioneere ega pioneerikoondusi ega pioneerijuhte. Sedasi...

«Ju te siis vist kogusite neid ja koostasite herbaariumi?» pärisin.

«M-mh...»

Natukese aja pärast: «Onu, mis asi see herbaarium on?»

Seletasin, mis asi on herbaarium, mis keelest niisugune keeruline sõna pärit on, ja nii jõudsimegi Mõisaranda.

Seisime kõrgel paekaldal. All sügavas helkis rohekas meri. Kaugelt üle neeme paistsid linna suitsud ja otse kaldajärsaku jalalt kerkisid puude rohelised ladvad. Need olid suured puud ja et nende ladvad ulatusid vaevu meieni, siis pidi kallas tõepoolest järsk ja kõrge olema.

Selles pildis oli midagi ülevat. Mulle meenusid Feniimore Cooperi metsiku looduse kirjeldused, tuletasin meelde Chateaubriand'i «Atala'd» ja mõtlesin Jean Jacques Rousseau'le. Ei, hoolimata kõigist neist ohtudest, mis ma olin läbi elanud, ja hoolimata kõigest sellest, mis mind ees ootas, ei kahetsenud, et olime sõitnud siia. See pilt tasus vaatamist!

«Eks ole kütkestav siit kõrgelt alla vaadata!» ütlesin valmistatult Jaanile.

«Jaa, onu... Aga tead, alt üles vaadata on veel vahvam. Lähme, onu, alla! Kui me hakkame indiaanlasi mängima, siis peame nagunii alla hiilima. Eks!»

Heitsin pilgu paremale, siis vasakule. Kuid ma ei näinud kusagil ühtegi treppi ega redelit, mida mööda oleks vee äärde pääsenud.

«Hm, kuidas küll sinna pääsema peaksime?»

«Hiigla lihtsalt,» hüüdis Jaan. «Näed, siitsamast. Siit sellest põõsast hoia kinni ja siis jõuame selle karniisi peale ja sealt roomame nende puudeni ja puid mööda ronimegi alla.»

Ning enne, kui ma midagi kosta jõudsin, oli Jaani pea kadunud üle kaldaserva.

«Tule, onu, peab vastu küll!» hüüdis ta hetk hiljem kusagilt altpoolt.

Olin midagi niisugust aimanud kogu aeg. Võib-olla sellepärast laskusingi sõnalausumata kõhuli ja usaldasin oma ihu ja hinge fataalse paratamatusega ühe umbes piltsavarre-jämeduse kasevibaliku hoolde.

Altpoolt juhatati mu tegevust umbes nõndasamuti nagu kraanat: «Veel allapoole, veel, veel... Jalg vasakule... Nüüd allapoole... Nii... Toeta kindlalt, see kalju peab vastu!»



Ma toetasingi kindlalt. Olin just valmis lahti laskma oma kasekesest, kui ootamatult tundsin, kuidas too kindel kivinukk mu talla all liikuma hakkab. Järsku jäin täie raskusega kasevibaliku külge rippu. Kusagilt alt aga kostus varisevate kivide ragin ja kolin ja veeremine, otsekui oleks terve kallas ja kõik väljaulatuvad nukid mu eest paanilises hirmus pagema pistnud.

Ohe hirmsa hetke rippusin õhus ja ootasin, millal kaseke murdub ja ma kividele iärelle langen. Hirmu ma ei tundnud — see tuli hiljem. Mäletan, et pähe vilksatas ainult mõte: kuidas nad mu torso ükskord sealt üles saavad.

Siis tundsin, kuidas midagi ilmus mu jala alla ja kuulsin Jaani häält: «Toeta julgelt, onu, mina pean vastu!»

Noh, Jaani õlad poleks küll vist mu kaheksakümnet kilo kandnud, aga nähtavasti on moraalsest toest kasu mitte ainult kirjanduses, vaid ka elus. Võtsin ennast kokku ja usaldas in ülejäänud paenukke mööda siiski alla ronida.

Tänu noorele sugunõlvele ja imeväärselt sitkele kodumaa kasepuule pääsesin eluga.

Kui me lõnuks alla jõudsim — indiaanlastele mitteomase kilina-kolina ja kivitükkide veeremisega —, tundsin et olen üleni märg.

Olin ikka arvanud, et hirmuhigi, niisamuti kui hammaste kriistamine on kirjanike maitsevaese fantaasia vili. Nüüd pühkisin otsmikult higi ja võtsin nii mõnegi oma kirjandusteoreetilise seisukoha revideerimisele.

Psimesest seiklusest olime pääsenud suhteliselt kergesti. Ainult ühed tennised, mis alles hommikul olid nõnda süütult lumivalged, polnud nüüd enam valged; ja ühed mustad kingad polnud enam mustad.

«Tead, onu, mina ei arvanudki, et sa nii julge oled,» ütles Jaan mulle all hääs täis ausat tunnustust.

«Noh, nüüd sa küll pilkad.»

«Ei, näris tõsiselt... Kui me eelmise kord siin käisime, siis isa ütles, et tema küll ei julge alla ronida ja et see olevat justkui enesetapmine või nii... Aga meie ikka tulime ja polnud midagi...»

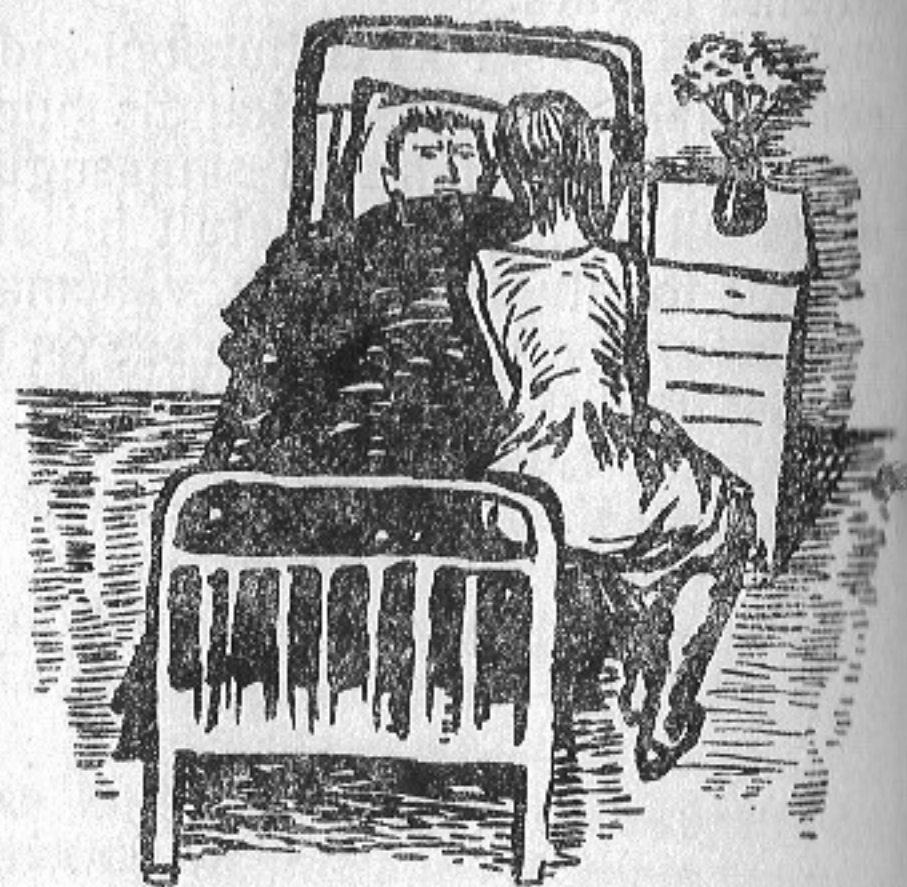
Jaani hääles kostus täiesti teenitud uhkus.

Usaldas in panna käe noore põlvkonna õlale ja kinnitasin, et ega ma üksi oleks küll sealt ülalt julgenud tulema hakata.

Ja siis läksid kaks hurooni-indiaanlast vastu uutele seiklustele. Üks meist kandis punast kaelarätti ja teine oleks kangesti tahtnud samasugust enesele saada. Aga et ta oli sellega lootusetult hiljaks jäänud, siis ütles ta endale lohutuseks, et noh, vähemalt on nüüd loodud kontakt noore põlvkonnaga ja see on ka midagi väärt.



## Mihkel, Miina ja Liina



O!gu kohe öeldud, et niimoodi ristasin nad omal vabal tahtel ja paremal äratundmisel. Nende tõelisi nimesid ma ei tea.

Miks?

Ja miks just sellised nimed?

Minu kokkupuude nendega oli küllalt põgus, liiga põgus selleks, et inimest nimepidi tundma õppida, kuid siiski küllaldane, et midagi olulist temast teada saada. See kuulub nende tutvuste valdkonda, mis tulevad ette jaamades, pargipinkidel, jalgpallivõistlustel, rongis ja autos... Minu tutvus algas ja lõppes linnahaigla seitsmendas palatis.

Aga nimed valisin lihtsalt assotsiatsiooni põhimõtetel — nimelt oli Mihkel tööpoolest teatud mõttes mihkel-poiss. Miina ja Liina aga meenutasid mulle mu onutütreid. Nad olid oma noores põlves armsad, tõsised ja

asjalikud, aga ühtlasi natuke lihtsameelsed neiud. Üksikus metsatalus kasvanud laste sirgjoonelise, kuid kitsa ellusuhtumise olid nad toonud kaasa laia maailma ja õmblejaneiuude ühetooniline amet ei lasknud neil sellest vabaneda ka hiljem. Nende eluring keerles aina töö ja söögitegemise ja kleidimoodide ning kinoskäimiste korrapärasest ringis. Ma ei suutnud kujutleda neid kunagi tegemas midagi niisugust, mis oleks sellest ringist välja langenud. Oli lihtsalt võimatu uskuda, et Miinat-Liinat võiksid olla näiteks ennastunustavalt armunud, pööra- selt millestki vaimustusse sattunud, õhtuti täiskuu valg- gel käsipõsakil akna all unistanud, mingil koosolekul printsipiaalselt sõna võtnud. See kõik oleks neile tund- nud meeletusena, elupõletamisena. Nende eluideaal pol- nud mitte oksapõletajate lõke — kord suitsev ja peaaegu kustunud süte hõõgumine, samas üles puulatvade poole lahvav leekidemõll. Ei, see oli tuulte eest nelja kindla seinaga varjatud küünla ühetasane rahulik hubisemine.

Liinat-Miinat olid noored aastat paarkümmend tagasi, minu ristilapsed aga tänaasel päeval. Ja ka välimuses ning temperamendis oli neil suur vahe, nad polnud kau- gettki mu onutütarde kordustrükid. Aga ometi oli neis midagi väga-väga sarnast. Kuid üks kuulake mu lugu ja otsustage seejärel ise.

Esimestel päevadel haiglas olin alles palavikust ulmane — mind oli rabanud maha raske kopsupõletik... Seepärast ei jätkunud silma naabrite jaoks. Alles teisel nädalal, kui palavik alanest ning ravimid olid teinud oma töö, hakkasin taas suure maailma vastu huvi tundma. Ja siis jäi mu silm otsekohe Mihkli külge kinni.

Poisi voodi oli otse üle palati vastasseinas, ta ise aga juba paraneja ja nii jätkus teda igale poole. Aasta kahe- kümneviiene võis ta olla, triibulises haiglapidžaamas nagu kõik teisedki. Vaatasin ja imestasin: nii tuttav, justkui oleksin teda varem kusagil kohanud. Aga kus, mitte ei tule meelde.

Õhtul, pimedas, enne magamajäämist alles turgatas pähe. Karjapõlves, siil! pagan võtku — veereb põõsaste vahel krabisevatel lehtedel, nina püsti, kasukas nagu müts silmadel.

Hakkasin naerma — võrdlus oli rabav. Mihklil olid lühikesed turris juuksed nagu siili okkad. Lookas nina-



selg, kitsas lõug ja tursakas lai nägu andsid veel omalt poolt sarnasust juurde...

Siil siiliks, aga Mihkel oli autoremonditöökojas lukksepp. Pealegi — taervas teab, kas siilgi lepiks haiglapalatiiga, desinfektsioonilõhnadega, hapnikukottidega, dieettoitudega, süstimistega. Mida päev edasi, seda rohkem nägin Mihklit aknaorvas istuvat, näljase näoga tänavale vahtivat. Toidupuudusest see ei tulnud. Nagu hiljem kinnitas katlatöömees Pronks, Mihkli koikunaa-ber, sai poiss toidupakke ja see pidi olema väärt kokk, kes need pirukad ja saiad ja tea mis veel teinud oli. Armastusega valmistatud, ütles vana Pronks.

Meie elu jah möödus üldiselt monotoonselt. Ainult külastamispäevad tõid vaheldust. Siis tulid palatisse kodused. Tulid just pärast lõunauinakut. Järsku lööd silmad lahti ja märkad — istub iga voodi serval vend või isa, ema, noorik, naine või pruut. Öökappidele on tekkinud lilled, jagatakse külakosti. Ja palatisse on tulnud järsku palju kodusust, vaikset sõbralikku jutusaminat.

Ühel niisugusel tunnil märkasin oma siili voodi juures Liinat. Istus voodi ees taburetil saleda herilasepihaga, pruunide kahus juustega, kirjus suvekleidis tütarlaps. Öökapiile aga oli tekkinud kimp harilikke valgeid kari-kakraid. Mihkel oli voodis poolistukil, tüdruk kummargil üle voodi — ja nii nemad seal omaette juttu veeretasi-d — teab mis tähtsatest asjadest. Lõppes külastamisaeg, tuli Mihkel voodist välja, kohendas tekki, läks oma Liinat saatma. Tütarlaps vaatas palatit, nagu rõõmsal naerul, noogutas, jättis kõigiga jumalaga.

Tuleb järgmine külastamispäev — mina ootan Liinat. Oleksin tahtnud näha, missugused silmad tal on — niisugusel rõõmsal herilasepihaga tütarlapsel. Ootan, ootan, aga ei Liinat kusagil. Sel päeval nägin hoopis Miinat. Tuli palatisse tõmmu, lüheldast kasvu näitsik, käeotsas moodne laiade triipudega kandekott. astus sellega Mihkli voodi juurde. Istus poisi juures terve külastamise aja, sosistasid seal omavahel tea mis tähtsatest asjadest. Ei olnud herilasepihta, ei olnud kahus iuukseid, ei olnud põllulilli. Juuksesalgud olid otsmikul, pluus lühikeste käistega, seelik plisseeritud. Tüdruk sahistab kandekotis, sealt tuleb lagedale igasugu hõrgutisi —

küll vist pirukaid, mis suus sulavad, küll vist rosinakuk-laid, värsket pasteeti ja piima.

Ode või mis? mõtlen.

Siis astub palatisse sanitar, hakkab kraadiklaase jagama. Külaliste-aeg on läbi — Mihkel tõuseb üles, kohendab tekki, läheb Miinat saatma. Läheb tüdruk mi-nema, naeratab rõõmsalt palati poole.

Nii nemad seal vaheldumisi käisid — põllulilled ja kandekott.

Aga ühel päeval juhtus midagi halba — pahan-dus või mis... Istub Miina Mihkli kõrval taburetil, aga jutt on juba liiga tõsine. Poisil sünge nägu ees, sõnad, näha, tulevad vastu tahtmist... Tüdrukul jälle nutt lahti, hoiab nägu varju, et keegi ei näeks. Aga või sa seda's variata saad!

Rabab siis oma moodsa punast-valget triipu kandekoti käeotsa, läheb, külg ees, ei anna meile näolegi. Ei Mih-kel tõuse voodist, ei kohenda tekki, ei lähe saatma. Poeb hoopis peadpidi teki sisse — ei tee kuulma ega nägema.

See oli just sel pühapäeval, kui esimest suvist kõue ja pikset raksas, paduvihma kallaskas. Olime kõik nagu tuvid reas aknalaudadel, vaatasime, kuidas vastasmaja aias sirel õied lahti lööb.

Öösel polnud Mihkil und. Keeras ja ragistas voodiga nii mis hirmus. Kui hommikul palatiõde tuli, oli poisil lina rullis justkui kõis, tekk põrandal, padi käägaras... «Mis siin juhtunud on?» ajas õde silmad suureks. «Välk sinna löönud või?»

Ei Mihkel kõssanudki, tegi nagu magaks.

Aga hommikuse visiidi ajal kõndis peaarstil sabas, kinnitas, et on juba terve kui purikas, lasku nad tal ainult minna. Peaarst muigas, et kas plikad ootavad või... «Ei, töökohta tahan tagasi — seal juba ootavad,» vastas poiss.

Noh, kui nii, ega's midagi. Kirjutatigi poiss välja. Pani oma kümme asja kompsu, jättis kõigiga kättpidi jumalaga, ja oligi läinud.

Ohtupoolikul ilmus uus mees palatisse.

Ohtupoolikul istusime vana katlatöömehe Pronks'iga aknaorgas — seal tema jutustaski mulle Mihklit selle kõige tähtsama, mida ma ise polnud tähele pannud ega teada saanud.



«Küll tema möllas ja keeras ennast jah öösi,» kinnitas vana Pronks. «Aga üks poisil olnud ka eluküsimus kuulda... Mulle ta õhtul seletas, küsis nõu, et mis teha. Näe, päeval saatis pruudi minema. Eks see plikuska käinud sin kõikse aja, ikka kott kaasas, sees head ja paremat — koogid ja pirukad. Ja nüüd siis enne väljaminekut ütles poiss ära, et ei enam taha kosti ega käimist. Ju vist ütles jah, et läheb haigemajast tolle teise juurde...»

«Mina arvasin, et see lüheldane ja tõmmu oli öde,» tegin imestust.

«Ei olnud öde, ikka pruudid mõlemad. Kolmas pidada veel töökohal olema. Ainult et too olla veel hästi nooruke ja ei tulla arvesse. Aga need kaks, jah... Küsis nõu, et ütle, vana, mis ma teen. Et üks on küll hea perenaine ja kõik, aga tal pole korterit. Elab koos teise plikaga vabriku ühiselamus. Teine on jälle aastat kolm vanem, aga tal on korter, korralik mööbel — koli sisse ja hakka elama.»

Vana Pronks seletas mulle seda lugu päris üksikasjaliselt oma rahulikult moel. Ise vaatas mõtlikult tänavale ja kuhugi üle tänava, üle väljaku, üle aedade ehaõhetuses taevaserwa.

«No kas olid siis nõuks või mis?» uudishimutsesin.

Vanamees lõi käega: «Oskad siin nõu anda või mis... Mul juba pikk elu elatud, aga varem pole sihukeste küsimustega kokku puutunud. Mina,» ütles, «olin purupaljas, poiss, kui oma eidega pulmad tegime. Ja temal polnud kah midagi muud peale kahe käe, millega tööd sai teha. Aga paari me läksime ega tulnud meist kummilgi pähe mõtet, et oleks võinud võtta ka majaga naise või minna rikkale mehele. Ei mina oska aru saada, miks see mööbel on nüüd nii maailmatu tähtis...»

«Rääkisid seda siis talle ka või?» pärisin.

«Mis sest minu jutust — üks temal ole teistmoodi need arusaamised,» tõmbus vana Pronks endasse. «Ja need plikad ka, näha, et pole niisugused nagu minu eit...»

«Sa oleksid pidanud ikka rääkima,» kinnitasin. «Poiss on veel noor ja näha, et ei jaga hästi...»

Ma oleksin küll rääkinud. Mina usun, et mõnikord on õiget sõna õigel kohal vaja.

Pronks seda ei teinud.

Kahjul

## Jutt vanaonu Matsist, Enest ja Mallest ning suurest raudkihest



Ene ja Mall, sündimisest saati linnalapsed, hulkusid maal vanaonu juures enamasti väljas ringi. Eks väsinud närve kosutama neid saadetudki. Nad olid järves supelnud, kaldal liiva peal peesitanud, kolhoosi mitmesuguste farmidega tutvust teinud ja brigadir oli kord koguni nad oma kaarikusse sõitma võtnud.

Ilmad olid ilusad, südasuvised, mis viga lastel ringi löösata.

Aga ühel hommikul ei paistnud toaknast järve ega Tooma kuusik, isegi mitte kolhoosi uue karjalauda punane telliskivikatus — kõik oli halli vihmaloori taga varjul. Plikad keerutasid tubades ringi, mängisid pei-



rust, ajasid lillevaasi ümber, torkasid naaskliga kirjule pallile augu sisse. Lõpuks seisatasid, käed seljal, eestoas vanaonu juures; too istus akna all taburetil ja parandas taoseid, ise porises: «Saa neist saatananahkadest enam asia, lapi teisi kui mustlane särki.»

Nii oli tore küll, kuidas vanaonu torises. Aga et ta midagi rohkemat ei öelnud, siis päästis Ene, kes oli noorem ja naasklim, ise jutuotsad valla.

«Pai onu Mats, jutusta meile, kas vanasti, kui sa noor olid, armastust ka oli?»

Vanaonu lõug kerkis paari vaksa jao ülespoole ja ta silmades paistis umbusklikku pärimist — kas te seda oma juttu tõsiselt ka võtate. Kuid tüdrukute näod olid täitsa asjalikud, ainult natuke-natuke elevil ja kohevil. See tuli sulaselgest uudishimust.

«Hm... Ah et kas vanasti ka...» mühatas ta. «Aga öelge, sõbrad, mispärast te seda teada tahate? Et kas leidsite meie kolhoosist õite enestele kavalerid või...»

Tüdrukud hakkasid naerma, naersid lustlikult ja natuke kekstult. «Ei leidnud ega otsinud... Meie üldse ei lähe mehele,» seletas Mall. «Me et... no... graafilisest huvist...»

Ja seisis vanaonu ees kaks õpihimulist linnalast, käed seljal, silmad ootuselevil. Kuid vanaonu oli hämmeldunud ega osanud nagu kusagilt juttu jätkata. Ja mitte selle võõramaa sõna pärast polnud ta segadusse sattunud. Põhjus oli hoopis tõsisem.

«Onu Mats, ole pai, ju-tus-taaa!»

Ah teid küll — sihuke-si-nihuke-si! Kui kord juba midagi ette võtate, ei siis enam pääsu ole. Kas te siis sellest aru ei saa, et olete vanaonu päris ummikusse ajanud. Ta ei oska ju teile rääkida! Sest tema on oma lugusid pajatanud ikka samasugustele kolhoositaatidele-tarnhabemetele nagu ta ise. Hommikuti või pärast lõunavahet, kui need on talli juurde kogunenud ja ennast põhurõukude serva või kiviaia otsa istukile seadnud. Eks seal ole nii mõnigi jutt maha pajatatud — nii otse kui ümbernurga. Aga praegu on vanaonu Matsi ees niisugune publikum, kellele ta ei mõista jutustada ümber vasaku ega ümber parema nurga.

Sellepärast ta ongi nõnda tuulelevil, ei tea muud öelda, kui pomiseb:

«Tea, millest ma peaksin teile õige vestma...»

Ene püüab küll vanaonu suunava küsimusega abistada:

«Onu Mats, kas te ehal ka käisite?»

Küsitu nõksatab vähe ja vajub veel rohkem küüru. Pagan võtku seda plikatirtsu, hää! teisel kile nagu oreli-vile — kui naispere seal köögis järsku pealt ei kuule.

«Nojah, eks ma käind ikka ka...» nohiseb ta vaikselt.

«Mis te seal tegite?»

Näe, nüüd tulebki nii, et anna sandile sõrm, võtab ta käe kah. «Kes seda kõike mäletab, see oli nii ammu...» kohmab vanaonu põiklevalt ja lisab: «Eks te tea paremini — teil ju seal koolis õpetatakse igasugu kraafiaid...»

«Kas te seal nohistasite kommi süüa ja... kõdistasite?»

Ja kaks põnevusest elevil silmapaari jälgib vanaonu. Aga vanaonu hakkab juba nagu taipama, mismoodi tuleb esineda niisugusele publikumile, ja vastab suud maigutades:

«Noo-neh, kes see ilma kommita tohtis minna, ikka kommi tasku täis, muidu ei võetud mitte jutulegi. Sest vaadake, eks tüdrukust inimesed olnud vanal ajal niisama maiad kui tänapäev. Ainult et tänapäev pole enam ehalkäimist ja igaüks ostku poe juurest ise endale kommi ja limonaadi ka veel, kui tahtmist on...»

Siin seisavad, käed seljal, kaks neidu — üks kaheksa-, teine kaheteistkümnepäevane. Nad kuulavad vanataati ja see vanem neist jääb üsna mõttesse; kõik räägivad, et meie ajal on parem elada kui siis, kui vanaonu alles noor oli. Praegu ei ole mõisasaksu ega kurje kapitaliste, ja väikestel lastel ei ole vaja karjas käia, sest elekter on nõnda targaks saanud, et karjatab loomi ja lüpsab lehma. Ema räägib, et vanasti pestud ka käsitsi, see võtnud käed ära, aga nüüd on pesumasinad, mida elekter käima paneb... Ja siis veel raadiod ja televiisorid ja linnas on nukuteater ja isal on auto, millega pühapäeval terve pere välja sõidab. Seda kõike vanasti, kui onu Mats veel noor oli, ei teatud ega tuntud. Aga selle eest oli ehalkäimine ja poisid ostsid tüdrukutele kommi. Miks küll peab koos halvaga ikka hea ka kaduma. Kui



nemad oleksid tegijad, teeksid nad halbadere asjadele küll lõpu peale, aga head jätaaksid alles... Ja kõigepealt jätaaksid nad alles ehalkäimise ja kommiostmise.

Niisiis oli üks tõsine etnograafiline probleem lahendatud ja vanaonuga oleks võinud selleks korraks jutud lõpetada. Taevast ka valkjamaks tõmmanud ja järve juba auras. Nüüd pidi väljas soe olema ja oleks võinud joosta silotegemist vaatama — traktori tümin kostis tuppagi ära. Aga seda võis ka tsipa hiljem teha. Ene-naaskli mõttekäik oli mingit riburada mööda jõudnud uue tähtsa küsimuseni.

«Onu Mats, kas sa Mari-tädil ka ehal käisid?»

«Ei käinud,» raputab taat oma halli pead. «Ei, Mari-tädil ma mitte ei käinud, tema võtsin ju ää.»

«Aga kas siis sellel ei käidud ehal, kellega abielluti?» on Mallegi leidnud vanaonu loogikas vastuolu.

«Ega neh...»

«Aga miks! Kust siis tema kommi sai?»

«Eks tema sai ikka kõige rohkem kommi. Talle tuli ju osta terve eluaeg, sest ega temast enam lahti peatsend.»

«Jutusta, onu, kuidas sa Mari-tädi ära võtsid!» palub Ene, kelle mõte on jälle uue käänu teinud. Tasu seda kommi-juttu enam kuulatagi, kohe süda läheb kadedusest ja kahjutundest lõhki.

«Noo-oo-oo,» venitab vanaonu nüüd õige kahtlaselt. «Kuulge, teil vist ikka mehelemineku plaanid on, mis te muidu nõnda uurite ja puurite?»

Selle peale jääb ta vähe aega mõttesse, hirmutab käega eemale ligitikkuva kärbsse ja uuesti üles vaadates väriseb ta vasaku silma laug vähekesse.

«Olgu, ma siis räägin,» ütleb ta. «Eks see kõik tulnud kihulase pärast.»

«Kii... hulase,» ajavad tüdrukud silmad suureks.

«Kihulase neh... Kui tädi Mari veel tüdrukupõlves oli, ei ma siis teda ühti nii väga vaadanud... Meie külas oli palju nägusaid tüdrukuid. Kui oleks pidanud mõne endale kaasaks valima, ei oleks teadnudki kohe ühte teisest ette seada... Eks Mari old kena ja rõõsk küll nagu ikka üks tegusam inimene. Nüüd peetakse nendest lugu, kes näost hästi tõmmud on. Eks ema

öelnd teilegi: vaadake, et te hästi päevitate... Aga vanasti peeti ikka sellest lugu, kes suisasuvelgi rõõsk nagu koor... Näe, laulusalmgi ütleb:

Mu pruut on valge nagu tui,  
ma nägin teda mullu sui.  
Tal mustad juuksed, valge kael  
ja kaela ümber sametpael.

No siis heinaajal juhtus niisugune isevärki lugu — olime just luhal loogu võtmas ja kuhja tegemas. Mari oli kuhja otsas. Mina andsin alt heinu kätte. Nojah, pärast kui tädi Mari kuhja valmis sai, püüdsin ta kinni ja kōditasin teda natuke. Mari-tädil oli noores põlves hästi hele hääl — seda oli hea kuulata küll.

Ohtul siis läksin magama... Teadagi, väsinud inimese asi, nagu pikali viskad, nii norin taga. Eks ma hakanud enne päevatõusu hommikujahedas jälle pihta, et kaste maas ja vikatil hea jook.

Järsku tunnen, et keegi nagu roniks või liigutaks ennast külje all. Siis oli juskul kihulase pinnimist kõrva ääres. Tõmbasin palaka üle pea, et las laulab, kui tahab. Aga eks ma jäänud uuesti magama, palakas läinud pealt kus seda ja teist. Ajan hommikuvalges ennast istuli ja tunnen: pea nõnda raske, et ei saa teist enam sirgekski ajada. Teised pärima, et mis lahti. Ma'p osand ka muud kosta, kui et mis ikka, kui et jäin vähe halvasti magama.

Jo-neh, hakkame muudkui niitma. Kus siis järsku hakkas peas sumisema ja pilli ajama — oh sa mu meie! Ma kohkusin nõnda ää, viskasin enda sinna samasse kaare peale pikali — et nüüd on viimne päev käes ja heinatöö lõpp.

Siin tegi vanaonu peatuse nagu kunagi üks tark ja asjatundlik jutuvestja, kes vaatajate-kuulajate uudishimu oskab hästi üles kruvida.

«Onu Mats, mis edasi juhtus?» hüüdsid tüdrukud.

«Ah et mis juhtus...» jätkas onu Mats. «Einoh, eks kihulane pugenud öösel kõrva ja nüüd päevahakul löönud oma registrid lahti.»

«Ära räägi, kas siis kihulane kõrva ka poeb,» tegi Mall uskumatult häält.



«Vanasti, kui ma veel noor olin, pugesisid teised jah. Aga eks need old ka teistmoodi kihud, hüüti teisi raudkihideks, olid nagu rauast, ja kange jõuga — ega neile maksnud vastu punnida, nagunii jäid alla.

Nojah, kui ma aru sain, et raudkihu kõrvas on, nii hakkasingi paluma, et ta kõrvast ära läheks. Aga tema ei tee väljagi, muudkui sahistab ja nohistab, nagu kohendaks endale sinna eluaset.

Ma siis vihastasin ja pärisin: mis sa tahad, va kihu? Et ega siin poisikestega tegemist ole — räägime nagu mees mehega. Kihu siis hakkaski pinisema: «Võta Mari ää, siis tulen kõrvast ää!» ja «Võta Mari ää, siis tulen kõrvast ää!» No mulle jälle lõi jonn südamesse, et mis see sinu asi on, va kihu, kas võtan Mari või võtan Maali. Ju mees ise teab, mis ta teeb.

Olin tulist viha täis. Läksin peremehe juurde, ütlesin: nii ja nii, kihu on kõrvas — tuleb vist tohtri juurde minna. Tema jälle: mis sa veel vahid — kao siis ruttu.

Ega ma põld ka laisk poiss, viskasin märsi selga ja hakkasin astuma. Alevisse oli oma sadakond versta — keskhommikuks sain sinna. Tohtriisand juhtus kodus olema, seletasin talle ära, kuda lugu on.

Eks siis tema võtnud ühe suure oherdi, hakand sellega kõrva katsuma. Keerutas teist ikke seal, kui korraga käis vägev raks, ja oherdist jäi paljalt pea pihku. Va kihu oli tüki otsast ära kaksanud. Tohtrihärra raputas selle peale pead ja ütles, et tema vägi jääb kihu vastu nõrgaks. Ta võib veel teise jõuga proovida — kui see ka ei aita, siis pole temast abi. No, eks ta siis teht head mädanenud pajukännu suitsu ja puhus seda lõõtsa kõrva. Selle peale va kihu aevastas ja suits pahvatas kõik välia, tohtrisaksale näkku. Siis hakkas too omakorda aevastama — ikka aptsihh! ja aptsihh! Vajus röötsakile sohva peale, nii et tuli teisele hing tagasi sisse kloppida.

Kui ta jälle kõnelda sai, raputas pead ja vehkis kätega: mingi ma minema, mingi õpetajahärra juurde.

Olgu, mõtlesin, kui kord juba alevis olen, eks proovin kõik saksad läbi.

Seletan kirikumõisas, et nii ja nii — va raudkihu on kõrvas, ei taha välja tulla. On proovitud küll suitsu, küll püssirohuga. Et kui ehk taevane vägi aitab, siis on abi

loota. Noh, õpetajasaks vastu: miks ei — eks usu jõud ole ikka kõige suurem...

Läksime kirikusse, praostiisand istus oreli taha; minul käskis lõõtsa tõmbama hakata, ja kui pillil hääled sees, temale järele laulda. Nii me tegimegi: oreli hakkas tõrisema, praostisaks ja mina lõime ka jõudumööda kaasa. Eks kihu kuuld seda ja muudkui ka kaasa laulma. Hääli oli tal peenike küll nagu kihulasel ikke, aga hirmsasti läbilõikav. Kirikisand pani käed kõrvade ette ja vajus põrandale põrmu. Mul põld ka aega talle ütelda, et ega see ole veel jumala vaim — kiriku seinad hakkasid värisema ja ma katsusin, et tulema sain. Sain välja, aga taga vajus kõik müriinal kokku.

Sedasi pold sakstest abi ühti. Astusin koduteed, pea ikke ühe külje peal... Ja pidasin aru: ega sind, Mats, keegi aita, kui sa ise ennast ei aita. «Kuule, va kihu,» hakkasin jälle rääkima, «mine kõrvast ää, siis ma võtan Mari ää.» Tema mulle: «Võta Mari ää, siis lähen kõrvast ää!» Nii me vaidlesime pool teed; ei annud mina alla, ei tema. Lõppude lõpuks vihastasin, käratasin: «Kas tuled ää või ei tule — Mari ma võtan ikkegi. Kui sa ka sada korda vastu oleksid — ikke võtan ää!» Kus selle peale kostis üks ilmatu müts, nii et pea käis kohe viltu — ja kihu oligi kadunud. Ma painutasin kätega pea õigeaks ja jooksin heinamaale — jõudsin parajasti tagasi, kui teised õhtust sööma hakkasid.

Olgu, mõtlesin, kui juba on lubatud, et võtan Mari ää, siis seda ka teen — mees peab sõna pidama. Läksin Mari juurde ja küsisin: «Kuule, Mari, tule mulle, hakkame ühes elama.» Tema: «Olgu, hakkame aga jah — ma sind ammu oodand.» Nii sai minust peidmees ja Marist pruut...

Aga nüüd, lapsed, katsuge et õue saate, päike jo väljas,» tegi vanaonu oma pikale jutule lühikese lõpu.

Lapsed olid vait ega osanud järsku midagi kostagi... Enne väljaminekut tuli Ene salaja vanaonu juurde ja ütles: «Onu Mats, aga kas praegu pole enam nihukesid kihusid?» Vanaonu raputas pead ja ütles, et ega ole, ühel külmal talvel olevat teised kõik otsa saanud.

Ka Mall põikas veel kord onu Matsi juurest läbi — seisis, käed seljal, vanaonu vastas ja päris: «Onu Mats,



sina ajasid meile käo-jaani; ega niisugust kihulast pole old.»

«Kuda põle,» kostis vanaonu tõsiselt ja natuke isegi pahaselt, et teda ei usta. «Oli ikka küll, siis, kui mina noor veel olin.»

Mall küll päriselt vanaonu ei uskunud, aga igaks juhuks mõtles, et kui vanasti veel sihukesed kihulased ka ringi rändasid, siis on praegu elu ikka parem küll.

Vanaonu jäi tuppa taoseid paikama, aga tüdrukud jooksid välja — läksid lauda juurde vaatama, kuidas silo tehakse ja traktor müdistab. Päike oli soe, maa auras ja õhk lõhnas magusalt ning lapsed tundsid rõõmu ilusast suvepäevast ja tervest maailmast.

## Raudteekooli poiss ja pedagoogilise tüdruk



Sõitis vana aasta viimane rong. Hilisel pärastlõunal oli ta pealinnast väljunud ja nüüd jõudnud juba kaugemale tagamaadele.

Väljas oli pilvise talveöö tihke pimedus. Vagunis põlesid laelambid, sellepärast jätkus valgust akende tahagi, nii et võis näha mööda vilksatamas hangesid ja lumeredeleid, sildade käsipuid ja teevaltaid.

Seal eemal, veelgi kaugemal olid lagedad väljad suusajälgedega, olid talud ja külad ja metsad — aga neid polnud näha, nende olemasolu võis ainult aimata.

Rong oli kaasa võtnud palju heatujulisi noori, naeru, suusapaare, seljakotte, pühadejuttu — aga seegi oli nüüd juba seljataha jäänud.



Sest rongidel on kombeks aeg-ajalt seisma jääda ja reisijaid maha lasta. Ühed lähevad varem maha, teised hiljem — nii on ikka ja alati rahvaga. Ja pealetulijaid leidub ka — ikka ja alati.

Aga sellel õhtul ja sellesse vagunisse ei tulnud enam kedagi. Isegi vagunisaatja oli kadunud kuhugi — võib-olla teiste vagunisaatjatega juttu ajama — kingadest ja kleitidest ja tantsuõhtutest, aga võib-olla ka raamatutest, teatrist ja filmist. Sest sellesse rongi olid vagunisaatjaiks kas juhtunud või valitud just noored tütarlapsed. Ja neil muidugi oli rohkesti teisigi huvisid peale valvamise, et vagunis ei tehtaks suitsu ega pillataks prügi põrandale ning jooginõus leiduks alati värsket keedetud vett.

Kuid nüüd polnudki siin õieti enam kellegi järele valvata ega kedagi korrale kutsuda.

Vagunisse oli jäänud ainult üks seljakott — pooltühi kulunud seljakott ülal võrgus — ja väiksemat mõõtu riidest kattega kohver teises servas.

Seljakoti all istus poiss. Ta oli raudteekooli mütsi kuklasse lükanud ja jagas oma tähelepanu karahvinis lõbusalt vulksuva vee ning teise akna all tütarlapse vahel. Muud õieti ju vaadata polnudki. Igav oli.

Tüdrukul ei olnud igav. Tema ei jaganud oma tähelepanu mitte millegi vahel, vaid koondas selle tervenisti ühte punkti — sinises ümbrispaberis raamatusse.

«Mida paganat ta seal nõnda oma silmi rikub,» mõtles poiss. «Ju vist on üks kangesti põnev romaan... Armastusromaan vist...»

Ja ta küünitas veel rohkem oma kaela, et näha lähemalt seda nii-hoolega-lugejat. Suurt midagi ta ei näinud — plikal oli peas villane kodukootud räät ja pea oli kummargil raamatu kohal.

«Lähem õrritan õige seda ingliskest,» otsustas ta.

«Neiu, miks te silmi rikute?»

Tüdruk oli märganud küll, et keegi tuli ja istus vastasingile. Aga see ei tähendanud veel mitte midagi. Ja kui teda kõnetati, siis oli ta õigupoolest otsustanud juba ette, et üldsegi ei vasta. See avalikes kohtades tutvustegemine on ju teada, mis ta on. Aga siis tõstis ta pilgu, nägi ametimehe tärniga mütsi ja selle nokatsi all noori, natuke rumalaid silmi... Ja ikkagi vastas ta:

«Eks tehke siis vagunisse rohkem valgust, et lugeda näeb.»

«Oleks minu rong, küll siis paneksin neiule kohe spetsiaalselt ühe suure pirni lakke,» vastas noormees.

See polnudki nii lihtne vastus. Esiteks oli mõista antud, et nende sõnade ütleja ei ole mitte ametiisik, vaid reisija; teiseks — et ta pole siiski mingi tähtsusetu isik, vaid et ka temal on kuskil teistel rõõbastel oma rong; kolmandaks oli see ilmne sümpaatiaaval-dus — ei hakata ju iga isiku pärast kohe lampe lakke kruvima.

Neiu vist ei tunginud selle vastuse kõigisse tähendusse, ta langetas tõrjuvalt pilgu raamatule.

Kuid tal ei õnnestunud edasi lugeda: võõras poiss oli üle ootuste järjekindel — hakkas aga juttu heietama.

«Jaa, aga silmi siiski rikkuda ei tohi,» jätkas ta. «Iga-vuse peletamiseks võib ju midagi muud teha...»

«Mida siis õige?»

«Noh, kas või juttu ajada.»

«Ei tea, mis asjast?» Et nojah, kui sellest mehest pole lapideseadja, ega tust siis ka muud nahka ole.

Jutusõlmimise oskus oli tol sellil aga üle ootuste käes.

«Kas või sellest samast romaanist, mida te nii hoolega loete. Mina armastan ka juturaamatuid lugeda.»

Hetkeks vilksatas neiu hallides silmades üks vallatuse- või pilke- või üleolekusäde, et ahaa — nüüd oled sa mul peos.

«See pole kahjuks juturaamat,» — varjatud eelnau-dinguga.

«Mis raamat see siis on?»

«See on pedagoogikaõpik,» — ahaa, saite nüüd.

«Ohoo!» tegi noormees.

«Mis «ohoo» — pedagoogika on teadus!» järgnes hästi võitlusvalmilt. «Kui teil temaga mingit pistmist pole olnud, ega sellepärast maksa veel ohootama hakata.»

Noormees oli vaata et isegi pisut kohkunud niisugusest ebaingellikust reageeringust.

«Einoh, selles see häda just ongi, et liiga palju on temaga pistmist olnud. Muud koolis ei kuulegi, kui et



missugused me olema peame ja kuidas käituma. Pe-da-goo-gika.»

«Tulemusi pole suurt näha!»

«Õnneks. Ei tea, mis imeloomad meist muidu oleks juba välja treitnud. Einoh, ega ma siis kasvatamise vastu ole. Ainult et — ma arvan, et minu vanamehel, see tähendab taadil, oli ikka õigus. Tema ütles alati, et elu ise peab mehest mehe tegema. Ja et kui teod ei aita, ei siis sõnad tee ammugi midagi.»

«Noo...»

«Mis «noo».»

«Vanasti peksti lapsi ja öeldi ka, et kasvatatakse.»

«Sain minagi poisikesepõlves mitu tulist sirakat,» kinnitas poiss puhtsüdamlikult. «Ma olin vallatust täis ja täitsa ülekäte läinud.

Aga kas teate, mis meil juhtus. Internaadis. Meil toas oli üks sihuke poiss. Ruudiks hüüdsime teda. Ega tal muidu väga viga olnudki... Aga ta kukkus ühte halba punkti — hulkus linna peal ja hakkas jooma.

Siis läks ühel meist käekell kaduma. Poiss oli suvi aega tööd teinud, sügisel ostis endale uue kella. «Majakas». Sihuke kuueteistkümmne kivi ja helendava numbri-lauaga. Veekindel peale selle. Me proovisime — natuke laskis ikka vett läbi, aga aega näitas täpselt.

Me arvasime kohe, et kes see muu kui Ruudi. Siis kuulasime üle, et mis ja kuidas. Poiss punnis vastu ja ütles, et eks kutsuge miilits. Kes nägi, et mina võtsin.

No oota sa, mõtlesime.

Me tegime talle kitat. Kas teie teate, mis tähendab kitat teha?»

Neiu raputas pead.

«Noh, seda tehakse neile, kes kaebavad ja üldse... Öösel võtsime poisi kinni, padi suu peale, et häält ei saaks teha. Ja siis andsime ühe korraliku nahatäie. Kohe siisuguse, et isa käest pole ta kunagi sihukest leili saanud — pärast ise ütles. Noh, et kas ütled, mis kellast sai. Ja siis pärast, et kas veel teed. Niikaua, kui ta pühalikult vandus, et ei enam...»

«Issand, kui hirmus!» hüüdis tüdruk ja ta hääles oli siisugune kohkumine, nagu hakkaks keegi sedamaid temalegi seda kitat tegema.

Ning esimest korda elus mõtles ta selle peale, et kui

lõpetab kooli, võib-olla peab ta siis just siisuguste kitategijate hulka tööle minema. Ei tea, mis tast siis küll saab.

«Einoh, hirmsat polnud nüüd mitte kui midagi,» lohus poiss. «Ma juba ütlesin, et Ruudi polnud halb poiss. Sai asjast aru. Nüüd lõpetab varsti juba kooli. Temast saab vedurijuht. Vaat et ükskord sõidate ise ka veel tema rongis.»

«Miks siis kole ei ole, kui te nii teete. Kas sõnadest ei oleks aidanud?»

«Temale! E-ei — ta oli kehva kuulmisega. Minule ehk oleks sõnadestki abi olnud, aga temale ei oleks.»

«Oleksite võinud siis komsomoli koosolekul asja arutada...»

«Ah, tassi kõik oma tubased asjad sinna...»

Jutt jooksis ummikusse. Poiss kahetses, et oli üldse hakanud rääkima sellest kitavärgist, see oli lõppude lõpuks nende omavaheline asi. Ja ta mõtles, et see võis muidugi ära ka kohutada nõrgema verrega inimese, kes võib-olla veel koolmeistriks õpib. Ja siis mõtles ta veel, et nüüd jäi tüdrukul raudteekooli poistest muidugi üsna nigel mulje, ja et seda parandada, ruttas ta kinnitama:

«Meil on head poisid — neid ei maksa karta. Kui teie tuleksite meile õpetajaks, ei laseks keegi teile liiga teha.»

«Noh, mina juba ise ei laseks endale midagi teha. Selle jaoks on klassijuhatajad ja õppenõukogu ja...»

Jutusoon katkes jälle. Seekord oli see tütarlaps, kes ta uuesti üles võttis.

«Niisugused te, poisid, olete. Koolis peksate üksteist... Hiljem siis nahutate naist ja lapsi ka...»

«Einoh — ega ei nahuta küll. Me oleme midagi õppinud ka. Kui väga ülekäte lähevad, siis vahest kõrvast sikutaks natuke.»

«Ei tohi kõrvast sikutada!»

«Noh, siis annaks siisama mõne müksu.»

«Ka müksu ei tohi anda. Sõnast peab aitama!»

Pika pilgu vaatasid nad tõtt — ühed sinised ja ühed hallid silmad.

Ja sinistesse silmadesse tekkis järsku meeletu mõte: kui nüüd suudleks seda tüdrukut. Tal jäi hing kinni — ja ruttu vaatas ta aknast välja.



Aga, oh kui kergesti loetakse mõnikord just neid mõtteid, mida varjata tahetakse.

Tüdruk punastas ja vaatas hämmeldunud pilgul aknasse. Näed nüüd, seal on see avalikus kohas sõlmitud jutuaamine.

Väljas olid pilved laiali läinud ja kuu heitis metsadele ja majadele ja lumelagendikele puhast hõbedast valgust.

Rong aga sõitis ja sõitis — kihutas uude aastasse.

Vaguniaknal peegeldusid vaatajate näod.

«Miks ma arvasin, et tal on rumalad silmad,» mõtles tüdruk. Ja täiesti ebapedagoogiliselt näitas ta käe varjus aknale keelt.

Ta tegi seda salaja, aga akandelgi on kombeks reeta teiste saladusi.

«Kas see on ka pedagoogikaõpikus sees?» päris raudteekooli poiss.

«Mis asi?»

«Noh, see.» Ja poiss näitas käega varjamata aknaklaasile keelt.

Nad naersid viisakalt — aknale.

«Teate mis — kasvatage õige mind,» ütles poiss.

«Proovige... Ega ma nii väänik olegi.»

Kuid pedagoogika rakendamisest tegelikkuses ei tulnud sedakorda midagi välja. Vedur hõikas tuut-tuut! ja rataste kõrin külmanud rööbastel muutus üha pikaldasemaks.

«Jää veel nõnda peale,» kiirustas tüdruk mantlit selga ajada. Mantel oli õhuke, halli säbrulise kraega ja mitte just kõige uuem. Õieti jah oli ta isegi natuke lühike-seks jäänud. Poiss märkas seda ka ja mõtles, et pagana kena on sihuke lühike mantlijupats, mille seest on juba välja sirgutud.

Rong peatus ja nad astusid perroonile. Raudteekooli poiss kandis kohvrit, aga tüdrukul oli ikka veel käes sinises ümbrispaberis pedagoogikaõpik.

See oli üks väike-väike «teivasiaam» tillukese kassaputkaga, mille kohal rippus niisugune vanamoodne latern — küünlaga. Laternaklaase polnud ammust- ilma puhastatud ja valgus ei pääsenudki õieti sealt seest välja.

Aga see sümboolne latern andis noormehele idee.

«Vanasti,» ütles ta, «käidi surnuaiapühal ja jaanitulel, et tutvust sobitada. Aga meie, näe, saime vagunis tuttavaks.»

Tütarlaps noogutas. «Ja...»

«Saagem siis päris tuttavateks. Minu nimi on Aleksander. Raudteetehnikumist.»

«Mina olen Helle... Pedagoogilisest...»

See käesurumine jäigi hüvastijätuks. Rong hakkas liikuma ja noormees hüppas trepile.

«Nägemist,» hõikas ta veel ja lehvitas käega.

Pikkamööda sammus ta oma kohale ja istus.

Nüüd polnud vagunis enam muud vaadata kui vec-karahvini aknalaua.

Vesi tantsis klaasis lõbusalt. Ja rongi rattad tagusid rütmi.

Ta vaatas vett ja nägi seal tuttavat nägu.

«Pagan võtku, head uut aastat unustasin öelda,» ütles ta endale. «Aga me veel vaatame seda asja.»

Rong sõitis uude aastasse.





Pole kerge noorel tüdrukul, kelle õlgadel on ränk vastutusekoorem.

Kes julgeks küll öelda, et see nii ei ole!?

Teadja-inimene mitte, mõni juhuslik teeline vahest.

Muidugi, tuleb võõras külla ja juhtub kolhoosi uue karjalauda manu. Ja kohtab seal Naeruskit.

Astub tütarlaps, kittel seljas ja lüpsinõu käeotsas, talle vastu. Ning sellel tütarlapsel on nii armsad õhetavad palged ja nii sulavalt-rõõmus naeratus, et võõras ütleb endamisi: Ohoo, on see laps aga lusti täis... Ja võõras püüab kohe lähemat tutvust sobitada. Kuigi

sihuke juhuslik teeline ei tarvitsegi suuremat hoolida karjapidamisest — nüüd on ta valmis kõndima rõõmsa teejuhi kõrval lauda otsast otsani läbi. Ja kuigi ta võib üldse mitte kannatada silo haput lõhna, on ta nüüd valmis ronima kas või ise siloauku, mis on lauda juurest tükk maad eemal välja peal. Ja kuigi ta võib muidu olla tumm ja tusane — nüüd on ta valmis aina naeratama ja naljatama. Suu liigub, ise aga mõtleb: näe, selle lapse juures pole muidu kooner vanajumal ka vastu pidanud: on teine juustele nõnda ohtralt kallist kulda puistanud.

Siis lahkub võõras, rahul oma käimistega ja terve maailmaga ega saa võib-olla kunagi teada, et sellel tüdrukul pole hoopiski kõik päevad naeru ja nalja täis. Jaa, et on ka tusa-tuju-päevi ja märja-ilma-päevi ja tõsise-mõtte-päevi.

Aga mis võõral sellest — tema tuli, nägi ja... läks. Iseasi, kui juhtuks just niisugune, keda võib esimesest pilgust sõbraks pidada — küllap see saaks Naeruskist rohkemat ja teisematki kuulda.

Kuuleks, saaks teada sedagi, et nende saba- ja sarve-kandjatega on tegemist nii et hoia alt. On teised pepsid ja saksikud, just nagu aadlidaamid — kõik need Punikud ja Mustikud ja Kirjakud. Eks nad siniverelised ju olegi — kõigil aadlikirjad taskus, kirjade peal suure kroonu vapiga pitsatid ja seletused, et Laara — isa Tõnise ja ema Maara tütar — on kõige puhtamast eesti punasest tõust — vanast ja kuulsast soost. Aga kui niisugune kiri taskus on, ega siis sihuke saks ise taha enam midagi teha. Olgu tal ümmardaja ees ja taga. Hommikul kell viis tule juba üles — ärata daamid, noh, riidessepanekut õnneks ei ole, küll aga asetetekohendamise, veepumpamine, talvel serveeri hangutäite viisistikeheina ette, paku järelroaks silo ja söödakapsast. Siis veel need teatud sorti massaažid — kolm korda päevas, nii et sõrmed löövad tuld. Ja õhtul — siis oled väsinud muidugi hullemini kui need peened preilid, kes vanal ajal igal õhtul balli peal käisid ja ööläbi tantsu uhtsid.

Vaataks võõras niisuguse pika askeldusterohke päeva õhtul näkku tütarlapsele hüüdnimega Naerusk ja imestaks: miks teda nõnda kutsutakse? Siin pole naeru ega



lustiga midagi tegemist, lihtsalt harilik väsinud inimese nägu — tõsine, isegi ülemäära tõsine teine.

Jaa, või siis töö ainult! — on muidki asju maailmas, mis naeru näolt pühivad. Näiteks see, kuidas nad teda kutsuvad — Naerusk. No mis nimi küll niisugune olgu! Ühelgi tuttavalt ega sõbrataril kauge maa taha pole teada taolist hirmsat hüüdnime. Selle sõna kõlas on juba midagi naljakat, naeruväärset, epsakat. Ja kui sa veel päevast päeva aina ühte ja sama kuulma pead: Naerusk, ole hea, pese sina täna piimanõud puhtaks. Või: Naerusk, ole pai, tee tuli pliidi alla! Või: kuule, Naerusk, — ja nüüd tuleb see kõige hullem — rahvamajas on täna uus film, mis oleks, kui läheksime... No kas pole õigust vihastada inimeste mõistmatuse üle. Isegi nemad, sinu kõige lähedasemad, ei saa aru, et ühte tõsi-meelset ja täisealist ja ise enesele leiba teenivat inimest ei ole sobilik kutsuda mingi lapsepõlvest külge kleepunud sõnakesega.

Ta on mõnikord vihastanud, isegi silmad on välku löönud, ja käratanud on ta neile: mis naerusk ma teile olen — peske ise piimanõud puhtaks; tehke ise tuli pliidi alla; mine üksi kinno, kui viisakalt rääkida ei oska!

Aga selle peale on nad ainult muianud ja teda rahustanud: noh, mis sa nüüd, Naerusk, turtsud, sulle see hoopiski ei sobi...

Mis sa siis enam kosta oskad! Pealegi, kui tunned, et oled ise ka väikestviisi süüdi niisuguses õnnetus nimes.

Eks see olnud tookord, kui nad alles paljajalu ja ilma muredeta tillutasid küla vahel ringi — suu ja silmad lusti täis. Tema, Valter ja Harald — nood sagraispäised naabripere poisipõngermannid. Ühel hommikul olid Kuusikuotsa poisid neile tulnud ja teda Kõrgekaldale alla õngeretkele kutsunud. Aga vanaema oli pahandama hakanud: mis ringitillerdamine see olgu! Tüdruk juba suur, aga jookseb ainult küla peal. Marss aeda, peenraid kitkuma! Tema oli siis keerutanud ennast vanaema ees ja kostnud: olen suur jah ja lähen kala püüdma kah. Vanaema selle peale: tea, mis imeloom sest plikast küll kasvab, ei kuula vanemate sõna ega viitsi midagi teha... Üks naerusk iki on — oli ta põlastava kokkuvõtte teinud.

Poistele oligi see vanaema naerusk kõvasti kõrva kinni jäänud ja pärast kodus kergesti keele peale kerkinud: tead, ema, — naabri Tiina on naerusk — nende vanaema ise ütles!

Nüüd vanaema ammu juba mulla all, Valterit-Haraldit suureks kasvanud — aga nimi on otsekui pigi küljes: ei tule pestes ka ära.

Aga see pole kaugeltki veel kõik.

Need on ju ainult töö ja käitumise küsimused, millest saab lõppude lõpuks mingil moel ikka üle.

Elus juhtub veel tõsisemat. Olgu peale, et oled maailmas elanud juba peaaegu kakskümmend aastat, ikka on kerkinud su ette probleeme, millele pole tänaseni vastust leidnud. Mõnikord oled pidanud talitama teistmoodi, kui süda kutsub. Nii mõnegi pettumuse terav okas on kriimustanud su iseteadvust. Ja küllap vist nii mõnigi auahnete unistuste õhuloss on varisenud põrmuks elu igapäevasuse ees.

Tõepoolest polnud tema lapsepõlves niisugust unistust, et ta kõnniks aina päevade kaupa lauda ja silo-augu, lauda ja kodu, lauda ja ädalapõllu, lauda ja juhatuse vahet. Ja üldse ei teadnud ta isegi kõige lähemas tulevikus aimata, et nende kolhoosi uus karjalaut kujuneb talle otsekui maailma nabaks, mille ümber tema elu pöörlema hakkab.

Hoopis muust oli ta unistanud.

Kord oli aeg, kus ta tahtis sportlaseks hakata ja võistlustel käia — võõrastel maadel ja suurtes linnades. Hiljem otsustas ta tingimata autojuhiks õppida. Veel hiljem tärkas huvi loodusteaduste vastu... Kes teab, võib-olla oleks temast saanudki hea loomaarst või zootehnik või agronoom, nagu naabri Haraldist.

Sest oli seegi aeg olnud, kus ta tahtis koos Haraldiga linna kooli minna.

Linn — kauge ja lähedane! Kauge sellepärast, et oma elu jooksul oli ta ainult kümme korda sattunud kõndima selle kivistel tänavatel, oli vaadanud suuri, paljude akendega kivimaju, jõge, mille kallastel kasvasid hõbedased pajud, kino, kuhu võis minna igal õhtul, tänavanurkasid, kus seisis jäätisemüüjad...

Kauge, võõras, aga ometi nõnda lähedane ja kutsuv — linn. Sest just tema kodutalu tagant läheb valge maan-



tee, seal kihutavad päeval ja öösel autod — päeva-  
tolmusaba taga, öösel laternad nagu ümmargused  
põlevad silmad peas. Ruttavad aina oma tähtsate koor-  
matega linna või linnast maale või teistesse linnadesse.  
Ja pikal pilkaspimedal sügisõhtul, kui tõused mööda  
porist külavaheteed vana Liiva kõrtsi juurde, silmad  
sa eemal taevarannal valgust. See pole tulekahju heitlik  
kuma, vaid linna tuhandete ja tuhandete rahulike ning  
enesekindlate tulede vastuhelk. Aga selgetel sügispäe-  
vadel, mil taevas on nõnda puhassinine ja õhk nõnda  
läbipaistev, näed sa kaugel taevarannal pruunikashall  
suitsusaba. Ei ole see hallide sügispilvede eelsalk ega  
ka metsapõlemise kirbe ving — see on linna vabriku-  
ja lehasekorstnate märkuandmine, et maailmas on  
kõik veel korras, sest nemad teevad ikka hoolega oma  
tööd.

Aga kõiges selles on küll rohkemat kui ainult igatsust  
tekitavat vaatepilti, sellel on ka oma sügavam taga-  
mõte. Sest üks ole linnas needki valgusallikad, mis  
toidavad inimese otsivat vaimu, üks ole linnas needki  
majad, kust astuvad välja agronoomid ja arstid, inse-  
nerid ja õpetajad.

Ja lõppude lõpuks tulevad sealt ju kõik need targad  
masinadki, mis teevad kergemaks ka maainimese töö:  
traktorid ja autod, adrad ja kultivaatorid... Ja kui  
uude karjalauta elektrilüps sisse seatakse — nende esi-  
mees ütles ühel koosolekul juba, et see on kindel —, siis  
on nendel lüpsimasinatelgi peal mõne lähedase või  
kauge linna nimi.

Mis ime siis, et temagi igatsused — nii nagu ta  
koolivendade ja -õdedegi omad — käisid linna poole. Ei,  
mitte kergemat elu ei tahtnud ta sealt saada, vaid  
rahuldada tungi tarkuse ja teadmiste järele.

Nii oleks ta sõitnudki koos oma koolivenna Haraldiga  
linna, oleks sõitnud linna ja astunud mõnda instituuti,  
kus makstakse headele õpilastele stipendiumi ja kus  
internaat on ja kus õppida saab. Nagu näete, ei olnud  
need soovid õhulossid, nad polnud isegi ülemäära suu-  
red — sajad ja tuhanded noored just nii tegidki: esi-  
tasid oma avaldused just sinna kooli, kuhu nad tahtsid  
minna, tegid eksamid viitele ja neljale, said stipen-  
diumi ja elasid internaadis.

Jaa, seal oleks temagi nimi kantud suurde nimekirja-  
raamatusse, ja sinna poleks kirjutatud mitte: Naerusk  
Välipõllu külast Anikmäe talust, läbi häda viisteist aas-  
tat vana. Ei, sinna oleks kirjutatud: Tiina Aleksandri  
tütar Mägi. Ja vanust poleks viisakuse pärast märgi-  
tudki.

Oleks... poleks... oleks... poleks...

Sügisel pidi ta linna minema, aga suvel jäi ema hai-  
geks. See tuli nii järsku ning ootamatult. Ema oli kum-  
margil pliidisuu ees ja toppis hagu kartulipaja alla.  
Korraga aietas ja vajus sinnasamasse märjale köögi-  
põrandale pikali. Üks käsi hoidis kramplikult raiepakust  
kinni, teine lebas juba elutult põrandal. Tema hüüdis:  
«Mis sul nüüd on, ema!» Aga ema ei vastanud, ja kui  
ta juurde jooksis, oli ema juba meelemõistusetu. Suure  
ähmiga ei osanud ta muud teha, kui jooksis naabrite  
juurde. Sealt siis kõlistati ambulantsi. Kuusiku pere-  
meest-perenaist tulid kaasa, tõstsid ema voodisse. Muud  
ei osanud ka nemad ette võtta. Seal ta lamas sängis,  
õlekotil, enese kootud triibulisel tekil, elumärgiks ainult  
katkeline hingamine ja tasane soigumine.

Missugust hirmu neil minutitel arsti tulekuni elas  
läbi tema, Tiina, sellele ei saanud ta hiljemgi rahuli-  
kult mõelda. Jääda vennaga kahekesi, ilma et oleks,  
kes hoolitseks su eest, kes ütleks sulle hea sõna, kes  
noomiks sind mõnikord ja üldse — kellele võid alati  
toetuda... Jääda sellest ainsast asendamatust ilma —  
see tähendas ju kõigest ilma jääda.

Ta ei mõelnud nii, ta tundis nii, ja see oli ängista-  
valt valus tundmus, mis jäi päevadeks sama teravaks ja  
kõikehaaravaks. Pikapeale see vaibus — siis, kui lin-  
nast tuli teade, et emal oli lõhkenud veresoon peas, kuid  
et nüüd on loota siiski paranemist. Pikkamööda see vai-  
bus, ja kui ema lõpuks koju sõidutati, asendus jälle-  
nägemise tormaka rõõmuga. Kuid midagi sellest hir-  
must jäi ikka püsima, ja siis tema tundis, et ei saa jätta  
ema koju ja ise sõita ära linna. Ja see poleks võima-  
likki olnud: keegi pidi ju haiget talitama, pidi perele  
süüa valmistama, majapidamise eest hoolt kandma,  
lehmi lüpsma, venda kooli saatma.

Nõnda langesid kodused talitused tema õlgadele. Kui  
teised temaealised tegid linnas kooliastumise eksameid,



sooritas tema eksami elukooli. Kes võiks küll kinnitada, et see oleks olnud kergem või need kogemused, mis ta omandas, saadud väiksema vaevaga. Olla viieteistkümneaastase tüdrukuna perekonnapeaks, ega see vist kellelegi paista hõlpsa ülesandena.

Nii see tuligi, et ta endised klassikaaslased sõitsid linna kooli, tema aga jäi maale.

Nüüd on nad kõik lõpetanud oma õppimised ja kes kuhu tööle läinud. Enamasti on kas sinnasamasse kooli linna ametisse jäänud või teistesse linnadesse koha peale saanud, mõned on ka maale tagasi tulnud, aga oma kodukolhoosis pole neist ühtegi — kõik ilma mööda laiali.

Temaga, näe, oli jälle vastupidi — tema pole oma kodukolhoosist kuhugi pääsenud. Nagu jäi, nii ongi. Tema ja naabripoiss Haraldi vend Alfred, kes läks traktoristide kursustele ja künnab nüüd juba mitu head aastat kodukolhoosi põlde. Ka tema pole kuhugi läinud, küllap vist sellepärast, et see kündmisetöö on nagu linnaehitamine, mis kunagi valmis ei saa. Põllud lähivad iga aastaga avaramateks ja tööd tuleb aina juurde. Ja nii juhtub vist küll, et ei see traktorist pääsegi kunagi võõraid vagusid ajama, võõrastel teedel sammuma.

Eks kaks ühesugust hoia ikka paari, mis tõsi, see tõsi. Vähemasti ei saa ta Alfredile ära öelda, kui see tuleb öhtul üle põllusiilu ja kamandab nõnda enesekindlalt, et nüüd, Naerusk, lähme aga kinno, rahvamajas täna uus film. Mõnikord jah käratab küll poisile, et jätta see rumal sõna, mul nimi kah, aga ega ta päris kurjaks saa vist kunagi — niipalju-vähe tal ju neid koolivendideid jäänud ongi. Viimast hakkad ikka hoidma.

Esiti jah mõtles ta, et jääb ainult selleks üheks talveks maale — kuni ema ennast jälle püsti ajab. Aga järgmisel kevadel tuli neile kolhoosi uus esimees ja ladus kohe korrapealt vähemasti viissada tööd üldkoosolekule teadmiseks. Mõned neist kõlasid niimoodi: selge, et siin linna külje all tuleb aiandusele jalad alla upitada, selge, et lavade alla tuleb rohkem maad võtta, selge, et tomateid ja varast kurki tuleb kasvatama hakata, selge, et lilli on vaja kasvatada, selge, et aednik Rõikale tuleb inimesi juurde anda.

Kui Naerusk enne ei teadnud, et ta inimene on, siis nüüd sai talle see selgeks — tema'p oligi üks nendest, kes Rõika-papile abiliseks läks.

Aga aastat poolteist hiljem, ühel talvisel aruande- ja valimiskoosolekul muutsid esimehe uued plaanid jälle ta elukäiku. Tookord rääkis esimees sellest, et karjapidamisele tuleb suuremat rõhku panna, sest see on valitsuse ja partei joon. Mõte aga seisnes selles, et kui loomade eest paremini hoolitseda, annavad nad rohkem piima. Nii et karjamajandus tõsteti tähelepanu keskpunkti, rohkem piimaliitreid sai võitlusülesandeks ja üheks selle ülesande täitjaks sai Tiina Mägi. Ajalehes, jumal tänatud, kirjutati ikka õige nimi, see, mis passil seisab.

Oieti oli ta tahtnud küll sügisel minna edasi õppima — linnatuled seisid sama meelitavalt silmade ees nagu ükskord tollel kaugel sügisöhtul. Aga mis sa ikka teed, kui tuli niisugune tähtis võitlusülesanne ja kolhoosil oli teda hädasti vaja. Kuidas sa taolisel vastutusrikkal ajal jätad teised maha — see oleks just nagu raskuste eest pagemine. Raskustele selga pöörata, varvastele valu anda, sõbrad maha jätta — seda ta küll mitte kuidagi ei osanud. Lihtsalt ei osanud, kui oleks tahtnudki. Tuli siis veel kord õppimamineku plaan edasi lükata.

Aga umbusklikule inimesele, kes kaldub elus nägema rohkem halba kui head, olgu otse suu sisse öeldud, et see plaan on ainult edasi lükatud, mitte kõrvale jäetud.

Mõnele võiks ju paista pärast seda pikka õhulosside katkimineku raginat, et sel tüdrukul pole üldse põhjust naermiseks.

Ja jälle eksiks ta rängalt. Veel rängemalt kui too juhuslik teeline, kes võis endamisi mõelda, et selle lapse elu on lausa lust ja pillerkaar.

Eksiks seepärast, et ei arvesta ühte väga olulist fakti: tuhat korda rõõmsam õhulossides elamisest on maapealsete losside ja paleede ehitamine. Ja just seda viimast tütarlaps hüüdnimega Naerusk ja pärisnimega Tiina Mägi päevast päeva teebki.

Miks ta peaks siis nukrutsema, too paleede-ehitaja?

Kas sellepärast, et elus ei lähe kõik ja alati nii, nagu inimene tahab? Aga kellel on kõik soovid täide läinud?

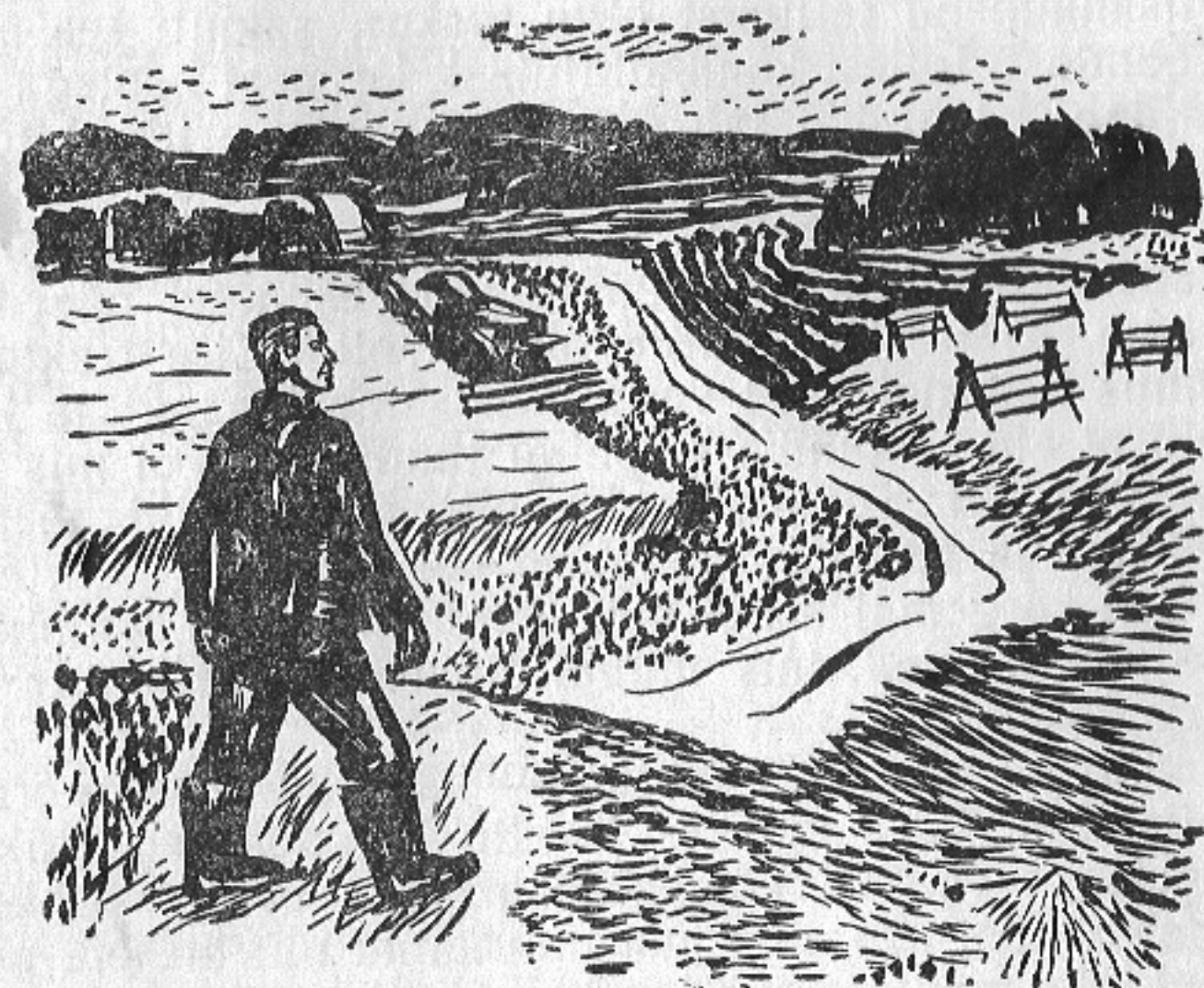


Kas ongi niisugust inimest? Või sellepärast, et mõnikord on raske... Aga kellel pole juhtunud head ja paremat, kellel pole tulnud marssida läbi paksust ja vedelasti? Vahest sellel ainult, kes kunagi midagi teinud ep ole.

Nii jah, lugupeetud sise- ja välismaised turistid, kes te juhtute kolhoosis käies nägema ühte hästi rõõmsa, naeruse näoga tütarlast, uskuge siis — see naeratus ja samuti rõõmus meel on tõepoolest ehtne, naturaalne nii-öelda aga mitte nagu nood kolm kipspoissi selle tee ristil, mis kolhoosi pöörab.



## Seitsme küla teedel



Teist päeva hulkus Martin Lõhmus mööda Kammeri kolhoosi seitsme küla kiira-käärulisi teid — õuest õue ja majast majja. Sellest polnud muidugi midagi, sellest käimisest: ta oli noor mees ja harjunud pikemaidki otsi maha marssima. Pealegi juhtusid ilmad viiekümne kolmanda aasta märjavõitu sügise kohta erakordselt ilusad. Taevas oli selge, maa tahedaks tõmmanud ja õhk suviselt soe. Ainult kargetest hommikutest võis aru saada, et sügis on tulnud — kargetest hommikutest, kombaini tärinast kusagil eemal ja lagdatest kõrrepõldudest tee ääres ...



Toimetaja oli kinnitanud, et ärgu varem tagasi tulgu, kui on oma ülesandega hakkama saanud. Et vähemasti viiskümmend tellimist olgu taskus, samuti see artikkel Toomlast, tollest kombainijuhist, kes seal hoolega plaani täidab. Et andku jah üks põhjanev artikkel töövõtetest ja eesrindlikest meetoditest.

Selle viimasega sai «Kommunismi Tee» kirjanduslik kaastööline Martin Lõhmus juba esimesel päeval hakkama. Enne lehe juurde tulekut oli ta ise traktorirooli pihus hoidnud, veel varem metsamehe saagi ja kirvest. Nii et elu ta tundis ja põldu tundis ka. Või mis erilise meetod sel Toomlal ikka oli: ilmad olid tõepoolest märjad ja Kammeri mägisel põllul niisugused, et isegi kõige kõrgemal kohal võis kombain järsku raamini sisse vajuda. Leeted, mis muud! Ei nende vastu aita võttes ega nõksud...

Siin oli teis: ette võetud — tehniline ümberkorraldus, nii-öelda. Seda märkas Martin Lõhmus üsna tüki maa peale, et Toomla kombain on õige isevärki. Läks lähemale ja sai aru, mis just muutunud oli: mehed, põrgulised, olid monteerinud kombaini oma rataste kõrvale vana Lanzi lokomotiivi laiad rehvid.

Martin vilistas ja ronis käigupealt üles Toomla juurde. «Mees, aga kui nüüd säde rummu lööb!» püüdis ta ennast kuuldavaks teha.

Kombainijuht välgutab habemessekasvanud näos silmi, karjus vastu: «Ta ju rummus ongi kõikse aeg...»

«Kust sa sihukesed pastlad välja koukisid?»

«Häda ajab härja kaevu...»

Veidi hiljem, kui kombaini punker oli vilja kuhjaga täis, aga kotid polnud veel kuivati juurest tagasi jõudnud, jättis Toomla mootori seisma ja Martin sai üksikasjalikumalt kuulda.

Nemad jah olid siin vahepeal sülitanud ja vandunud ja rusikaga ülespoole vehkinud. Ehee, nagu see pilvedele midagi loeks või ilma kuivaks teeks. Süda oli lihtsalt kangesti täis. Kasvatad, kasvatad, aga kui saak silmaga näha, läheb järsku kõik uppi. Niisugune tusk oli kohe südames, et...

Toomla istus kombaini serval ja imes ahnelt suitsu. Näha, et oli olnud tusk ja oli olnud viha — praegugi veel sülitab laias kaares, kui tagasi mõtles.

Nojah, aga kuidas ta siiski niisuguse nupuka mõtte peale tuli?

Kombainer vajutas koni kannaga mulla sisse ja välgutab jälle silmi. Ainult et praegu kiskus ta nägu juba vähe muigelegi.

«Tead isegi, inimene on juba sihuke, et kui ta kõvasti pigis on, hakkab kukalt sügama ja mõtted hakkavad ka liikuma. Noh, tuli pähe plaan, et kui saaks kombinierida veel ühe paari rattaid. Kandepind, mõistad, kasvaks... Hakkasin ringi vaatama, et kuskotsilt sihandseid saada. Teadagi, kombainile pole kahte rattapaari kaasa antud ja niidumasina või hobureha omad jälle ei klapi.

Lõpuks tuli meelde, et vanal Tuisul olin näinud midagi sihukest — paslikumat. Tal seal sepapaja taga vedelemas üks vana lokomobiil, kuulu järgi Otsa kulaku pärandus.

Noh, läksin sepa juurde, et Juhan, ole õige nõuks ja abiks, takseerime seda lokomobiili vähe. Et kuldne asi, kui need rattad kombainile hakkaksid...

Juhan küll kahtles, et kuidamoodi sa neid selle kombainuse peale sätid, et kui järsku masinavärki ära ei riku. Et plaani järgi pole niisugust täiendust ette nähtud...

Mina jälle: egas jumal kombaini välja ei mõelnud, puha inimeste töö. Ja et mida üks on teinud, seda võib teine natuke parandada. Näe, vanajumalagi tööd parandatakse ja kohendatakse — kui vaja, lõigatakse sqoled välja ja pannakse kunstlikud jalad alla.

Noh, Juhan sai naljast aru, kostis, et ega jah vana-jumalalgi kõik päevad selged polnud ja et va pimesoolika tegi ta küll ilmaasjata inimestele vaevaks. Aga kui need suured rauast pastlad sinna otsa panna, et kas järsku säde kodarasse ei jookse?

Sädeme eest kannan juba mina hoolt, ütlesin Juhanile. Aga endal oli ikka natuke kõhe tunne ka: järsku veab siiski alt.

Noh, monteerime selle kaadervärgi kuidagi külge, teen põllul esimese ringi ja ise ootan, kunas ta kurat jälle vajuma hakkab. Ring sai täis — aga ei vajunud! Võib-olla pole lihtsalt leetekohta juhtunud? mõtlen.



Lasksin teise ringi — jälle läks õnneks. Noo, siis hakkasin juba lootma, et ehk saabki asja.

Ja saigil!

Kaks korda küll ikka käisin veel sees ära, tuli Jossu appi kutsuda, see kündis parasjagu all soo servas. Aga rohkem pole midagi olnud. Nüüd juba pooled põllud üle lastud...»

Ja Toomla nägu kiskus õite rahulolevalt naerukurdu. See ütles rohkem kui miski muu, et inimene pole tööpoolest mitte mõistusetu olend, kes ummikus hakkab asjatult rabelema. Inimene sügab kukalt, siis hakkavad mõttedki peas liikuma ja küllap ta juba midagi välja nuputab.

«Jaa,» ohkas selle peale Peeter Lõhmus. See jutt on selge ja lihtne. Aga meie peremees seal toimetuses tahab saada neidsamuseid eesrindlikke töövõtteid... Vaevalt ta nõusse jääb, et see kõik tuli just Otsa paruni vana katla laiadest ratastest...»

«Noh, seda tead juba sina paremini,» kostis Toomla ja ta häälede tuli muretsev noot. «Võib-olla on paremgi, kui sa ei kirjuta sellest... Muidu veel ütlevad tea mis — et olen kaotanud poliitilise valvsuse, et olen kulakute mõju alla sattunud...»

«No see nüüd jutt või asi... Kas arvad, et ainult siin on niisugused põllud, kus kombainid sisse vajuvad?»

«Eks mujal ole ka oldud ja teisigi põlde nähtud. Aga siin, tõsi küll, on kõige hullemad...»

«Teistele kulub marjaks ära sinu kogemus. Ega jutt ole nendes kahes rattas, ikka selles, et kui vaja, saab oma käe peal kombaini meie tingimustele kohandada.»

«Eks sa ise näe,» nõustus Toomla. «Ega ma kade ole ja saladust sellest värgist tee. On vaja, siis kirjuta.»

Kombainer pakkus Lõhmusele suitsu ja kui ta tuld ulatas, märkas Martin, et teise sooniline ja õline käsi tõmbleb närviliselt... Nojah, küllap laskis masinal õõläbi käia. Seda oleks ju kohe võinud näha, et Toomla silmad on pingutusest punased nagu särjel.

Kui kotid pärale jõudsid, sõitis Martin Lõhmus kombainil õhtuni: laskis teri kotti.

Ja siis jäi see teine ülesanne — koguda lehele telli-

misi. Ta oli õigupoolest kahelnud kogu selle ettevõtmise otstarbes. Toimetajal oli muidugi tuline õigus: Kammeri kandis leidus tööpoolest vähe lehelugejaid, aga see oli lõppude lõpuks sidemeeste viga. Oma viga oli, tõsi küll, ka toimetusel: nad ei kirjutanud just palju sellest metsadetagusest. Siia oli raske pääseda — enamasti leiti ikka lähemal huvitavamad ja vajalikumat materjali.

Nii et vigu oli tehtud mitmesuguseid, see oli selge. Martin Lõhmus kahtles ainult, kas tema suudab neid parandada.

Aga käsk on vanem kui meie... Pealegi tahtis ta ükskord ikka linna tagasi ka pääseda ja alustas sellepärast hoolsat käimist läbi Kammeri kolhoosi kõigi seitsme küla. Ega see tellimiste-kogumine nii hull olnudki. Vanakülalt ja Rihmakülalt, Verilaskelt ja Imaverest, Saksakülalt ja Lapetukmest — igalt poolt kogunes tellimisi. Mitte et just igast perest, aga ikkagi. Mõnel pool kehitati jah õlgu: tea, mis selle lehega teha, töö surub peale ja lugeda aega pole. Talvel, siis oleks teine asi. Teisal torgati sedagi nina alla, et mis tast osta — ega meie rahvast ju ei kirjutata nagunii. Kolmandas kohas pandi kogunisti imeks: kibedal tööajal kõnnib terve ja tugev mees ringi niisuguse tühise asja pärast nagu lehetellimine. Et kas nüüd pole vitsu vaja!

Niisugustes kohtades kiskus Peeter Lõhmuse tuju üsna nulli ligi. Ei mitte vitsahirmu kartuses, ikka sellepärast, et ta tundis noil nõnda-rääkijail õiguse olevat. Mis see's tööpoolest on: seal vihub Toomla-kombainer ööd ja päevad kokku vilja koristada, siin kõnnib mees, käed seljal nagu paadesaksal, ja korjab kopikhaaval tellimiseraha. Ena mul tegelinski!

Aga siis tulid jälle paremad kohtumised. Ta sai oma tellimise ja teinekord sattus lisaks veel asjalikule jututsalegi. Ikka sellest, mismoodi see elu kolhoosis jookseb, kuidas viljakoristamine ja sügiskünd edeneb... Et kui ilma peab, saab vili salve küll, kuigi brigadiri pole suurt kiita — istub rohkem Liiva poes kui kuskil mujal. Ja et lehtki peaks sellest kirjutama, kuidas juhtkond juba teist aastat remondib karjalauda juures kaevu, naised aga tassigu naabertalust vett...



Nii jah, et halbade käikude vahel oli ka häid. Ja kõige parem oli muidugi see, et lisaks Toomla-loole kogunes tal nüüd muudki materjali, millest tasus kirjutada. Mis tasus — kogunisti pidi kirjutama. Et kõik teaksid-kuuleksid, mis toimub õieti siin metsadetaguse Kammeri kolhoosi seitsmes külas.

Vähemasti kahest käigust tahtis ta surmkindlalt loo lehte kirjutada.

Üks oli nii...

Õhtupoolikuks oli ta jõudnud Lapetukme küla alumisest põldudest mööda, kus tee keeras kasesalu vahele ja veeres üle ojasilla. Siinpool silda, madala voore serval oligi too maja. Maja nagu muinasjutus: väike uudishimulik aknasilm maanteele piilumas, korstnajupp valgeks võõbatud, katus aga üleni sammalhall. Maja otsa juures kasvas kask, õues kooguga kaey. Kõrvalhoo- neid — nii nagu teistel taludel ees- ja tagapool — polnud siin näha.

Õieti astuski ta ligi just selleks, et vaadata, mis elamine see niisugune on — pole lauta ja aitagi mitte. Mis kummaline muretu rahvas siin küll olla võiks.

Õueuks oli pärani, ta tümpis eeskojas luua peal jalad puhtaks ning koputas uksele.

Ei tulnudki kedagi avama ega kostnud ka karjamuri auhh-auhhi — hõigati ainult vaikse häälega sisse. Esiti nägi ta perenaist. Istus poolpõiki laua juures, käed rüpes ja vaatas sissetulijale laokil pilguga otsa. Edasi märkas kassigi, kes külitab pliidisuu ees raiepakul ja laskis nurru, nagu oli enne võõra tulekutki teinud.

Muud rahvast ei paistnud siin olema — ei meeste-, laste- ega koeraväge.

«Et kas peremeest polegi kodumail?» tegi ta sissejuhatust.

«Ei näe perenainegi peremeest rohkem kui hilja õhtal,» kostis naine.

«Jaa, siis on küll pahasti,» tundis Martin Lõhmus puhta viisakusest kaasa.

«Eks ta nii ole olnud kõik see elu,» vastas perenaine jutuvarmalt. «Meite Aleksil juba sihande iseloom, et maailma asjadega on ikka rohkem tegemist kui oma- dega. Nüüd ka muudkui aktiiv ja aktiiv, jalad seljas

hommikust õhtani. Mis sa teed: inimene tahab maailma soojaks kütta, aga sellele ei mõtle, et oma kodu ahi külm ja puud otsas...»

Sedasi sai Martin otsekohe teada, et on sattunud Kammeri kolhoosi revisjonikomisjoni esimehe ja metsavaht Aleksander Toome koju. Ja järgneva poole tunni jooksul oli tal täielik ülevaade sellestki, mis elu elasid Toomed viimasel kümnel aastal.

Kõigepealt selgus, et Aleksander ei ole põline maa- mees — nad elanud enne sõda ja tüki aega hiljem lin- nas. Aga ikka samasugune kärsimatu olnud ta juba tookord — oma nooruspäevadel. Teinud tööd, käinud rahvaülikooli loengutel, võtnud osa ametiühingu liikumise- st. Neljakümnenadal hakanud see päris parajaht alles peale. Aleks olnud natsionaliseerimiskomisjonis ja ässitanud enese vastu üles kõik linna majaomanikud. Kes neid ähvardusi puha mäletab, ainult et kui nad oleksid sõjale jalgu jäänud — küllap Näituse väljakul see natsionaliseerimine oleks lõpule jõudnud. Õnneks said õigel ajal minema. Sõja ajal elasid tagalas, kuskil Uraali lähedal. Seal olid, jah, metstkonnas tööl käinud. Sõjaväkke Aleksit ei võetud — tervise pärast. Imelikul kombel olid Siberi külmad pakased ja sõja aja viletsu- sed küll hästi mõjunud, nii et Aleksandri tervis hakkas seal paranema. Võib-olla oleks hoopis välja praavinud, aga enne tuli kojutulek. Jah, kuigi seal kaugel olid head inimesed, jätkus leiba ja tööd, oli igatsus kodu- maa järele suurem. Nii olid nad sõja kannul tagasi jõudnud, olid esiti linnas töötanud, aga hiljem, kui toht- rid soovitasid värsket maaõhku hingata, siiakanti koli- nud. Ja just nagu kiuste — ikka jälle selle kõige pala- vama pudru sisse, kolhoosi. Aleksander tundis raamatu- pidamist ja oleks koha võinud leida mõnes traktori- või koorejaamas — palk suurem ja töögi kergem. Aga kus sa sellega! Muudkui koli koormasse ja otseteed kolhoosi välja! Nüüd müttab ringi, peab metsavahiametit, ajab revisjoniasju, õhtuti istub juhatuses...

Martin Lõhmus kuulas naise juttu päris ametliku huviga. Juba see oli küllalt tähelepanuväärne fakt, et inimesed tulid linnast maale. Noil aastail nägi enamasti vastupidist pilti. Peale selle hakkas talle see tundmata ja oma silmadega nägemata Aleksander lausa meel-



dima: talle olid ikka olnud sümpaatsed inimesed, kes armastasid tormata kõige palavama pudru sisse, aga ei hoidnud arglikult eemale.

Ja ega ta naisegi häälest lugenud välja musta tuska ja perekonnatüli kibedat vingu... Ennem kõlas seal inimese nõutust, kes ikka veel ei ole suutnud harjuda oma elukaaslase mõningate iseloomujoontega.

«Teil on siis tubli abikaasa, üks aktivist ja ühiskonnategelane päriselt,» püüdis ta perekonnaelu taevasse kogunenud pilvi hajutada.

«Et ta laita mees oleks, seda pole ma öelnud,» kinnitas naine. «Ainult et niipalju võiks ta ikka kodumail ära teha, et lõhuks pakud peeneks. Suured nagu tümiskad teised, ei minu jõud nende peale hakka. Täna jääb ta küll soojast supist ilma.»

«Niisugust meest nüüd külmal toidul pidada, nagu kartsas...» kõhkles Martin.

«Mis ta siis lõõskab ringi...»

«Aga kui mina lõhuks pakud peeneks?» kargas Martin püsti. «Ma niisama, spordi mõttes...»

Naine vaatas talle üllatusega otsa — ega sedagi juhtu just iga päev, et võõras mees tuleb tallu ja pakub ennast maksuta puulõhkujaks. Naine hämmeldus ja tõttas kinnitama, et lugu pole ju veel nii hull. Puid küll ei leidu, aga hagu on... Pealegi võõral oma käimised ja asjaõiendused, ja küllap tuli siiagi asja pärast...»

«Ah,» lõi Martin käega, «korjan tellimisi rajoonilehele, teil see niikuinii käib.»

Perenaine sattus Martini sõnadest segadusse, aga tunnistas ausameelselt: «Leht on meil tõepoolest tellimata...» Nad arutanud veel ükspäev seda asja omavahel, siis tulnud välja, et kodus polnud parasjagu niipalju raha.

Martin Lõhmusel hakkas piinlik: oli tal, tont võtaks, üldse vaja rääkida sellest.

Perenaine oleks seda just nagu taibanud. Nojah, kinnitas ta, kuna nüüd aga tellijamees on koju tulnud, siis nemad panevad omagi nime kirja. Kui võõras just spordi mõttes... Seal pinumaal on kaks jonnakat okslist kuusetümikat — nende kallal võib oma jõudu katsuda. Tema jookseb vahepeal naabrite juurde ja võtab need paar rubla laenuks.

Nii tehtigi. Martin läks puid tegema, perenaine naabrite juurde, kiisu jäi toahoidjaks.

Aeg läks, halgudehunnik kasvas, ja kui perenaine tagasi jõudis, jätkus neid juba mitmeks heaks söögikoraks.

Siis korraldati too tellimise asi ka ära, pakuti tublile halulõhkujale veel pruukostiks saia ja võid ning mindi jälle laiali.

Perenaisel lõppes lõunavahe, teda ootas kolhoosi tõunurm; kiisu seadis sammud aia taha rukkikõrde: sinna oli viimasel ajal uut hiirerahvast tekkinud, ja Martin Lõhmuse tee viis siitsamast üle ojasilla märke — seal paistsid juba Saksaküla talude katused.

Ja veel oli talle kaasa antud niisugust nõu: kui ta Saksakülla läheb, astugu tingimata sisse esimesse tallu — suur lõhmusepuiestee pöörab maanteelt õue, aga aida otsas kasvavad kaks kuusemürakat et teisi taolisi annab üle valla otsida. Nii jah, sealtrahvas käinud hiljaaegu Leningradi turul...

Martin läks üle ojasilla ja silmas peatselt kaht kuuske ning puiesteed, mis keeras talu õueaeda. Kui ta juba mööda seda alleed sammus, siis märkas muudki: head suurt juurviljaaeda hüva kätt: näha, et siin on tomateid kasvatatud rohkemaks kui oma tarbeks. Ja seal kura-kätt too korralik ubinaaed, puud kõige paremas kasvueas. «Noo... siin nüüd, jah, muidugi...» mõtles Martin.

Aga enne, kui ta ümber aida nurga jõudis, ilmus ta teele tõsine takistus — suur mustakarva õuevalvur. Too elajas tegi kõige ehtsamat lõukoera-lõrinat. Ning sedamaid ilmus nähtavale ka selle maja perenaine, õige võimuka olemise ja õhetavate paledega naisterahvas. «Polla, vait!» kamandas ta ja pöördus samas toonis võõragi poole: «Noh, mis on?»

«Võtan lehetellimisi vastu,» tegi ka Martin lühidalt.

«Mis lehe?» küsis perenaine üllatunult.

«Eks ikka «Kommunismi Tee»,» vastas Martin.

«Ahah... Ei meil pole raha... Kost vaene kolhoosnik saab lehte tellida või muud.»

See «vaene kolhoosnik» tuli Martinile hästi tuttav



ette. Niisuguse sapise hääletooniga oli ta seda aastat paar tagasi sagedamini kuulnud öeldavat.

«Nojah, kui teil puudus käes, eks viige see oma mulikas turule,» aasis Martin ja viipas peaga krantsi poole. «Mis teil siin ikka valvata ja kaitsta on.»

Ja lahkudes kiikas ta veel üle öla, et kas järsku ei hüppa see osatatu kintsu kinni — taolisest hundist võib kõike oodata.

Aga juba olid mõlemad aida nurgalt kadunud — nii perenaine kui ka tema kaitsemeeskond.

Hiljem käis Martin Lõhmus veel õige mitmes Saksaküla peres — suures ja väikeses, õunaaiaga ja aiata, vahtraalleega ja ilma selleta... Aga mitte kusagil mujal ei näinud ta niisugust suurt lõukoera, niisugust lõkendava-palgelist perenaist ega kuulnud juttu «vaesest kolhoosnikust».

Ohtuks jõudis ta ringiga tagasi Männistesse, kus oli meierei, koolimaja, pood ja kolhoosi ametlik keskus «kunturi» ning sepikojaga.

Kolhoosi esimees vana Timusk siis päris: kuidas tellimine läks. Mis siin minna saab, vastas Martin nohisedes, kolhoosnikud puha vaesed nagu kirikurotid:

«Noo,» tegi Timusk uskumatut häält.

«Mis «noo», mulle öeldi täna suu sisse, et ärgu vaeselt kolhoosnikult midagi tahtku.» Martin kordas seda täpselt sama hääletooniga, nagu ta kuulnud oli.

«See va Tähemaa Liisbet, kes muu,» mõistatas Timusk. «Oli seal Saksakülas, õues veel saja-aastased kuused ja suur õunapuuaed... Ütle, oli ju?»

«Nii jah,» noogutas Martin.

«Eks muidugi — kes siis Liisbeti ja Joosepi vastu saab, neil ilmalõpmata nälg majas. Ega sinna poleks sul mitte maksnudki minna...»

«Tähemaast pidigi täna juttu tulema,» pöördus esimees samas tuppa kogunenud brigadiride poole. «Üle-eile hommikul võristan sealt mööda, silman: Joosep jookseb teele ette, käed käivad kui veskitiivad — pidagu ma kinni. Mis nüüd õige lahti on? mõtlen. Astub Joosep minu juurde: ta kuuld, et Matjuse-poiss jäänd haigest, ja meil turustajat vaja. Võtku ma teda! Et ega kolhoos sellest kahju saa...»

«Pardoon,» ütlesin talle. «Esimest korda kuulen ma

su suust ka kolhoosi kasudest rääkimist... Aga mina ei usu hästi, et sina sellepärast sihukese ameti peale tahad. Siinamaale oled ikka hoolsalt oma kasudel silma peal pidanud.»

«Noh, kui ma ka oma õunasossid seal maha müün,» kostab ta, «mis kahju sellest kolhoosile peaks tulema.»

«Ega tulegi, kuigi nendest sinu õunapabulatest saab vististi oma paari autokoorma jagu... Ja peale selle on sul veel tomateid ja kurke... Lapsed panid sa suveläbi seeni ning marju korjama — ega sa neidki kokkustu täinud anda... Aga olgu peale, tõsi küll, et kolhoos sellest kahju ei saa. Ja ega minul kade meel ka ei ole. Aga ütle, mees, mis põhjust on meil just sind selle ameti peale panna? Siin on niisuguseidki mehi, kes tegid ka siis hoolega tööd, kui sinutaolised mööda ilma hulkusid ja kolhoosipõllule oma jalgagi ei tõstnud.»

Tema: «Mina valasin ka oma verd nõukogude võimu eest.»

«Tõsi; sõjas sa olid...» vastasin. «Aga minu teada haavata sa ei saanud ja verd ka ei valanud... Sõda sõjaks, aga hiljem ei hoolinud sa üldse nõukogude võimust. Kas arvad, et inimesed on selle vahepealse ära unustanud?» küsisin.

«Noh, ära arva, et oled see ainus käskija ja keelaja,» viskas mulle vihaga näkku. «On sinugi üle veel ülemusi...» ähvardas.

«On,» vastasin. «Pole ma omateada vüürerit siin kunagi mänginud ega tee seda ka edaspidi. Eks kirjuta avaldus — juhatuse koosolekul arutame. Kutsume su enda ka...»

Esimees vaatas ootavalt ringi, et mis teised sellest arvavad. Oli siia kontoriruumi kogunenud nüüd juba mitugi meest — brigadiridele lisaks veel muidki kolhoosi ametimehi. Nad vaikisid ja näisid iseendas aru pidavat.

Martin Lõhmus siis päris:

«Kas see mees oli tõesti sõjas või kerkleb niisama?»

«Oli küll,» vastas Timusk nagu vastu tahtmist.

«Oli jah,» kinnitas üks tuuldunud, pruuni näoga kolhoosimehi. «Me tegime selle läbi peaaegu külj külje



kõrval. Ega siis küll suurt märganud, et näpud on oma poole konksus.»

«Einoh, mina võin küll kindla peale vanduda, et see puha Liisbeti tegu,» kinnitas sealtkandi brigadir. «Ma jo nägin küll, misuke poiss Joosep oli, kui tagasi tuli. Sinel ja säärikud, kohver pesuga ka — see oli kogu ta varandus. Vallaametis polnud teda ka kellelgi laita. Aga nagu ta selle Liisbeti seelikusse pidama jäi — nii muutus kohe silmanähtavalt. Noh, Liisu ju teada — eks nende peres ole mammonast juba ammust-aega lugu peetud.»

«Mina olen seda ikka öeld ja ütlen edasi ka,» lausus Kaarepere Härman — agronoom ja Martini vana tuttav. «Niisuguste inimeste pärast nagu see Joosep ja tema Liisu oli hädasti seda kolhoosi vaja. Sest kui kolhoosi poleks tulnud, siis oleksid nad niisukest kulakuvaimu täis läinud, et hoia ja keela. Nüüd ühiselt saab teisi ikka taltsutada ja koolitada.»

«Aga kui ta nüüd toob oma avalduse siia, mis me siis tegema hakkame?» sondeeris Timusk pinda.

«Jätta rahuldamata.»

«Eks me siis koolita teda jälle.»

«Kui juba keegi peab olema selle ameti peal.»

Sellega paisteti üldiselt nõusse jäädavat.

Hilja õhtul, kui Martin Lõhmus vantsis raudteejaama, et veel öösel rajoonikeskuse jõuda, oli ta pea seitsme küla muljeist lausa elevil. Ajuti nägi ta otsekui ilmsi Toomla-kombaineri väsimusest punetavaid särjesilmi, nägi rahulikult nurrulöövat kassi raiepakul ja ühte mureliku näoga naist laua taga; kuulis ühe teise naise käredate häält, mis aga ei kõlanud enam nii lõikavalt ta kõrvus — sellest kostus üle kolhoosiesimehe Timuski rahulik, vähe torisev bass.

Taevas oli õhtuhakul pilve läinud ja nüüd oli maa põranda ja katuse vahele kogunenud nii suur valik sügiselõhnu, et neid andis päris nuusutada. Siin tundus röske mulla ja põldudelt koristatud vilja, metsa, karjalautade, inimeste eluasemete ja kruusase maantee lõhna.

Ja teab nüüd, kas sellest või sügisõhtu vaikusest või kõrvus kumisevaist jutukatkeist, kas igaühest eraldi või kõigest kokku — aga ta oli täiesti leppinud maa-

ilma eluga ja enda kohaga selles. Ning asjalikult pidas ta plaani, et homme oma nägu toimetusse ei näita — istub kodus ja kirjutab valmis lood Kammeri kolhoosist, selle headest ja halbadeist.

Märkus: Hiljuti lehitsesin toimetuse arhiivi ja leidsin üles artiklid, mida Martin Lõhmus tookord Kammeri kolhoosist kirjutas. Tõsi, nüüd üle lugedes tundusid nad mõnetigi kohmakatena, Martin oskas ilmselt kindlamalt juhtida traktorirooli kui sulepead.

Mulle tuli ühtlasi meelde, et tookord ei jäänud need artiklid avaldamata siiski stiililiste puuduste pärast. Nii nagu Martin, kirjutasime läbilõikes kõik; samuti nagu Martin, olime kõik isehakanud ja kodukootud ajakirjanikud.

Hoopis muud heideti talle ette.

Toomla-kombaineri loo kohta leiti, et see on nõukogude tehnika halvustamine ja aitab kaasa vaenulikele meeleoludele. Sellest muidugi piisas, et muuta ta arhiividokumendiks. Tähelepanek: perekonnast ei saanud ka asja. Mis jutt see niisugune on: mees võitles Nõukogude armees, tal on orden ja mitu medalit, ja nüüd järsku kujutada teda vaata et kulakuna. Võib-olla et mõnikord nii juhtubki, kuid see heidab halba varju nõukogude aktiivile, fakt ise on ebatüüpiline — jääb välja.

Aleksander Toomega oli olukord keerulisem. Meil ilmus tollal väga vähe sisukaid eesrindlaste portreid, nii et toimetaja võttis tänumeeli selle materjali vastu. Lugu läks ladumisele. Toimetaja asetäitja tuligi siis, laotud veerud näpu vahel, ja ütles: mis te, poisid, kokku olete keetnud. Kas te siis ei teadnud, et tolle Toome vend oli saksa sõjaväes ja hiljem varjas ennast ja võeti röövimise pealt kinni.

Martin Lõhmus katsus küll vastu vaielda, et ega ta vennast kirjuta.

Toimetaja asetäitja siis vihastas: kas vend oli või ei? No oli, vastas Martin.

Mis ta siis veel seletab ja vaidleb, sai ta vastuse.

Martinil lihtsalt ei vedanud, mõtlesime tookord. Ja paar kuud hiljem patsutasime talle õlale: õigesti teed,



Martin, et lähed tagasi oma traktorite juurde. Sul ju ajakirjaniku soont on, aga — lihtsalt ei vea.

Nüüd jah, lugesin uuesti läbi Martini artikkelid. Nad on ikka lootusetult vananenud, nüüd kirjutatakse paremini, konkreetsemalt ja meisterlikumalt.

Aga see, kuidas Martin käis Kammeri kolhoosi seitsme küla teedel — arvan, et see lugu pole vananenud.

## Mu haljas sõber



Mis mul ikka olla võis väikese puhkusreisi vastu.

Olin sellega üsna päri, kui mu kolhoosiesimehest sõber Jaan Mõtlik, nii tuttavalt päikesepruuni näoga ja luitunud tuulepluusis, tuppa astus ja pikemata teatas, et nüüd ta võtaks selle paberikoi, selle suure raamatukrati kaasa looduse haljasse rüppe.

Rohkem kombepärast torisesin, et pärast seda kaht kuud kestnud pöörast põuda vaevalt leidub kusagil enam ainsatki haljast rohukört või puulehte. Ma ei aimanudki, et see kutsub välja nii tormilise vastuse. Jaani-poiss pistis häälekalt naerma ja kinnitas, et ega midagi targemat ta pole oodanudki inimeselt, kes homimikust õhtuni ninapidi pookstavite taga istub. Päänikategija, kinnitas ta veel.



Sellest etteastest järeldasin, et mu sõbra meeleolu ja enesetunne on väga hea ja et jutt põuast pole vist tõepoolest midagi muud kui naiste jutt kaevul. Mul kaev ka just akna all, sellepärast.

Valisin paarkümmend kõige tarvilikumad teost kooli-, laste-, looma-, eksperimentaal- ja veel mõne muu psühholoogia alalt ning nägin ränka vaeva otsustamisega, mis neist koju jätta: seljakotti mahtusid hädavaevalt pooled. Jaan siis imestas, et milleks üldse raamatud, kui tal on kolhoosis psühholoogia kõigi eriharude esindajaid küll ja küll. Pealegi sõidame kolmekesi ning ruum jääb selle rändraamatukogu jaoks ka kitsaks.

Ta oli linnast veel kaasa võtnud ühe laiade põsesarnadega kassiahastuse-ilmelise sünge poisi, kes ängas mulle teretuseks käe, teatas, et ta on Erik, ja oli siis kogu ülejäänud aja vait nagu sukk.

Kui ma poleks olnud teadlik Jaani kirest kõiki tuttavaid endale külla kutsuda, oleksin küll imestanud selle sünge seltskonna üle: ei tea, milleks see hea on...

Sõitsime Jaani käriseval ja turtsuval kolmerattalisel. Tee oli kuiv ja vastu tulevad autod tõstsid üles nii tihedad tolmupilved, et isegi Jaani selg kadus aeg-ajalt silmist. Poiss kihutas ka nii, et olin mitu korda dilemma ees — kas hüpata sadulast või lennata kogu kupatusega vastu telefoniposti. Näib, et ka mu naaber elas midagi nii-sugust läbi, ta istus liikumatult külakorvis, nagu läks kahvatumaks ja kahvatumaks — võta nüüd kinni, kas tolmu või mustast murest.

Imekombel jõudsin siiski tervelt päralt. Trepil korraldas meile ülevaatus Jaani blondjuukseline noorik Endla. «Noh, seal te oletegi,» ütles ta, «ja muidugi oli tal jälle kaheksakümmend peal, te tolmukotid!»

«Minu arust sada,» kinnitasin.

Tundsin Endlat hästi, kord olime istunud ühes ja samas klassitoas. Ja hiljem saime päris hästi läbi. Eriti täna — avastasime ühise vaenlase: Jaani mootorratta. Endla õieti oli oma vahekorra selle surmavokiga juba ammu selgeks saanud — pärast seda, kui Jaaniga avari juhtus ja poiss kuus nädalat haiglas lamas, jalg kipsis. Siis oligi ta «tegelikult» muutunud ja selle käru mingisse mehhanismi peotäie liiva puistanud. Kuid Jaan sai õigel ajal jaole, ratas päästeti ja ka Endla

rahustati kuidagi. Vana vaen aga jäi hingitsema nagu tuli tuha all. Täna tuli toetust ja nii aasisime kahekesi üsna mehiselt seda suurt mootorisportlast. Poiss ise oli vait, mossitas ainult nagu ja välgutas silmavalgeid. Ei kostnud sõnagi vastu. Nojah, ju ta teadis, et ega kahe vastu ikka saa.

Kuid tasus mul ainult uuesti põuale vihjata... Pärisin Jaanilt, et kuidas ta kavatseb mulle tõestada, et rukki-iva ei kuiva enneaegu kõõmneks ja et meid kõiki ei ähvarda nälga. Maalesõidul polnud ma tõepoolest näinud ainsatki erkrohelist põllulappi, mulle oli tundunud, et isegi mändide okkad on ebaharilikku, kuivanud-halli värvi. Nojah, tarvises mul seda öelda, kui esimeseks lõi uuesti särisev.

«Oled viimasel ajal vist hästi vanu üürikuid lugenud?»

«Üürikuid, mitte üürikuid,» parandasin.

«Olgu, keeletark! Ega see asja muuda.»

«Nojah, aga mis need üürikud siia puutuvad?»

«Ega muud, kui et nad on sind ka seestpoolt hästi tolmuseks teinud. Seestpoolt — saad aru,» venitas ta ülbelt.

Pomisesin tõrjuvalt, et tolm on üldse üks väga väline ja suhteline asi...

«Näha jah, et oled mehiselt filosoofiat tudeerinud,» kiitis Jaan teesklust-täis heatahtlikkusega. «Suhteline ja absoluutne ja...»

«Ja praktiline.»

Keegi ei võinud muidugi öelda, et oleksin Jaani ees taganema löönud, kuid ega mu vastuses polnud midagi vaimukatki. Seda mõistis ka Jaan, ta ei norinud enam, vaid ütles päris tõsiselt ja südamliselt:

«Olgu, kõneleme siis praktiliselt... Ma tahtsin seda öelda, et loe seal mistahes tarku raamatuid, kui sa ikka elu ei tunne, ega siis raamatudki aita... Räägid põuast ja näljast ja tont teab millest... Aga seda kõike ei ole ju... Ei ole põuda, rabaäärselt uudismaalt saame koguni saagi, missugust varem pole siinmail nähtud... Ja kui juba rääkida maaviljelusest, siis...»

Mõistsin, et ega Jaan seda juttu nüüd enne õhtut jäta. Kuna ma olin neid arutlusi juba mitu korda kuulnud, tegin sedasama, mida üliõpilased teevad: silmad



kõigil kateedri poole, aga mõtted teispool Emajõe või tea kus.

Mina astusin mõtetes hea mitme aasta võrra tagasi... Ma ei saanud teisiti toimida: mulle oli viimasel ajal hakanud tunduma, et nendes möödunud aegades oli palju niisugust, mida mitte ei tohi ära unustada. Ja mis kõige halvem: piinas mõnikord mõte, et olen siiski mõndagi tähtsat juba meelest minna lasknud.

Olime tookord mõlemad ühes rajoonis tööl: Jaan traktorijaamas agronoom, mina komsomoli rajoonikomitee sekretär. Mäletan selgesti toda vihmahalli päeva ja seda, kuidas Jaan-poiss tuli, istus sõnatuna laua taha ning vaatas süngelt põrandale, kuhu kummikutest nõrgus valkjat savist vett. «Kurat, enam ei kannata,» hakkas vanduma, tasa, kuid ootamatult vihaselt. «Enam ma kolhooside vahet ei sörgi. Ja milleks, kurat võtku, mul ongi seal vaja käia: käivad parteikomitee mehed, käivad täitevkomiteest, käime meie — nagu üks hagijakari. Tallame varbad villi, seletame hääle kähedaks, õpetame nii mis hirmus. Aga vihma sajab ikka, põllud on põhjatud, kombain vajub saja meetri tagant sisse, rukki-hakid mädanevad, sest neile unustati pead peale panna, ja tõug on juba rõuku tõstes must. Kui juhtubki mõni kuiv päev, siis istuvad kolhoosnikud oma aiamaalapidel, sest nad teavad, et kolhoosist nagunii tühjagi ei saa.»

«Missugusest sa tuled?» pärisin, mitte ilma tagamõteteta.

««Lembitust»,» kostis ta vastu tahtmist ja pühkis käeseljaga otsmikult vihmamärja.

Selge, «Lembitu» oli kogu rajooni valulaps. Väike, kõhn, võlgades — ei läinud ta edasi ega tagasi. Edasiminekuks oli puudu tööväest ja arvata, et ka arukast juhtimisest, tagasi aga polnudki enam kuhugi minna.

«No olgu, «Lembitus» käisin,» kordas ta uuesti ja lükkas oma kõhna koonu sõjakalt ette.

«Eks see ole ju teada, mis «Lembitu» on,» pomisesin. «Nagunii ühendatakse varsti mõne kopsakama külge...»

«Teada, teada,» kordas Jaan. «Teadmisest on vähe. Ohendamisest on vähe. Rääkimisest on ka vähe. Seinalahe tegemisest on ka vähe — see on neil üle rajooni... Hullud — maksid viissada rubla kunstnikule aluse tegemise eest. Seal see kuldvasikas nüüd ripub.»

«Mis asja sa oskad öelda?» kohmasin ja laiutasin mõttes käsi.

«Juhtus osav sell olema ja rääkis esimehele augu pähe, mis muud. Ehh, ei niimoodi kolhoosi edasi vii, teadagi... Rahad tuleb liikuma saada... Uudismaa-harimine ette võtta, et ükskord karjamajandus jalad alla saaks. Üldse, mis seal rääkida — ega ma see kõige targem ole. Aga ära lähen küll. Mulle aitab.»

«Kuhu sa siis minna mõtled?» Tuletasin meelde, et meie komsomoliorganisatsioon näitas viimasel ajal kasvu asemel aina kahanemist. Nii mitmedki, keda me neil aastatel olime algorgides vastu võtnud, olid kõige nelja tuule poole lennanud. Olin ise ka juba salakesi plaani haudunud õppima minna.

«Kuhu mujale — kolhoosi muidugi.» Ja minu üllatunud pilgule vastuseks: «Kuulasin «Lembitu» esimehe vana Maueri juures maad — tema tahab aiapidamisega proovi teha. Linn lähedal, ehk saab rahad liikuma. Pakkus mulle aiandusbrigadiri kohta, vaat sinna lähengi.»

Ta lahkus. Põrandale jäi loik porist vett, akende taga kallas endist viisi, kusagil eemal põldudel olid kühmus rukki-hakid, millele olid unustatud pead otsa panna, ja oli viiekümne teise aasta sügis. Aga mu mõtted olid pääsenud lahti märja-ilma kammitsast ja ma otsustasin, et kuradile, rajoonist ma ära ei lähe. Vähemasti mitte enne, kui asjad paremuse poole pööravad ja keegi ei saa enam öelda: näe, see ka lõi vedelaks ja laskis jalga.

Kuid tema, mu sõber agronoom Jaan Mõtlik, astus tööpoolest «Lembitu» kolhoosi. Tookord ma ei mõelnud, et see oli kõige targem samm: oma agronoomipaberitega oleks ta võinud mõnes paremaski ühismajandis ametit leida. Ma küll pidasin lugu Jaani ettevõtlikkusest, kuid samal ajal mõtlesin: kirjuta aga nüüd artikleid oma kassikullaga kaetud seinalahendist. Alles hiljem, kui toimusid pleenumid ja võeti vastu tähtsaid otsuseid — alles siis ma hakkasin aru saama, kui



pagana õigel ajal ja õige valiku ta oli teinud. Ja seda, et ei teinud ta seal ühtigi seinalehte. Tõsi, ta ei olnud küll esimehe kohal, aga ta hääli kõlas juhatuses asjalikult ja mitte väga tagasihoidlikult ning mõne aasta pärast valiti ta esimeheks. Ja siis ühendati juba naaber-kolhoos «Lembituga»...

Ma tean, et need aastad, mis järgnesid, ei olnud talle kerged... Usun, et tal võis olla päevi, mil polnud aega puhata jalgu kevadiste põldude porist ja põhjatute külavaheteede sitkest raskest savist. Aiman, et oli öid, mil ta ei saanud sõba silmale, aina mõtles põldudele, mis vajasisid kuivendamist, lautadele, mille katused laskisid vihma läbi, ja loomasöödale, millest oli alama puudus. Aga ma tean, et ta ei vajunud norgu ega tõmmanud pead õlgade vahele. Head tori tõugu raskeveohobuse visadusega vedas ta seda koormat. Ja ega kergemat kaalu mees poleks pidanudki vastu selles rajooni kõige viletsamas kolhoosis, selles vaese mullapinnaga kehvikute kändis, kust vanasti oli aina tulnud suurtaludele sulaseid ja päevilisi, karjuseid ja teenijatüdrukuid ja kus oli palju raskem ka kolhoosile jalgu alla saada. Võib-olla siia oligi vaja just niisugust meest, kes ise on sündinud sulasemehe kehvast tarenurgas ja õppinud maast-madalast tööd rügama.

Ma tean seda kõike ja sellepärast saan ka aru, miks mu semu räägib nõnda uhkelt ja jonnakalt piimaliitritest ja sealihakilodest, kultuurkoplitest ja võsarookimisest. See on ju tema karmide noorusaastate portree, mis vaatab mulle otsa liitrite ja kilode asjalikus raamis.

Nii olime teinud juba tükk aega kindlat tööjaotust: Jaan rääkinud ja mina kuulanud, ning sealjuures olime hoopis unustanud oma kolmanda kaaslane — Eerik Imeliku.

Kuid tema polnud meid unustanud. Ta oli istunud vaikselt ja silmitsenud tühje õllepudeleid, oli tõusnud ja vaadanud ühte sibulate ja porgandite ja kapsapeadega natüürmorti, mis oli teab kust ja kuidas siia vaigustest kuusepalkidest lõhnavale seinale sattunud, ja siis oli ta tülpinud näoga meie juures seisatanud.

«Istu siin nagu loengul...» andis ta endast märku.

Oli selge, et ta ei mõista, miks Jaan kõneleb nii

suure entusiasmiga igapäevastest tööasjadest, mis peaksid ju inimese aastate takka äragi tüütama.

«Noh, ega see sul mööda külge maha jookse...» kostis Jaan.

«Küll ei taipa, mis see tonnide ja tsentnerite üleslugemine head teeb.»

«Kuidas — tonnid ja tsentnerid! Rääkisime piimast ja lihast...»

«Tonnid või tsentnerid, piim või liha — üks ta kama puha,» lõi Eerik käega.

«Ohoo,» uudistas Jaan. «Mis ajast siis?»

Eerik ei vastanud, pörmitses mornilt enda ette, nagu poleks küsimust kuulnudki.

«Mees, kui sul on midagi südame peal, siis lao lagedale. Mis sa tühja keerutad!» nõudis Jaan.

Paistis, et äkkrünnak tuli Eerik Imelikule üllatusena. Ta silmas korra meid, lõi käega ja kadus uksest välja.

Ma uudistasin, kuskohalt Jaan niisuguse toheda selli välja koukis.

«Ei tea,» vastas ta mulle hajuviil mõtetega.

«Kas sa siis varem teda ei tundnudki või mis?» nõudsin.

«Tundsin, tundsin küll,» pomises Jaan. «Me olime sõjaväes koos. Siis ta polnud niisugune...»

«Ah et polnud niisugune?» pärisin kahtlevalt.

«No ei olnud jah,» kinnitas Jaan ärritatult.

«Aga missugune ta siis oli?» ei jätnud ma teda rahule.

«Oli, oli,» pahutses Jaan. «On õige lihtne sulle mõne sõnaga ära öelda, missugune ta oli. Hea kaaslane oli... Lõbus semu oli... Temaga juba hätta ei jäänud — ei vanadel miiniväljadel, ei rahvamajas tantsupeol...»

Jaan vaikis, nagu oleks ka ise imestanud ja küsinud, kas on üldse võimalik, et inimene muutub nõnda järsult ja tundmatuseni.

«Ja mis õigus on temal rääkida nii ülbelt inimestest ja tööst.» Jaani hääles kostis lisaks nõutusele kergel solvumistki. «Teda ju usaldati... Ja kuidas veel. Võeti brigadi vastu poiss, kes õieti midagi ei osanud. Opetati välja, tehti inimeseks. Ta ju ise jutustas mulle sellest...»



See olnud nii. Pärast demobiliseerumist vaadanud Eerik Imelik — kindla elukutseta noormees — tööotsa järele. Lehes siis olnudki kuulutus, et montaaživalitusse vajatakse keevitajaid. Seal olnud teisigi töopakumisi, aga tema silm jäänud just sellel kuulutusel peatuma. Võib-olla sellepärast, et ta väeosas oli mõni kord naljaga pooleks proovinud seda ametit... Võib-olla sellepärast, et see meenutas kadunud isa: elupõlist plekkseppa, kelle käed olid alati karedad ja parkunud soolhapest ning tinatolmust...

Oli kuidas oli — ta läinud kuulutuses juhutatud aadressil, leidnud üles õige koha ja sattunud brigadiri enese juurde, kes kandis kummalist nime — Parasmeele.

Ja siis oli ta saanud kaitseprillid ja talle pisteti pihku keeviti. Prille pähe pannes oli ta mõelnud, et kas brigadir Parasmeelel jätkub parajat meelt, kui talle selgub, et siin see mees veel õieti midagi ei oska.

Brigadir käis kusagil ära. Tuli siis tagasi ja jälgis, kuidas Eerik hoiab käes keevitit ning juhib leeki torule.

«Mees, mees, mitu tundi te seda tööd olete teinud?» hõikas ta.

«Ega üle tunni ole küll,» tunnistas Eerik puhtsüdamlikult, kui leegi hele kahin oli kustunud.

«Meil pole aega õpilastega jännata,» pomises brigadir ja vaatas ringi, keda kutsuda, et see võõra tsehhist välja saadaks.

«Ma lugese raamatuid ka — keevitamise kohta,» lausus Eerik.

«Noh, see raamatutarkus...» oli brigadir käega löönud.

«Kui saaks esiti lihtsamat tööd, ma õpin ruttu,» usaldas ta veel kõhklevalt lisada.

«Opetate teid ja näe vaeva, aga mis sest kasu on: saate ameti selgeks ja lähete mujale pikka rubla taga ajama,» oli vanem mees vihaselt enesele nina alla urisenud.

«Mina küll ei lähe,» oli Eerik kinnitanud. Muide, seda poleks enam vaja olnud, sest juba oli brigadir koputanud ühele sädememehele õlale ja kui see ennast kuulma tegi, oli ta öelnud:

«Võta mees šelluse alla ja näita talle, kuidas töötada tuleb... Ta on suur teoreetik,» oli enne minekut veel

nõõgates juurde lisanud, nagu kahjutundest, et liiga kergelt järele andis.

Ja nii oli Eerik ametisse saanud. Esialgu õpilasena, aga kuu hiljem, kui monteeriijate brigaad objektile saadeti, läks ta välja juba täismehe eest.

Tõsi, ka mina olen näinud niisuguseid töömehi, kelle välise karmuse taga on peidus hea süda ja kellega koos saad nagu ise ka paremaks. Muidugi juhtub, et kuuled ka seal mõnikord rasket vandesõna. Aga sellest pole midagi, sest kõige suurema halva vastu oled niisuguses kollektiivis alati kaitstud — sa ei tunne ennast kunagi üksi ega tarbetuna.

Ja seda arusaamatum tundus mulle meie kaaslase Eerik Imeliku käitumine.

Ütlesin, et oleks vaja siiski välja uurida, mis temaga õieti juhtunud on.

«Kas arvad, et ta sõitis siia pihile või?»

«Noh, olete ju ikkagi sõbrad ja...»

«Pagan võtaks,» hüüdis Jaan mulle mõistmatu ärritusega. «Kui mina oleksin kõigist oma muredest sõpradele rääkinud, siis ei oleks mul neid enam ainsatki — kõik katsuksid nii kaugele hoida kui aga jalad võtavad.»

Vaikisin — mida ma ikka oleksin pidanud vastama.

Nii polekski ma võib-olla kunagi teada saanud, mis mure toda imelikku meest kiusas. Õnnelik juhus ja mu kerge uni tulid appi.

Olin kobinud enne teisi üles lakka ristikulademele — päeva väsimust välja puhkama. Ja muidugi uinusin otsekohe.

Mind äratas kõnelus. Kesköö võis läbi olla, sest katusepragudest ei paistnud enam valgus, ümberringi oli ühtlane tihe pimedus.

Siis kostsid selgesti sõnad:

«Loll oled, ja ongi kõik...»

Ma võpatasin. Kas tõesti mu kujutlusvõime on hakanud mulle niisugust mürgist kriitikat tegema?

Ei, see hääli oli lihast ja verest. See oli Jaani hääli. Mu kõrv tabas heinte sahina. Keegi keeras end asemel — veidi eemal, korstnajala juures.



Ja nüüd kuulsin teistki häält.

«Ja mis mul siis muud teha jäi?»

«No olid ikka küll...» See oli öeldud Jaani kohta erakordselt tõsiselt. «Vanasaks leidis, et oled tema kõrgestikoolitatud tütre jaoks liiga karvane. Mis asjamees ta õieti on? Professor või midagi taolist?»

«Opetaja instituudis.»

«Nojah, tema on intelligents. Teame neid juba. Ja tahab, et ta lapselapsed oleksid kah intelligentsid. Aga siis tuleb üks karvane vabrikupoiss ja lööb tema auahned plaanid segamini. Kuidas ta saabki sellega leppida...»

Jaani hääles kostus teesklematu rahulolematust ja ma hakkasin mõndagi taipama.

«Ja ega talle seda väga pahaks panna ka saa. Mis teab tema sellest, missugused olid meie kõrged akadeemiad ja koolid, kuidas meie oleme elanud ja mida läbi teinud. Temal on oma arusaamad asjadest. Temal olid oma koolid, oli ladina keel ja klassikaline eragümnaasium. Teame juba. Aga sina! Miks sina, meie mees, lased endal kaika kodarasse visata! Vaat sellest ei saa ma aru.»

Jaani hääles oli tõesti tunda nõutust. Ja seda juhtus juba hästi harva. Kuid veelgi nõutum oli too Imelikupoiss. Ahaa — mõtlesin kahjurõõmsalt — nüüd lõppeks saad oma sauna kätte.

«Mis ma siis tegema pidin,» kostis pimeduses ta tusane hää. «Ega ma saanud ometi teda röövida?»

«Ei saanud...» osatas Jaan. «Seda oleksid sa pidanud just tegema!»

«Saad aru, ma ei tohtinud seda teha.»

«Miks?»

«Sellepärast, et ma oleksin siis teise inimese terve elu ära otsustanud. Aga oma elu üle peab igaüks ise peremees olema.»

«Rumalus, inimene läheb ennast uputama, sina aga seisad kaldal ja mõtled: las uputab — see on tema isiklik asi. Kas nii?»

«Noh, see on teine jutt.»

«Mina aga arvan, et põhimõte on üks ja sama. Ja luba endale öelda, et ma pidasin sind üldse targemaks. Ei saa, ei tohi, ei ole õige — mis joru see on? Ammuks

see kui sõjaväes olime — ei siis kuulnud niisugust haledat jeremiaadi küll kellegi suust. Kõik teadsid, mida tohib ja mida ei tohi. Ja kui kolhoosid tulid, kui bandiidid metsas olid — ka siis läksid sinust palju nooremad poisid metsa kammima ja kolhoosi koosolekut läbi viima. Kes siis ütles: pole õigus, mind ei saa sundida, mina olen indiviid...»

Ehh, mis rääkida... Kas ma sulle Varise Kalju lugu ei ole jutustanud? Ei ole. Siis kuula! Mina olin tookord rajoonikomitee büroo liige, aga too unekott seal teispool korstnajaalga oli koguni sekretär...»

...Varise Kalju... Oota, mees! Kalju lugu tean ma ise ka. Kummaline, et olen ta vahepeal unustanud, selle kõige traagilisema sündmuse kogu minu sekretäriks olemise aja jooksul. Kas tõesti ma olen viimasel ajal vähe tolmuseks muutunud — seestpoolt, nagu mulle Jaan ütles. Kuidas muidu võisin unustada kommunistliku noore Kalju Varise. Aga nüüd mäletan ma teda. Nüüd mäletan järsku kõike nii selgesti, nagu oleks see alles eile olnud. Luba, ma jutustan sellest ise...

Ühel kevadisel päeval astus komiteesse kaugel Kilgi külanõukogu kommunistlike noorte sekretär Kalju Varise. Oli raske teedelagu aeg ja mõtlesin kohe, et nüüd peab midagi tõsist lahti olema. Ütlen, et võtku vatijopp maha, istugu, puhaku jalgu. Poiss seisab, kummikud kuivanud porist valged nagu peenest villast vildid, nagu ärevas pinges. Aga silmad olid tal nii sinised, et teisi nii siniseid silmi pole ma ühelgi näinud, ei varem ega hiljem. Siis pani laua peale paberilehe.

Ma võtan ja loen: «Kui sina, kutsikas, ennast punastest lahti ei ütle, on su päevad loetud. Viska pilet metsa!»

«Kas sul padrunid otsas või, et siia tulid?» küsisin.

«Padruneid on,» vastas ta. «Aga ega nad mulle ette teata, lasevad nurga tagant.»

«Siis hoia teise nurga taha,» ütlesin. Ma teadsin, et salakavala kuuli eest on ennast neetult raske kaitsta. Aga ma pidin nii ütleva — teist teed meil ei olnud. Võitluspäevadel ei saa olla teist teed kui võidelda...



«Noh, oli sul muud asja ka või on see kõik?» pärisin talt. Ja mõtlesin, mis ma siis teen või ütlen, kui poiss tõepoolest araks on lõonud. Ei olnud — võttis taskust koosoleku protokollid. Sealt nägin, et Kilgis on kaks uut noort komsomoli vastu võetud...

Ah see neid nõnda ärritaski — nagu kepp herilasepessa.

«Noo, nüüd oled täitsamees...» rõõmustasin.

Hiljem käisime sööklas, sõime kotletti, jõime kahe peale pudeli õlut, ja ma püüdsin teda õpetada, kuidas ennast hoida. Niipalju, kui ma ise oskasin...

Aga kaks nädalat hiljem tuli teade, et kommunistlike noorte organisaator Kalju Varise on langenud tulevahetuses. Nad olid ta siiski kätte saanud — õhtul, kui Kalju põllult koju läks, künnihobused käe kõrval. Olid põlluaia tagant tee peale ette hüpanud — tahtsid vist elusalt võtta. Kalju sai hobuste vahele keerata ja revolvri kätte. Üks ründajaist sai surma, teine leiti hiljem metsast — eluvaim veel sees. Kalju ise jäi haavatud ja lõhkuvate hobuste kapjade alla.

See oli Kalju saatuse. Ühe kommunistliku noore lugu, kes langes viiekümnenenda aasta suvel — teisel kolhoosisuvel. Ma jäin seda meenutades vähe nukraks, sest nägin otsekui ilmsi jälle enda ees tema heledat pead ja nii siniseid silmi, milliseid ma hiljem pole ühelgi inimesel näinud. Ja üldse pole ma teist niisugust inimest näinud — elab ju iga inimene ainult ühe korra maailmas.

«... See oli siis... Aga nüüd on teised ajad. Ja minu lugu pole mitte niisugune,» kostus läbi pimeduse Eeriku hääl.

«Kas arvad, et nüüd ei tule enam teise inimese eest otsuseid teha ja käske anda?» päris Jaan. Ja jätkas vastust ootamata. «Enne me rääkisime kolhoosist ja põuast ja maaharimisest. Aga inimestest juttu ei teinud.»

Nii see oli...

«Mul on juhatuses tublid vanamehed, kes teavad, kuidas põldu harida. Ma usun neisse, aga ikkagi ei saa ma öelda alati «jah», kui nemad ütlevad «jah», ja öelda «ei», kui nemad ütlevad «ei».

«Miks siis?»

«Sest üks neilgi ole oma nõrgad kohad ja omad... hirmud. Hiljaaegu oli suur kaklus ja mul tuli raiuda nagu rauda, enne kui taadid kõikuma löid. Näed sa, enamasti kõik tööd tehakse masinatega: kündmine ja külvamine, viljalõikus ja silotelegemine... Aga tallis seisab sada takku... Karjale ei piisa sööta, aga hobuseid hoiaime nagu puutumata fondi. Milleks? küsin. Anname ülejäänud sinna, kus nende järele tarve on. — Ei, ütlevad taadid. Las olla, mine tea, kui läheb tulevikus vaja. — Tulevikus? küsin. Tulevikus tuleb veel rohkem masinaid, see on ju päevselge. — Nojah, aga ikkagi... Mine tea, küttega võib raskusi tulla ja... — No olgu, ütlen, ehitame kolhoosi küttelao, ostame kas või mitme aasta jao tagavaraks. Ja üldse, mis hirmud need on: ei jätku seda ega teist. Meil on riigis ju plaanimajandus. — Plaanimajandus küll, kinnitavad nemad. Aga kui järsku juhtub plaaniga midagi, et kaob ära või... — Jutt või asi, seletan, kes siis teie arvates selle plaani peaks ära kaotama? Riik on nõukogude, plaan on nõukogude. Seitsme aasta peale tehtud, ülalt alla ja alt üles läbi sõelutud, ning järsku kaob ära. — Ega neh, keegi teda kaota, seletavad taadid, aga kui kogemata. — Jutt või asi, käratan. Kardate, et sõda tuleb, vaat mis! Seal see teie plaan ja muu kõik. Noh, see kartus visake metsa. Aga kui peakski sõda tulema, siis, kullakesed, ärge muretsege muu pärast; siis muretsege selle pärast, et jääks alles põlduke, must maake, mida künda ja kuhu külvata. Parem hoolitsegem selle eest, et seda hullu asja ei juhtuks.»

Paistis, et olime jäänud kõik mõttesse. Alles tüki aja pärast kohmas Eerik Imelik:

«Sul on komme kõiki asju poliitika peale välja viia.»

«Tead, mees, kui sa aastat kümme tagasi oleksid mulle nii öelnud, siis ma oleksin hirmsasti vihanud. Aga nüüd ma tean, et nii just tulebki teha.»

«Armastusega ka või?» päris Eerik uskumatult.

«Armastus on armastus. Aga see, kuidas sa käitud armastuse puhul, — mis see sinu arust on? Sina, kulla mees, oled — ära pane pahaks — poliitiliselt kanapime!»

«Tohoh, ei ole nagu keegi öelnud varem,» kostus pimedas tõrges hääl.



«Ju sa pole seda siis välja näidanud. Aga nüüd... Milleks sina seda siis nimetad, kui mees lööb käkaskaela taganema äraiganenud ja ammu maha maetud arvamise ees. Tohoh, töölisklass, sa ju lõmitad igandi ees!»

«Kurat, pea on segi... Ära mind enam materda... Ma tahan mõelda...»

«Noh,» ohkas Jaan kergendatult. «Kui mõelda tahad, siis pole veel kõik kadunud. Selleks ma sind utjasingi, et mõtted su hallis ajus liikuma pääseksid...»

Siis tuli vaikus, pikk öine vaikus.

Katusealune oli tõmmanud hämaraks ja selgesti paistsid ristpuud, korstnjalg ning heinalademe serv. Serv... Äär... Tolm, hallitus... Korstnjalg...

Igal asjal on serv...

Ma sain kinni ühe mõtte servast. Hoia hammastega, ära lase seda pimedusse kaduda! See on see mõte, mida sa ammu oled hüüdnud...

— Siis oli Jaanil õigus, kui ta ütles, et ma olen tõmunud...

— Kas sa ise ei tea, oli tal õigus või mitte?

— Ma ei teadnud. Ma ei tulnud selle peale...

— Tahad, et keegi teine otsustaks sinu eest, kellel on õigus, kellel mitte.

— Ei, nüüd enam ei taha.

— Nüüd mitte. Aga enne oleksid hea meelega nõus olnud.

— Vist oleksin...

— Noh, näed... Ja siis kahtled veel, kas Jaanil oli õigus. Ja nüüd võta udjakas kätte ja klopi see tolmu endast välja!

— Praegu?

— Aga mida sa veel ootad. Homset päeva?

— Hea küll, tean, et seda ei tohi homseks jätta.

— No näed, sa tead palju. Oled kõvasti õppinud. Oled raamatuid lugenud rohkem kui su isa ja vanaisa ja vanavanaisa... Ei tea, kas tema oskaski üldse lugeda?

— Ei tea, vist ei osanud. Ma arvan, et ei osanud.

— Ja vanaisa?

— Vist oskas... Ma arvan, et piiblit ta ikka luges.

— Ja isa?

— Isa ei lugenud piiblit. Tema luges ajalehti.

— Näed, sul on kõik teada... Jutusta siis ka sellest, mida sa kavatsed endast välja kloppida.

— Jutustan, nagunii keegi ei kuule.

— Ei kuule. Aga muidu hakkaks häbi või?

— Mitte seda... Lihtsalt...

— Lihtsalt räägigi... Miks sa ülikooli läksid. Ja miks sa õppisid.

— Ausõna, ma astusin ülikooli sellepärast, et sain aru, kui tähtis on teadmisi saada. Ma ju nägin, et kõik lähevad õppima. Ja kui ma oleksin rajooni jäänud, siis oleksin varsti kõigist maha jäänud...

— Ena, nüüd kukkus vahutama... Õppida oli vaja — see on tõsi, teame. Pidasid vist plaani, et lõpetad ja tuled uuesti rajooni tööle, hakkad teisi õpetama.

— Võib-olla ma tõesti mõtlesin nii...

— Ei mäleta?

— Mäletan, noh...

— Aga kas sa seda mäletad, miks sa siiski ei teinud nii?

— Mulle pakuti ju võimalust aspirantuuri jääda.

— Ja sina jäid?

— Kes õige jäänud poleks. See oli ju võimalus edasi õppida ja... Korralik palk, kindlustatud töö, korter...

— Korteri, palk. Nende peale mõtlesid küll vist rohkem kui teadusele.

— Muidugi ma mõtlesin, aga...

— Ega sa praegu vist öösel enam ei tööta?

— Mõnikord ikka istun küll. Und ei ole. Ja kui loengud tahavad ette valmistada.

— Aga üldiselt on vist elu korrapärane. Ohtuti mängida bridži...

— See on puhkuseks.

— Seda muidugi.

— Noh, ja mis siis? Igal oma huvi. Kes korjab õngelante, kes marke. Ons see keelatud?

— Ei ole. Ma vaatan ainult, et sul elu on liiga korrapärane, juba liiga rahulik ja kindlustatud. Mugavaks oled muutunud, vaat mis!

— Mis mugavust seal nii on, korter on väike ja...



Ja üldse, nõukogude kord just seda taotlebki, et kõigil oleks hea elu. Mis siin's norida.

— Aga mitte individuaalkorras, mees. Neid, kes öösel töötavad, on veel? Kapitalism on veel maailmas? Miks siis sina... Sul pole õigus mõelda ainult iseendale. Sa unustad inimesed ära.

— Midagi pole unustanud.

— Aga toda poissi enam ei mäletanud, kes sinu eest surma läks.

— Nii oli siis vaja.

— Oli. Aga ka nüüd on midagi vaja. Nüüd on vaja, et sa teda ära ei unustaks.

— Mul ju tuli meelde ta. Nagu elav, ilmus ta mu silmade ette.

— Tänu sellele, et ta Jaanil kogu aja meeles oli. Aga mis siis, kui ta kõigil meelest oleks läinud. Nii nagu sinul. Mis siis oleks juhtunud?

— Kõigil ei saa meelest minna. See on võimatu, seda ei juhtu kunagi.

— Teoorias oled tugev, seda ma näen.

— Tugev... tugev... tugev...

Virgusin selle peale, et midagi oli muutunud. Siis taipasin, mis. Väljas oli hommik. Mu pea kohal katusel kobistas mingi lind. Linavästrik armastab nii joosta mööda katuseharja.

Oli soe, mitte pärastlõuna lämmatav soojus, vaid hommiku karske soojus. Esimeste päikesekiirte soojus. Päevahaku soojus.

Olin üks.

Juba!

Siis kolistasin redelit mööda alla ja märkasin Endlat, kes pesi kaevukünkal lüpsikut. Ta oli rõõmsa näoga ja naeratas.

«Hiljaks jäin!»

«Üldsegi mitte!» vastas ta. «Jaan on veel kodus. Ta tahtis sind kolhoosi kaasa võtta.»

«Ma siis lähen...!»

«Mitte kuhugi. Enne sööme, ja pärast igamees oma tööle.»

Ja siis...

... Siis läksime Jaaniga mööda rukkiäärset jalgrada. Ma sain teada, et Eerik Imelik, mees, keda ma enam imelikuks ei pidanud, oli varase piimaautoga linna sõitnud...

Jaan hakkas jutustama mulle lugu, mida ma teadsin.

Jutusta, Jaan, tahan seda kuulda sinu sõnadega, mu hüva sõber. Lugu mehest, kes ei julgenud otsustada ja kes lõpuks siiski julges otsustada.

Aga luba, ma ütlen enne, mis mul väga südamel pakitseb.

«Nii et siis nüüd viid mind oma elavate entsüklopeediate juurde?»

«Tead, iga inimene on omamoodi entsüklopeedia, ja omamoodi kolmeköiteline ajalugu. Ja vist on üpris kasulik, kui sa loed vahepeal ka seda raamatut.»

«Küllap on...»

«Nojah, niisiis alustame talli juurest ja sealt läheme pärast kontoris. Kontorist liigume sookuivendajate brigaadi ja sealt laudaehitajate juurde... Hästi?»

«Hästi!»

Olgu, mu haljas sõber. Teeme nii.



## Viie aasta pärast



1

Polnud õieti midagi ebaharilikku, et päikesekiired tantsisid Peeter Heina näol ja et ärgates leidis ta ennast onu Peeter Kulla kabinetist, tuttavalt siniste džunglililledega diivanilt.

Päikesekiired tantsisid, kuna akna all kasvas kask ja oli tuul ja lehed liikusid. Sellest sündiski valguse ning varju mäng — seinale, põrandale, raamaturiiulile, Peetri näole.

Kui otsida ebaharilikku — siis kõige võõram polnud mitte see, et ta oli onu Peetri kabinetis, vaid et ärgates



ei saanud ta üldse aru, kuhu on sattunud. Aga eks oli sellelgi oma põhjus: ta polnud ju tervelt viis pikka aastat sattunud sellesse linna, sellesse majja, sellesse tuppa. Lahkudes oli ta väike abiturienti-juntsu, kes läheb aral käel *Alma Materi* uksele koputama. Siis oli ta kõige viisakamalt veel onu Peetri ja tema naise Armiga hüvasti jättnud, oli öelnud aitäh kõige hea eest ja lubanud igal koolivaheajal neid vaatama tulla.

Aitähiks ja vaatamatulekuks oli alust küllalt. Terve keskkooliaja oli ta onu juures elanud nagu pansionis. Ja teab, kas ta muidu oleks kunagi jõudnudki ülikoolini. Neil kodus maal ei elatud-oldud kuigi jõukalt, aga kõige lähem keskkool oli viiekümne kilomeetri kaugusel, rajoonilinnas. Sealsamas, kus onu Peeter pidas õpetaja-ametit.

Alust vanapaari meeles pidada muidugi oli. Aga eks sellelgi olnud omad põhjused, et Peeter alles nüüd, viie aasta pärast, jõudis ammuseid lubadusi täita. Ülikool oli kord juba rahutu koht, kus alati jätkus tööd-tegemist, kus alati aeg laskis aina galoppi. Geograafia osakonnas Peetri arvates eriti. Filoloogid-raamatukratiid — mis neil viga: tegid eksamid ära ja kadusid — kes kuhu tahtis. Geograafidel siis päristöö alles peale hakkas: muudkui seljakott selga, matkakepp kätte ja roni mööda mägesid. Hibiinid, Krimm, Altai... Vahelduseks Põite kaldapank või midagi muud käepärasemat. Kui jäigi natuke aega — kodu oli ikka lähemal ja sinna mindi kõigepealt. Onul oli õigus mõelda ja öelda küll: niisugune tänamatu see noorus on — sünnipäevaks saadab postkaardi, uueks aastaks teise, ja sellest peab nende arvates piisama...

Et onu Peeter-poisist siiski päris halvasti ei mõelnud, seda näitas too kiri, mille post paar päeva tagasi internaati tõi.

Kõigepealt olid parimad tervitused sellele suurele teadusepanijale, kes isegi oma lihase onu ja Armidadi on unustanud. Ja siis kõrgel diplomaatilisel tasemel küllakutse. Et kas ta oma edaspidisele saatusele on juba mõelnud? Kõrge kool lõpetamisel ja ees seisab niinimetatud kohalaat. Naaberkooli direktoril Kaarepil olla aga parajasti uut meest vaja. Tulgu Peeter ja kõnelgu — see asi peaks ju korraldada andma. Oma

kodulinnas tal korterimuret ei oleks, ka koolihoone on uus — üle vabariigi uhke.

Peeter luges ja imestas: kustkaudu onu nii hästi teab, et neil tõesti nädala-kahe pärast kohtadele suunamine ees seisab. Siis muigas: noh, selle informatsiooni eest võis ju tädi Armi hoolt kanda. Tema tähelepaneliku pilgu eest ei jää ometi midagi varju.

Peeter ei olnud just eriti muretsenud oma tulevase koha pärast. Küllap kuhugi ikka. Läheb hästi, jääb ülikooli juurde või akadeemiasse uurimistöö peale. Halvemal juhtumil saab koolmeistriks — ametist juba puudust ei ole.

Nojah, Peeter pani kirja kõrvale ega otsustanud midagi. Aga õhtul enne uinumist hakkasid mõtted kiskuma koolilinna ja imelikul kombel tuli tal aina meelde kõik see, mis seal head ja lõbusat oli juhtunud. Väike tore linnake, kui ikka järele mõelda...

Järgmisel õhtul sõitis Peeter onule külla.

Peeter Hein lükkas teki kõrvale, hüppas asemelt ja tegi paar võimlemisliigutust. Samas aga seisatas ja silmitses uudistavalt kabinetti. Juba eile õhtul oli ta tundnud, et siin midagi on muutunud. Mis siiski? Esimesel pilgul paistis kõik nagu vanasti... Akna all kirjutuslaua suurendusaparaat, tuttav vana «Neeva», millega temagi oma esimesed pildid tegi: aias tädi Armi gladioolide keskel, näol poollõbus-poolkohmetu naeratus, mis muutis ta nii võõraks. Nojah, tema oskas ju olla ainult ühes tundeskaalas korraga, aga siis ka täie jõuga. Ja seal, tollel esimesel filmil, oli samuti onu Peeter. Negatiiv oli alla valgustatud ja foto kukkus hall välja. Ta pildistas onu matkal, metsa vahel ja muidugi ei leidnud nendes rasketes valgustingimustes õiget ava ega säritusaega.

Hiljem tehti onu vana «Praktiflexiga» ja selle suurendusaparaadiga korralikult tööd. Ja eks olnud see ikka onu ise, kes teda juhatas *camera obscura* saladustesse ning tutvustas praktilise keemiaga. Hiljem oli sellest hüva kasu — nimelt praktika-päevadel.

Ning muidugi oli selles toas ka onu Peetri elutöö omal kohal. Seal akna kõrval nurgas ta seisis — kuus-



teist klaasiga kaetud vineerkasti: kodumaa aia-, metsa- ja põllukahjurite täielik kollektsioon. Kõik mardikad, liblikad, nende vastsed ja nukud nii ilusti üksteise kõrvale nõela otsa pistetud — tutvumiseks ja äratundmiseks praegustele ja tulevastele põlvedele (ning hirmuks kõigile kahjuritele, kes veel ellu jäänud, oli Noor-Peeter korduvalt mõttes lisanud). Nii tutvustati onu Peetri putukatekogu kõigile külalistele, nii oli seda ikka tehtud — kerge huumor suitsukatteks sügavale omanikuuhkusele. Lõppude lõpuks oli uhkuseks küllalt alustki: see oli ju ainus nii täielik ja süstematiseeritud kollektsioon terves linnas. Ja peamine — selle abil tehti laialdast rahvavalgustustööd kõigi linna aiaomanike seas, et igaüks tunneks ja teaks, millist ohtu kujutab endast üks või teine süütu mardikas, mille ta leidma juhtub. Kui tõele au anda — küllap onu Peetri tegevusel võis olla siiski oma mõte: selles väikeses linnakeses õitsesid aiad tõesti erakordselt ilusasti ja puud kandsid terveid, lugevaid vilju.

Aga mis on teisiti kui vanasti? päris Peetri silm toas ringi rännates. Ahaa, ega olnudki midagi uut ega vapustavat — tuba oli lihtsalt ebatavaliselt korratu ja andis tunnistust onu hoolsast tegevusest. Ennää, raamatukapi ukski on lahti, ja laual taimede kuivatamise paberid, üks «Eesti Looduse» köide ning mingisugused statistilised tabelid. Ja mis veelgi ebatavalisem — isegi onu kalapüügivarustus nurgas (olgu öeldud, et onu Peeter tegeles teatud mõttes ka ihtüoloogiaga, millesse vähemalt maja vana isakass Faust täie lugupidamisega suhtus) — ka kõik need spinningud, landid ja kahvavarred olid ilma igasuguse korrata hunnikus.

Kas tädi on siis tõesti kaotanud selle lahingu, küsis eneselt Peeter. Kolm aastat nägi ta pealt, missuguse visadusega tädi Armi püüdis selles toas korda luua; kolm aastat kaitses onu Peeter edutult oma kabineti territoriaalset sõltumatust, ja nüüd on ikka toimunud otsustav lahing.

Uskumatult pead vangutades pani Peeter särginööbid kinni ja — väike koolipõlvne argusevärin südames — astus üle uksele.

Pererahvast polnud ka kõrvaltoas. Siin oli see-eest üks tõepoolest uus ja siin majas varem nägemata ese —

televiisor. Maakuulamine, luurekäigud, elavad mõttevahetused poolt ja vastu — see kõik algas juba tollal. Kas onu pidi siis selleski asjas järele andma või — siinkohal kiskus Peetri nagu muigele —, või ei toimunudki revolutsiooni, oli ainult leppimine vastastikuse neutraliteedi põhimõttel. See on muidugi nii tädi-armilik — lõigata ka taganemisest kasu ja lõppeks ikka võitjana välja tulla.

Onu Peeter askeldas aias — selle kõige tagumises sopis, kuhu tädi ta kiviktaimla ja liivakasti tõrjunud oli.

«Ahaa, seal sa mul oledki — maailmarändur!» naeratas ta.

Ei, onu polnud küll sugugi muutunud. Juuksed olid tal ikka olnud hõbedaga kirjatud, vähemaks polnud neid igatahes jäänud. Ja need hallid vuntsid ta nina all olid ka täpselt samasugused: tegid ta kõhna näo targalt, kõikemõistvalt ja kõige üle heatahtlikult muigavaks.

«Lõppeks siis jõudsid ka meid vaatama,» torises ta ja Peeter mõistis, et siin heideti talle viisakalt ette, et see tulek oli alles nüüd toimunud.

«Tahtsin ammu, aga tööd oli palju,» ruttas Peeter vabandama.

«Noh, ons seal teadusetemplis ka midagi uut?» päris onu.

«Vanaviisi puha. Aga teil siin, näha, on suured muudatused toimunud.»

«Mõtled televiisorit või?» vaadati Peetrit kahtlustavalt ja rutati kinnitama: «See on Armilda toas ja mina teda vaatamas ei käi... vähemalt mitte iga õhtu.»

«Televiisorit ka,» naeris Peeter. «Kuid ma pidasin silmas siiski toda seal,» ja vihjas käega tiigi poole aianurgas.

«Ahaa, juba märkasid! See muidugi on midagi väärt,» sattus onu oma sõiduvette. «Mitte rahalises mõttes, kuigi veesüsteemi reguleerimine võttis oma väikesed kopikad. Aga väärt on see, et nüüd istuvad nad siin mul puha käe-jala juures... Mäletad, kuidas vanasti pidime mõnikord kümneid kilomeetreid maha kõmpima, enne kui tabasime mõne neist poistest?» Ja ta viis Peetri tiigi äärde ning tutvustas teda kärmete hõbedaste vesivakikutega, kes liuglesid otsekui tritsudel mööda veepeeglit.



Ning siis olid nad põlvili kaldal, et leida alt põhjast kivide vahelt triitoneid, märkasid kollaserv-ujurit, kes tõusis veepinnale, et õhku hingata, ja avastasid loapuhma varjust ämbliku hõbedase kambrilae.

Onu Peeter tundis varjamatut uhkust oma loomingu üle, ja Noor-Peeter aitas talle mõõdukalt moel kaasa. Sest tõtt öelda oli niisugusel tiigil oma mõte sees — keskkooli zoologia-kursuse seisukohalt.

Tiigi imetlemise juurest tabaski neid tädi Armi, kes oli lõppeks turult naasnud.

«Ahaa, seda ma arvasin kohe, et kus need mehed mujal on,» teretas ta. «No sina, Noor-Peeter, oled küll vähe muutunud. Ainult kõhnaks oled jäänud, vaene poiss... Kas te seal üldse sööte ka või...?»

«See tuleb treeningust...» ruttas Peeter rahustama.

Tädi pomises, et niisugune paha komme tuleks siis maha jätta, ja ruttas kähku olukorda parandama. Tuldagu aga nüüd tuppa, kohvivesi on kuum ja muu on ka valmis.

Laud rikkalik, nagu siin majas ikka kombeks oli. Muidugi olid seal tädi Armi kuulsad kuumad võileivad, mille-taolisi ei osanud valmistada terves linnas keegi peale tema. Oli traditsiooniline hernepeure, mille vastu mõlemad Peetrid omal ajal asjatult mässu tõstsid, kuid mis nüüd aastate takka oli üsna maitsev. Ja siis veel see tädi külalistekohv, must kange oakohv, millesse igaüks võis maitse järgi lisada suhkruga vahustatud munakollast.

Ja muidugi tädi ise — lauaülem, vestluse juhtija ning eestõttegija kõigi nende maitsvate roogade hävitamise alal. Tema pidi ju andma teistele eeskujut — see oli perenaisekohustus, millest ta ikka pühalt kinni pidas.

«Võta, palun, veel püreed.» ulatas tädi Peetrile ovaalse portselanvaagna. «Ega sa mujal nii head ole saanud?» Oli see nüüd vihje või mitte, aga Peetri patune südametunnistus leidis sealt küll etteheite, et ta pole viis aastat nende pool käinud. Nemad pidasid ju seda maja mitte ainult eneste, vaid ka Peetri koduks. Ja neil, pagan võtaks, oli teatud määral õigus.

«Aitäh, tädi Armi. Oleksin ma teadnud, et püreed on ikka veel nii hea, küllap ma oleksin siis varem tulnud.»

«Aga püha jumal, miks ta ei peaks hea olema, kui

mina seda valmistan!» nähvas tädi poolpahaselt. «Muidugi oleksid pidanud varem tulema. Ju vist on sul seal mõni tüdruk, kelle põllepaeltesse kinni oled jäänud.»

«Kulla Armilda, tänapäeval ei jää enam ükski poiss tüdruku põllepaeltesse kinni,» väitis onu.

«Ei tea, miks siis?» imestas tädi.

«Sellepärast, et praegusaja tüdrukud ei kannu enam põllesid,» selgitas onu kannatlikult. «Tänapäeval pole enam majapidamiskursusi ega perenaistekoole, heegeldusringe ja muud niisugust. See kõik on jäädavalt kadunud.»

«Minule need tänapäeva tüdrukud küll ei meeldi,» arvas tädi. «Naine peab ikka naine olema, aga mitte mehe riideid ja mehe tööd üle võtma...»

Onu ei vastanud, ta mõtles, kuidas õieti vanastigi nende põllepaelte ja tema endaga oli. Ei, pagan võtaks, kui ta millestki ihust ja hingest kinni oli hoidnud, siis küll mitte Armilda põlle- ja muudest paelttest. Tuunika servast, seda küll... Tarkusejumalanna Pallas Athena tuunika servast oli ta kümne küünega kinni pidanud. Aga oma kõrgele soole vaatamata oli too naine sama tujukas ja heitlik nagu paljud maapealsed naised. Ta oli, pea püsti, läinud ja jätnud noore teadusemehe Peeter Kulla saatuse hoolde. Ning alles siis ilmus lavale noor nägus neiu Armilda, kes palus ennast nimetada Armiks. See oli selleks, et enaldada ennast rangelt kõigist teistest Armildadest, kes ennast kutsusid Mildaks või Miiaks. Ei — Armi ei olnud tujukas, ta leppis nii heal meelel saama tagasihoidliku ja väikesepalgalise provintsikoolmeistri kaasaks.

Ära pahanda saatuse peale, ta on sulle küllalt head lasknud osaks saada, lohutas ennast onu.

Ning leplikult võttis ta vastu talle ulatatud leivataldriku.

Tädi Armi märkas, et Noor-Peeter on vait ja püüdis teda jutuajamisse tõmmata.

«Kus sa, Noor-Peeter, hulkusid?» päris ta. «Olid kõik see viis aastat mägedes või?»

«Ei olnud... Aga tegemist oli palju. Loengud, praktikumid ja seminarid... Mineva-aasta valiti mind veel teaduskonna parteibüroosse ka.»

Peeter Hein lõpetas loetelu ja jäi löögivalmilt ootama,



kuidas teised reageerivad tema sõnadele, just nendele viimastele. Onu muidugi taipas otsekohe, ta oli tõstnud sedamaid pilgu võileibadelt, kohanud Noore-Peetri vaa-det ja langetanud oma. Muidugi seedib ta nüüd seda uudist, seedib ja kaalub ühest küljest ning teisest kül-jest, enne kui suu lahti teeb.

Tädi Armi aga laskis ennast rääkija igapäevaselt rahulikust hääletoonist alt vedada ja sellepärast läks aega, enne kui ta teadvusse jõudis häiresignaali: midagi on lahti. Aga siis järsku ta taipas ja pahvatas kohe välja — tema juba ei olnud pikalt mõtlemise pooldaja: «Taevast hoidku!» hüüdis ta. «Kas sa tahad öelda, et oled parteisse läinud või?»

«Seda küll,» vastas Noor-Peeter lihtsalt.

«Aga, aga kas see ei takista sinu teaduslikku tööd?» nõudis tädi, rõhutades nagu alati, kui ta millestki eru-tusse sattus, tugevasti sõnaalguse konsonante, mis andis ta kõnele mingi saksiku tooni.

«Vastupidi, mul on tunne, et see on mind tublisti edasi viinud,» kinnitas Peeter.

«Kas elus edasijõudmise mõttes?» pistis onu Peeter vahele.

«Ei, entusiasmi suhtes.»

Onu Peeter näis selles kahtlevat.

«Oeh,» ohkas tädi. «Nüüd on siis ka meie perekonnas üks kommunist.»

«Ega ma esimene olegi,» ja siinkohal vihjas Peeter Hein Armilda Kulla, neiu põlve nimega Armilda-Lise-lotte Buschi poolvennale Johannesele. See noormees, hoolimata oma saksikust nimest ning kadakastunud emast ja võõrasisast, oli seitsmeteistkümnendal aastal kodukandis revolutsiooni teinud, kuulu järgi valgete käest põgenema pääsenud ja Kodusõja loomas Venemaa ääretutel lagendikel kaduma jäänud.

«Ei mina usu tänase päevani, et meie Hannesest nii-sugune mässumees ja pärast veel tähtis asjamees oleks saanud,» kinnitas tädi. «Ta oli lapsena päris viks poiss. Oskas kraapsjalga teha ja ei kakelnud ka.»

«Selles ei tarvitseks sul küll enam kahelda,» kinnitas onu Peeter. Ja ruttas selgitama: «Meie koduloomuu-seumi direktor Andres Härma käis Leningradis seitsme-teistkümnenda aasta ja hilisemate sündmuste kohta ma-

terjali otsimas. Seal ta sattuski Johannese jälgedele. Tuleb välja, et sel ajal, kui meie siin temast midagi ei teadnud, tegi poiss kõva karjääri. Lõpetanud sõjaväe-akadeemia, olnud kongresside saadik ja puha. Lõpu-poolle kandnud juba admiralipaguneid.»

«Nojah, aga mis ta selle kõige eest sai?» Tädi hääle-toon oli hästi pessimistlik.

«Noh, egas tema ainus olnud. Tol ajal umbusaldati paljusid. Ega tema üksi...»

«Üksi või mitte... Kes teda ajas kodunt välja. Oleks lõpetanud ilusti kooli, oleks tööle läinud, oleks mul praegu vend alles olnud. Mina ütlen ikka, et see poliiti-kaga õiendamine head ei tee...»

Onu muigas endale vuntsi ja seletas:

«Mind paneb tõepoolest imestama meie Armi apoliiti-lisus... Muidu ikka — ma siin tegelesin vahepeal pere-konnalugude uurimisega — on see Buschide-Puhmaste-Kustikovide suguvõsa viimasel aastasajal andnud õige mitmesuguseid tegelinskeid.»

«Fui, kuidas sa räägid!» segas tädi vahele. «Mis sõna see niisugune on — tegelinski.»

«Kuidas siis öelda tuleb?»

«Meie perekonnas kutsuti niisuguseid inimesi, kes avalikust elust osa võtsid, seltskonnategelasteks.»

«No olgu, seltskonnatoed siis... Igatahes on neid jätkunud küll vasemale ja paremale. Vanaisa Peet Puh-mas oli küll ainult köster-koolmeister, aga isa tunti siin linnas juba kaupmehesaksa ja iseseisvustegelaseks. Onu Aleksander Busch oli juba jõudnud Jaani koguduse õpe-tajaks. Teisest onust Mihhail Kustikovist sai Peterburis suur ärimees...»

«Mis poliitikategelased need olid!»

«Mis nad siis olid?»

«Ametis olid...»

«Eks neljakümnendal selguski, et iga ameti taga oli poliitika.»

Onu Peeter oleks vist veel üksikasjalisemalt jutusta-nud oma naise Armilda Liselotte Buschi perekonnakroo-nikast, aga — tädi viis jutu teisale.

«Noor-Peeter,» küsis ta, «kas sa oled selle ülikonna rätsepa juures teha lasknud või oled sa ta poest ost-nud?»



«Otsin poolfabrikaatidest.»

«Ahaa, see on see, kus käised on külge õmblemata,» taipas tädi. «Nojah, seda on näha,» näis kinnitavat ta kriitiline pilk.

«Ja sellesama ülikonnaga käid sa arvatavasti ka pidudel?»

«Ei käi...» kinnitas Peeter.

«Ahaa,» tegi tädi ja Peeter taipas sedamaid, et ta on solvunud: Noor-Peeter tuleb neile viie aasta tagant külla ja paneb selga oma kõige igapäevasema ja üsnagi kulunud kuue. Nii vähe siis neist peetaksegi...

Peeter mõistis ja ruttas olukorda päästma:

«Ma ei käi üldse pidudel. Ei ole lihtsalt aega... Ja sabakuube mul ka ei ole...»

«Jaa,» tegi tädi ebamääraselt, aga siiski juba uskudes. Ja sedamaid hakkas ta pidama plaani, mis värvi ülikonnariie Peetrile osta ja kas Kanepi-mamslil jätkub aega, et see ülikond kiiremas korras valmis õmelda.

«Aitäh, tädi Armi,» tõusis Peeter Hein lauast ja pöördus onu poole: «Võib-olla ma tuleksin treeningu mõttes korraks aeda appi.»

See oli provokatsiooniline küsimus.

Ei olnud vist maa peal armukadedamat inimest kui onu Peeter. Aia suhtes nimelt. Oma aiale ei lubanud onu võrast kätt külge panna — isegi tädi Armi oli selle ees jõuetu. Niisama ringi käia ja vaadata — jah, seda küll. Kevadel risu põletada või mulda kaevata, see veel mingil moel läks, samuti nagu sügisel marju korjata. Kuid rohkemat mitte üks kriips! Kui palju kordi oli Peeter vanasti onule öelnud, et tuleb aeda appi — ja alati oli onu siis leidnud mingit muud tegevust või otsinud kinoraha. Ja ajapikku oli ütlemine «onu, ma tulen aeda» saanudki viisakaks taskuraha küsimise vormiks. Viisakaks ja absoluutselt mõjuvaks. Ennäe, selle mõju pole kadunud isegi nüüd, nii mitu aastat hiljem.

«Kuule, sa peaksid küll Kaarepi juures ära käima... Siis kuuled, mis ja kuidas. Nad peavad kohe nõudmise ülikooli saatma, kui teil kohtadele määramine nii lähedal on...»

«Hüva, eks ma siis lähe.»

Ja Peeter Hein asutas linna minema.

Peeter läks küll linna, nagu ta onule lubas. Aga mitte direktor Kaarepi juurde. Ta kõndis mööda kaskede-alleed Tallinna maanteele, pööras sealt Oru tänavale, kus oli nende vana keskkoolihoone, ja veel allpool, üsna järve ääres kitsas Aiamaa põiktänavas elas koolipõlvesõber Jüri Saar. Ta kuulis onult, et Jüri on direktor Kaarepi juures õpetajaks, nimelt just geograafiaõpetajaks. Direktor aga polevat Saarega rahul, koolis olnud mõnesuguseid pahandusi, sellepärast Kaarep tahtvatki uut meest majja.

Vaat mis välja tuli — olid koolivennad, olid sõbrad, nüüd aga on saanud võistlejaiks. Võib juhtuda, et Jüri Saar peab tegema ruumi Peeter Heinale. Peeter Hein aga ei suutnud uskuda, et Jüri võiks olla halb õpetaja. Jüri polnud talle lihtsalt koolivend — ta oli ea- ja mõttekaaslane ning tema vaimse kujunemisaja kõige lähedasem sõber. Koos olid nad hulkunud, koos tulevikuplaane pidanud, vaielnud igasuguste tähtsate ja keeruliste probleemide üle. Nondeks aastateks oli tõlgitud juba hulk loodusteaduslikku kirjandust, nad lugesid Darwini «Reisi Beagle'il ümber maailma», Timirjazevi «Taime elu» ja veel paljut muud. Tänu onu Peetri abile õppisid nad loodust tundma, tänu ühistele ettevõtmistele aga teineteist hindama ja sõprusest lugu pidama. Nad täiendasid teineteist. Peeter oli tollal avarate, ent pealiskaudsete teadmistega. Jüri süvenes rohkem probleemidesse, tungis neisse sügavamale. Ja arutamiseks juba ainet jätkus. Kui nad viimati juhuslikult Tallinnas kohtusid — Jüri käis tollal Pedagoogilise Instituudi teisel kursusel —, oli Peetril päris selge, et ta koolivend valmistab ennast teadlikult ette õpetajaametile. Peeter oli veendunud, et Jürist saab hea pedagoog. Mis pagan temaga siis nüüd lahti on?

Et seda teada saada, läkski Peeter mööda tuttavat paplialleed ja seisatas tuttava, tõrvapapiga vooderdatud kahekordse maja ees. Ta sammus mööda laulvat treppi üles teisele korrusele, ukse taha, kus elas kord Saarte paljulapseline, rõõmus, kärarikas ja seltsimehelikult kodune pere.













Kahakesi septembris kaminakaude pühimene



Memo Room tektud loost.





Memo 1958, a. SEPT. Rõõmud issi süles + potil





Memo 1999.a. jaanipäev Tammistu.







Maria Olome juba suur -pooleaastane teroelt







Memo *Silmarööm<sup>~N</sup> 5-kuuselt*





Memo

Väike silmarõõm 4,5-kuud



Memo

Ja siin oleme 3,5 kuud vanad





1989. meie aastavõetus Haabneeme L. koolis





Mert Vanai'sa Evald rahul, et kingid



Memo Mari-Sirts 5-nädalaselt nausini



Memo

Pere jõulud 1998.a. <sup>Ahai!</sup> tulla vna  
noodid!





Mr. Leard, s.o. 1997, a. jouled







Memo 6-päevane: natuke siputamist...



Memo ... ja jälle tuttee.





Memo Mõned päevad enne tiitsu sündi.



Memo 5-päevane sirtsuke vannis.





NIISLIGISENE KODINE MÄLJOO.







Memo 1998. a. KADRI PÄEV.



KÜLALINE KAIS VANNIS.





1985, a kevad, Liivarõtted / Toomingu  
- Koko



Juul. Lõpp-Toomarakva rõõmud.







5.10.97  
 Meie sõbrad tulid appi, Väikel <sup>saad</sup> <sup>juhust</sup>







1977. aastal 97 peatus Kadriinas teel lastelasse





Meie sõbrad, lemmiksid õilmitseb.





Memo

Õiteehles aed territal reisu-  
mees



Memo

Päikest rõõb nautida nii rüütes  
kui paljalt.





Memo Järgmisel hommikul külalisega



Memo 10. juulil 97 male Itaalia reisi





Kahexesi lilli imetlemas



Mollin tagasivaade peole.





Taamo ja Aivarid on koos.



Pidu otsas, lillemeri koju toodud.





Ere müksib Penttit, kes on rahu  
ise.



... ja poisid peavad pikka  
naeru.





Väikel tüju hea, riskab naja  
teistele.



Vist on käsil tõsisem jutt.





*Ei' need jutud otsa saa....!*



*Aro • mängeb presidenti*





Teine kommenteerib midagi.



Pidu on koos ja järele "proosit"!





Memo Külalised kogunevad, pidu ootab



Memo Minu "b-kad", Erega eesotsas



1998. a. - 1999. a.



Мемо 55. sünnipäev kollektis "Mahe"



Ta koputas ja köögist hõigati tuttavlikult: «Sissel!» See oli Saare-ema, kes askeldas nagu ikka pliidi ees padade-pannidega. See pilt oli nii kodune, et Peeter küsis just täpselt samasuguse koolipoisi-häälega nagu vanasti: «Tere, kas Jüri on kodus?»

Hetk tunnistamist ja siis tundis Saare-ema tulijas otsekohe oma kõige vanema poja sõbra ära. «Oi heldust, see on ju Noor-Peeter! Jüri, sulle tuli külaline, tule ruttu...»

Tagatoa uksele oli vahepeal ilmunud tuttav kogu — ettepoole kühmus mustalokiline prillidega noormees Jüri.

«Ahaa, kadunud poeg on koju ilmunud,» naerutati Peetrile vastu.

Kuid siis ilmus sinna veel üks Saar, siis teine Saar ja lõpuks pidi Peeter teretama ka kõige vanemat Saart, Saare-vanaema, kes oli nüüd juba üheksakümne-aastane, aga nende Jüri sõpra mäletas küll veel. Endise tuttava operatiivsusega oskas Jüri vabastada oma külalise kogu sellest uudistavate silmade ja jutuhimuliste suude piiramisrõngast. Jüri teatas, et nüüd nemad lähevad ja teevad ühe väikese jalutuskäigu, ainult niipikukese, et lõunasöögiks hea isuga tagasi jõuda. Peeter toibus alles siis, kui nad juba paplialleel sammusid.

Väljas paistis päike ja Peeter sai silmitseda lähemalt oma sõpra. Ja sedamaid hajus kõik-on-nii-nagu-vanasti mulje, mille ta oli saanud hämaras köögis. Sest Jüri polnud mitte samasugune nagu vanasti, vähemalt mitte sel määral, et Peeter poleks vahet märganud. Jüri näolt oli kadunud endine aval lõbusus, seal oli midagi piñgutatut, sünget. Ainult siis, kui Jüri märkas, et sõber teda vaatab, naeratas ta tehtult.

«See on pagana hea, et sa mu üles otsisid, vana semu,» ütles ta.

«Noh, kui ma seda teinud poleks, siis oleksin ma küll igavene vasikas olnud,» kinnitas Peeter, püüdes leida endist seltsimehelikku tooni.

«Muidugi õpid ja teed diplomit?» päris Jüri.

«Igatahes. Ja tegemist on omajagu.»

Ning seejärel pidi ta muidugi informeerima sõpra, kuidas on lood diplomiga, selle kaitsmisega ja üldse ülikooli-eluga. Aga üsna pea taipas ta, et see jutt on

õieti ümberpalava pudru kõndimine — ta tahab ju muust, hoopis muust rääkida. Sellepärast vahetas ta teemat.

«Oled vist kõvasti ametis ja kantseldad kurjalt lapsi?» päris ta.

«Millest sa seda arvad?»

«Noh, oled justkui tõsisemaks jäänud...»

«See ainult paistab sulle...» Jüri kõõritas Peetri poole. «Sa peaksid ju teadma, et ma olen koolis *persona non grata* ja et minust tahetakse lahti saada.»

Niisugust otsekohest juttu Peeter siiski ei oodanud. Ootamatu oli ka kibedus sõbra hääles.

«Ma kuulsin jah,» kohmas ta vastu.

Jüri oli vait ja silmitses teeäärsete paplite läikivaid lehti. Nii jäi jutu jätkamine uuesti Peetri mureks.

«Tead, see on muidugi sinu isiklik asi, kas sa tahad mulle rohkemat rääkida või mitte. Aga sa võiksid seda teha, sest me ei ole ju päris võõrad, ja mitte päris isiklik asi see ka ei ole.»

Küllap vist mõjus see «päris võõrad» ja «päris isiklik». Jüri siiski jutustas ja nii hakkas Peetrile selguma, mis ta sõbraga oli vahepeal õieti juhtunud.

Ta oli sattunud vastuollu direktor Kaarepiga ja see otsustas nende kahe iseloomu puhul kõik. Jüri oli entusiast, valmis vaimustusse sattununa tegema oma tööd ööd ja päevad ühtejärke. Kuid tal ei jätkunud kannatust ja püsivust siis, kui ta teele veeresid ootamatud raskused ja veelgi hullem — kui ta nägi, et tema tööst ei saada aru ega hinnata seda.

Siin oli juhtunud nii seda kui teist.

Too direktor Kaarep paistis olevat üks nendest paljudest, kes rakendavad oma isikliku auahnuse just selle vankri ette, mida tal parajasti kästakse vedada. See on senikaua hea, kui veomeheks on avara silmaringi, kindlate põhimõtete ja südametunnistusega inimene, kes ei muutu oma alluvatele türanniks. Paraku oli direktor Kaarepi eesmärk hästi egoistlikult kitsas — teenida ülemuste lugupidamist. Hästi enesekindel oli ta ka ja arvas, et temal üksi on alati see kõige õigem arusaamine maailma asjadest. Kuid see õigem ja kindlam polnud noore õpetaja Jüri Saare arvates mitte alati kõige õigem ega kõige kindlam.



Kui direktor leidis õppenõukogu koosolekul, et õpilane Ants Lehiste on parandamatu huligaan, seletas õpetaja Saar, et tema aines on hinded poisil korralikud, distsipliin samuti, ja peale kõige muu on ta aktiivne isetegevuslane. Oleks Jüri sellega piirdunud, oleks kõik olnud veel normi piirides. Siis oleks Ants Lehiste käsi kehvasti käinud, aga õpetaja Saar oleks direktori silmis siiski armu leidnud.

Kuid Jüri lisas juurde: «Ma ei pea seda õigeks, et kool püüab iga hinna eest vabaneda niinimetatud rasketest õpilastest, püüdes nii kunstlikult hoida kõrgel distsipliini ja õppeedukust. Lõppude lõpuks peab õpetaja olema mitte ainult tunniandja, vaid ka kasvataja.»

Jüri oma süütus lihtsameelsuses ei võinud aimatagi, kui hullusti ta oli öelnud. Kust pidigi ta teadma, et direktor võttis seda mässuna oma taktika, oma koolipraktika, oma pedagoogi-autoriteedi vastu. Koosolekul piirdus asi ainult paari sapise märkusega nende noorte kohta, kel veel pedagoogitöös õieti mingeid kogemusi ei ole, aga juba tõstavad nina püsti ja hakkavad õpetama. Ja muidugi käis õpilase Ants Lehiste käsi ikka halvasti, lisaks hakkas halvasti käima ka õpetaja Jüri Saare käsi.

Direktor rakendas oma ainuvalitseja-taktikat mitte ainult õpilaste, vaid ka õpetajate suhtes. Edaspidi ei läinud mööda ainsatki koosolekut, kus Jüri poleks saanud märkust, et tema klassiga pole kõik korras, et õpilased rikuvad tunnidistsipliini, et tunnikonspektid pole nõuetekohased, et õpetaja Saare ainetes lonkab õppeedukus. Ja seda kõike tehti muidugi üliviisakalt ning noore õpetaja abistamise sildi all. Tuleb ju tähelepanu pöörata vigadele, mida noored teevad! Ja arusaadavalt ei tohi solvuda sellest, kui nad mõnikord esinevad taktitute sõnavõttudega.

Muidugi poleks Jüri hoolinud sellest viisakast näägutamisest, poleks hoolinud ja oleks ikka edasi õpetanud. Aga siis tuli too õnnetus. Nad olid läinud kevadel matkama, Vanajärve äärde ja järvele. Väike Inge Kanepi — tont teab, mis talle järsku sisse oli läinud — hullas paadis, kiigutas seda seni, kui ise üle serva järve kukkus. Suplus oli küll lühike, poisid tõmbasid ta sedamaid välja. Ja linna sõitsid nad ka otsekohe. Aga külm keva-

dine vesi ja niisuguste vannidega harjumata organism... Kopsupõletik tuli siiski.

Jüri oli mures ja rääkis direktorile ära, kuidas kõik juhtus. Direktor teatas haridusosakonda. Siis algas muidugi üks uurimine ja juurdlemine ning süüdlase otsimine. Tema pidi haridusosakonda kirjaliku seletuse andma ja siis veel ise minema ja kõike suusõnal uuesti seletama. Tal endal tüdruku pärast suurem mure südames kui neil seletusenõudjatel kokku. Aga aina kirjuta seletuskirju — ole nagu kurjategija. Kuigi lõpuks leiti, et kriminaalkorras ta juhtunu eest vastutav pole, aga moraalselt on ikka süüdi. Muidugi oli selle otsuse juures oma osa ka kooli direktoril, vähemalt sellel iseloomustusel, mille ta haridusosakonda andis, samuti nagu ettepanekugi puhul, et Jüri Saar viidaks üle kuhugi teise kooli õpetajaks. Ja just see, et ta tundis, et kasutati juhust temast lahtisaamiseks, panigi ta loobuma nii sellest kui teisest ja otsustama, et pärast kooliaasta lõppu läheb ta hoopis teisele tööle — rajooni raamatu-

kokku.

«No muidugi,» ironiseeris Peeter, «on läinud pulgad, mingi ka trumm takka pärra.»

Jüri kiskus jälle kesta ümber, ainult kohmas, et mida ta siis ikka oleks pidanud tegema.

«Minust küll ei oleks nii kergesti lahti saadud,» lõi Peeter põlema. «Tont võtku, sa ju lased sel saksal nüüd vabalt tegutseda. Ta kirjutas haridusosakonda ja andis sulle sandi iseloomustuse. Hüva. Aga sa oleksid võinud omakorda ära rääkida, millest teil vahekord halvaks läks. Eellugu seal ju ei teatud.»

«See oleks kaebamine olnud.»

«Noh, olgu — kas või nii. Kui mul on tuline õigus kaevata, siis ma ka kaeban. Mis halba siis selles on, kui urgitsemisele ja intriigile vastatakse avaliku kaebusega?»

«Nojah, aga elu poleks mul seal ikka olnud.»

«On see elu siis nii tähtis...» arutles Peeter. «Elu on õige mitmesugust: vaikelu, elutsemist ja muud. Aga töö, mees! Kelle huvides oli see pooleli jätta? Ma läheksin ka niisuguse direktoriga raksu, päris kindel. Aga ära mitte ei tuleks. Sa olid ju hea pedagoog... Aga kes sa nüüd oled?»



«Noh, hakkan raamatukogus tööle. Tegemist vähem. Jääb lugemiseks rohkem aega ja...»

«Ja oled vist väga rahul iseendaga?»

Jüri vaikis, ja Peeter tundis sellest ära endise sõbra, kes siis ikka nohisema hakkas, kui pidi midagi vastu tahtmist õigeks võtma. Ja see oli tegelikult mõttetu pärimine: milleks suusõnaline ülestunnistus, kui kõigest oli näha, et ta polnud rahul.

«Sa võid ju ise proovida,» kohmas Jüri. «Koht jääb vabaks...»

«No tead sa...» Peeter vihastas, aga samas mõistis, et Jüri on võib-olla kuulnud, miks ta õieti siia sõitis. Ja siis arvab ta äkki, et Peeter tõesti tuli siia ametit otsima. Ja nii rääkis ta ära, kuidas onu saatis talle kirja ja et alles siin kuulis ta, et see vastuvõetamatu õpetaja on tema sõber Jüri Saar.

«No näed, mis ma ütlesin,» Jüri muigas ja see polnud just rõõmus muie.

«Ütlesid, ütlesid... Kas sa tõesti arvad, et ma ruttan kasutama ühe mehe närusust ja teise lambalikku järeleandlikkust oma huvides?»

See oli teravasti, isegi solvavalt öeldud. Aga Jüri ei solvunud.

«Lambast olen ma küll kaugel,» vastas ta. «Kui ma lammas oleksin olnud, siis ma poleks direktoriga raksu läinud.»

«Ja siiski... Mina sinu asemel poleks nii kergesti järele andnud. Ma oleksin asja parteiorganisatsioonini viinud ja kollektiiv oleks pidanud seda arutama.»

Jüri ei vaieldud vastu, ta ainult päris uudistades, et kas Peeter on nüüd saanud kommunistiks.

«Olen. On sul selle kohta midagi ütlemist või?» päris ta.

«Vanasti kinnitas üks mees, et tema ei saa aru, miks kirjandus peaks parteiline olema ja miks kõike seletatakse klassivõitlusega.»

«Kinnitas küll,» oli Peeter nõus. «See oli tollal, kui ta ise treis muuseas halbu luuletusi.»

«Noh, ja nüüd?»

«Nüüd ei tee enam. Aga oli sellest kirjutamisest ikka kasu ka. Vaata, nüüd oskan ma paremini hinnata head luulet.»

«Nojah, seda nimetatakse vist dialektikaks...»

«Võib-olla... Aga nüüd räägime teisest dialektikast. Vaata, need mehed, kes võitlesid, relv käes, nõukogude võimu eest, ja töölised, kes nägid oma silmaga, mida tähendab ekspluateerimine ja kapitalism — nendel oli lihtsam kui meil. Neid õpetas elu dialektika — see nui, mida nad seljal tundsid. Meie aga kasvasime üles sel ajal, kui suured võitlemised olid võideldud. Ja siis võisime arvama hakata küll, et ega meil tulegi enam millegi ega kellegi vastu sõdida. Aga tuleb! Ise näed, et tuleb!»

«Noh, ja sina võitled siis või?»

«Oma jõudumööda tahan just seda teha.»

«Kuule, mees, tunnista nüüd õige üles, et see olin mina, kes sind komsomoli kutsus.»

«Olid... Sinu teene.»

«Noh, siis olen ka mina midagi kasulikku maailmas ära teinud...» tundis Jüri kergendust.

«Aga nüüd pean mina sind tagant lükkama,» mõtles Peeter rahutult.

Ja nad jätkasid oma tõsist ning tähtsat juttu.

Kui Peeter õhtul koju jõudis, võttis teda vastu lõbus seltskond. No muidugi, onu oli kokku ajanud oma sõbrad, vana kaardiväe, nagu ta neid kutsus, ja nüüd istuti tujusalt siin ümmarguse laua ümber.

«Näe, seal sa oled, mu poiss!» hüüdis onu Peeter. Ta oli näost õhetama löönud ja ta vuntsidealune naeratus tundus veelgi sõbralikum. Ning Peeter mõtles, et tõenäoliselt oli see kokkutulek korraldatud tema pärast.

Ja siis pidi ta seltskonna läbi teretama — kolme vana meest ja ühte noort neidu, Mihkel Karmi tütart Lead, kes alles oli olnud väike uje plika, kaks patsi seljal, aga nüüd vastas talle täiskasvanu sõbraliku käesurvega. Palmikud olid paraku küll ka kadunud.

Mihkel Karm ise oli samasugune tüse, rahulik, ta juuksepiir oli taandunud veelgi kaugemale kuklasse, kuid järelejäänud pruunid harjased olid vanavisi jonnakalt



turris. Ja endistviisi kõlas ta koolitatud näitlejabass üle teiste.

Ega doktor Aleksander Laurgi olnud palju muutunud, ikka terane poisikeselik naeratus näol, pehmed kirurgini ning viiulimängija pikasõrmelised käed. Küllap vist armastab endistviisi vabal ajal istuda siisuguses ära-valitud seltskonnas ja filosoferida kõigist maailma asjadest.

Ka Eduard Raud, keda nad koolis kutsusid seljataga lihtsalt Raua Eediks või ka Ferriidiks, on säilitanud oma kahvatu näojume, õlekarva hõredad juuksed, skeptilise naeratuse ning kemikaalidest söövitatud sõrmed.

Nii — kõik näib vana kaardiväega korras olevat.

«Ennäe, Peeter polegi enesele habet ette kasvatanud,» põristas Mihkel Karm imestust.

«Taevake,» süttis tädi Armi. «Milleks talle seda vaja...? Kas nüüd on siis jälle habemed moodi läinud?»

«Ma käisin Tallinnas, seal oli neid habemikke tõepoolest üsna mitu,» pistis vahele Eduard Raud.

«See on arvatavasti Kuuba mõju,» hakkas onu Peeter arutlema. Sellest pidi kindlasti tulema üks pikem arutelu, kuid Mihkel Karm nähvas talt sõnad tagasi.

«Ehee, sa unustad ära põhjuste paljususe. Kuuba on iseasi, seal on tegemist revolutsiooniliste traditsioonidega. See on niisama, nagu meil olid pärast sõda moes sääriskud ja kinnise kaelusega frentšid...»

Nojah, muigas Peeter — läkski lahti. Ja ta kõhatas.

Selle peale katkes jutt ja kogu laudkonna silmad sihtisid teda. Nad arvasid vist, et tänasel päeval on viisakas anda ka talle sõna.

Vaikides kergitas ta väikese juusõrna mustriga pitsi, mille tädi Armi ainult eriti pidulikel sündmustel lagedale tõi.

«Ahaa, õige! Unustasime!» Onu Mihkel oli selle piduliku toimingu juures muidugi oma õiges sõiduvees.

«Lühidalt, elagu Kuuba, eriti Kuuba rumm, elagu geograafid — nii habemega kui ilma, ja elagu kõik teised ka. Proosit!»

Siis, kasutades seda, et kõik maitsesid Armi-tädi või-leibu, rabas Mihkel Karm jutujärje uuesti oma kätte.

«Jutusta, noormees,» pöördus ta Peeter Heina poole,

«mismoodi sealt maailma katuselt maailm ka välja paistis?»

Peeter kehtas õlgu. «Tavaliselt. Midagi erilist tõesti ei olnud.»

«Ennäe, kui paadunud ta on!» muigas tohter. «Gagarin lendas õhutühjas kosmoses ja tal oli üsna palju rääkida... Peeter käis Pamiiril ega näinud mitte midagi.»

«Noh, leidis ka, mida võrrelda,» raius vastu Mihkel Karm. «Kosmos on küsimus number üks. Ja ma kordan, mida ma siin laua taga varemgi öelnud olen: kosmoses lahendatakse ka maapealseid asju. Esiteks saavad seal ameeriklased kindlalt lakkida — või on teil selle vastu midagi? — Ei ole. Teiseks näitame me, mis tähendab termin «Ida-Euroopa». Maailmas on küllalt inimesi, kes peavad kõike, mis asub siinpool Poolamaad, metsikuks maailma kolkaks. Las nad ajavad nüüd silmad pärani. Kolmandaks on see tõepoolest suur teaduse triumf, nagu seda ajalehed oma halvaks keeles ütlevad. Ja sellest peaksid sina, Ets, kõigepealt aru saama, aga mitte õlgu kehitama. Ja neljandaks — on sõna sinul, Peeter.»

«Neljandaks on laias ilmas veel küllalt inimesi, kes usuvad, et kahesaja meetri kõrgusel on paradiis ja vanajumal istub troonil. Igatahes — see troon lendab nüüd lõplikult ümber. Ja minul, pagan võtku, on sellest hea meel...» väitis onu Peeter.

Peeter Hein mõistis, et selles küsimuses on siin ennegi sõnasõdu maha peetud ja leerid välja kujunenud. Aleksander Laur sai sõnal sabast kinni ning rutatas kinnitama, et ega ta selle vastu vaidle, et kosmose vallutamine on tähtis. Aga see maksab ka ränka raha. Temal on haiglasse vaja uut röntgeniaparaati. Siis hakkasid nad teda ühel meelel ründama. Ta ei tee vahet kõige tähtsama ja teisejärgulise vahel: tal on kitsas silmaring, kinnitasid nad. Kuid doktor oli hoolimata oma näilisest malbusest visa ja nii näitas diskussiooni-termomeeter aina kiiret tõusu. Ainult tädi Armi istus selle palangu sees sama rahulikult nagu kala vees: ta vist isegi ei kuulunud meeste juttu, vaid rääkis Leale midagi õpetlikku seentest ja nende marineerimisest. Kuid seal tegi ta mõttekäik jälle ühe oma rekordilistest hüpetest.



«Mihkel, kustkohast sa selle ilusa kikälipu oled ostnud? Mina pole neid poes näinud,» küsis ta.

Kuigi mehed olid harjunud Armi-tädi mõtte-uperpalidega, vaikisid nad lõõdult. Ainult kõnetatu kohmas vastu: «Tallinnas neid küllalt... Osta või terve kast korraga.»

«Ahah,» vastas tädi kõigutamata rahuga. «Sa siis tood mulle, kui järgmine kord lähed.»

«Anna raha,» vastas onu lakooniliselt. Ja muidugi ei saanud ta loobuda sellest heast naljast. «Saja rublaga ehk saab kätte.»

«Sa issand, kas nad tõesti nii kallid on?» lõi tädi käsi kokku.

«Noh, terve kastitais ikka maksab ka midagi...»

«Tule taevas appi, on need mehed ka ikka naiivsed — kes siis lipse kastiga ostab. Mulle aitab kahest küll.» Ja tädi kõkutas oma kõige heledamat naeru, nii spontaanset ja nii valju, nagu tuleb ette ainult kõige-parema-nalja päevadel.

Aga siis meenus neile, et nad olid oma jutuhuos jälle Noore-Petri unustanud, ja nüüd pakkusid nad talle sõnaõigust. Olgu, mõtles Peeter. Tõstame siis selle toosti ära. Selle nimel, et taevaste asjade kõrval ei unustataks ka maapealseid.

«Siin oli juttu rakettidest ja kosmoselendudest. Ma tahaksin väga lennata kas Kuu peale või mõnele planeedile ja uurida selle kivimeid ja kosmilist tolmu...»

«Sa poiss!» ei pidanud Mihkel Karm vastu. «Sinna üles lendaksin ka mina veel.»

«Aga siis ei peaks see olema põgenemine maapealsete tegemiste eest,» lõikas Peeter vahele. See oli öeldud teravalt, nii et Mihkel Karm ruttas kinnitama: «Nii ma ei mõelnudki seda. Maa on inimkonna hääl või kuidas Tsiolkovski ütleski... See hääl meeldib mulle päris hästi. Nii kuradi hästi, et isegi kahju hakkab, kui mõtled sellele suurele teekonnale, kust enam tagasitulekut ei ole.»

«Aga tihtipeale on nii,» jätkas Peeter oma liini, «et inimesed poevad oma konnakarpi, tõmbavad poolmed kinni ja ei tee kuulmagi, kui selles hällis sünnib sigadusi...» Ja et seltskond ei arvaks, et ta jälle midagi isiklikku mõtleb, lisas ta: «Niisuguseid sigadusi, nagu

juhtus siinsamas linnakeses minu sõbra Jüri Saarega.»

«So-soo,» imestas Mihkel Karm. «Seda lugu pole ma vist veel kuulnudki...»

Onu Peeter ja Eduard Raud aga vaikisid valvsalt.

Peeter Hein jutustas siis noorest õpetajast Jüri Saarest, kogenud direktorist Kaarepist, raskestikasvatatavast õpilasest ja väikesest Ingest, kes õigupoolest oli ainult kõrvaltegelane. Ega Peeter midagi omalt poolt juurde lisanudki, aitas faktidest enestest, et sütitada Mihkel Karmi keevalist näitlejatemperamenti.

«Ennää tõbrast — ma selle Kaarepiga täitevkomitees ja mujal küll koos istunud. Aga mitte ei märganud, et ta niisugune seanahk on. Muudkui aga laps koolist välja ja asi ants. Kes siis neid kõvu pähkaid peab katki hammustama?»

«Noh, ega need Kaarepi vigurid ole tea mis uudis,» kinnitas Eduard Raud. «Nad ju kutsuvad teist tagaselja Linnukeseks.»

«Mismoodi see?» imestas Aleksander Laur.

Onu Peeter muigas ja selgitas: «See on sellepärast, et ta armastab neid kergel käel püütud linnukesi ikka kõige rohkem. Et aruandes saaks märkida: õppeedukus nii- ja niimitu palli, ühiskondlikus korras läbi viidud nii- ja niimitu üritust... Ega teda töö ise huvita — rohkem aruanded.»

«Ennää linnukaupmeest. Sihukesele kuluks paar parajat ära. Siis teab, kuidas kommunismi ehitatakse.» Mihkel Karm oli Peeter Heina jutust kõvasti tuld võtnud.

«Noh, sinul on selleks paariks parajaks ka kõige paremad võimalused,» kallaskas doktor oma loiul viisil külma vett vahele.

«Tea, mismoodi?...»

«Laval, ikka laval... Kunst on ju ka kommunismiehitamise teenistuses.»

«Noh, lava on iseasi... Laval võin ma mängida oma naabrimeest, kes kolm korda riigivarguse pärast kohtulaua ees on käinud. Pärast astub ta ligi ja pärib: kust kirjanik niisuguse jõleda tüübi küll välja on otsinud. Et taolisi inimesi pole tema veel näinud.»

«On ta kaua istunud?»

«Mitte kordagi. Alati puhtalt välja tulnud...»



«Noo... Niisuguse tüübi pokripistmisele tahaks küll kaasa lüüa.» Oli üldiselt teada, et Eduard Raud oli oma keskmiselt pika eluea jooksul sulide käest kõvasti pügada saanud. Üldiselt arvati siiski, et ta ise oli selles süüdi oma imeväärse kergeusklikkuse ja lihtsameelsusega.

Sõna rabis jällegi Mihkel Karm. «Kaasa lüüa oleks paljudele asjadele vaja. Küsimus pole ainult ühes naru-ses direktoris või riigivargas. Kui öelda kõige üldisemalt, siis on kuradi kahju, et nii vähe saab kaasa lüüa sellele suurele heitlusele, mis praegu maailmas on. See on titaanlik, kurat võtku. Suured lahingud toimuvad, sina aga ole kõrval sellest kõigest. See teeb tuska.»

«Mismoodi sa kõrval oled, sellest ma küll aru ei saa...» pistis doktor jälle.

«Ja mismoodi ma osa võtan?» ägestus Karm.

«Laval, ikka laval muidugi...»

Mihkel Karm vandus ja tühjendas pitsi. Onu Peeter hakkas leplikumat meeleolu kujundama.

«Eks me igamees löö omal viisil kaasa. Mina oma konnatiigiga ja Ets oma üsna ajast maha jäänud füü-sikakabinetiga. Ja Aleks noa ja kääridega. Ja kui aus olla, eks siis sina, tohter, teed meist kõige rohkem. Sest kui meie oma võitlustest väsime, siis süstib tema meile glükoosi ja vitamiini, lõikab vahelduseks pimesoole välja, ja nii me saame jälle tagasi oma liistude juurde. Jah, võib-olla just sedasi peabki olema — kaitsku iga mees oma liistude juures rahu ja ehitagu tulevikku,» lõpetas onu Peeter.

Ja niipaljust seda juttu seal tollest Kaarepist õieti veeretatigi. Siin siis nüüd kallati hane selga vett — ja veel seljataga, mõtles Peeter Hein.

Onu märkas, et pudel laual välgutab oma tühja põhja ning kadus kööki uue järele. Aleksander Laur hakkas jutustama ühest oma viimasest pimesoolelõikusest.

Nüüd muidugi läheb onu keldrisse, pistab sealt kaenla alla omatehtud õunaveini-pudeli — et jutt saaks paras tempos edasi veereda, mõistis Peeter.

Ja Peeter Hein kasutas juhust, et ta oli jälle vana kaardiväe tegevusorbiidilt välja langenud, ning läks samuti kööki. Ta seisatas lahtise akna juures, vaatas

hämaraasse aeda. Tegelikult, ütles ta endale, oli see ju mõttetu — hakata neile rääkima Jürist ja Kaarepist. Ja sellest konfliktist. Neile oli see ju ainult jutujätkuks, mitte midagi rohkem. Pealegi polnud see isegi meeldivaks jutujätkuks — ta tiris nad laiast maailmast tagasi argiellu. Aga argipäev oma murede, pahanduste, eba-meeldivustega ei huvitanud neid. Need olid ikkagi võõrad mured ja võõrad pahandused. Milleks võõras-tega tegelda, kui jätkub neid endalgi küllalt.

Jaa, kui nii võtta, siis oli ta isegi taktitult käitunud, oli rikkunud head seltskondlikku tooni. Peeter mõistis seda küll. Ainult leppida sellega oli raske. Võõras ja oma... Võõras elu ja oma elu... Siin kusagil oli midagi korrast ära. Kas alati on ikka võõras võõras ja oma oma? Või kui, siis millal jah ja millal mitte. Kus on piir ja kas see piir on ikka õigele kohale tõmmatud?

Onu Peeter tuli kööki ja muidugi olid tal pudelid kaenlas. Ta pani nad lauale ja paistis, et tal on enne seltskonnajuurde tagasiminekut midagi öelda.

«Nii me siin elame, mu poiss. Räägime kosmosest ja maailma poliitikast... Aga siis, kui peaksime siin-samas käe-jala juures midagi tegema, kehitame õlgu ja ütleme: see pole õieti meie asi. Õiendagu sellega haridusosakond või täitevkomitee... Ja kõneleme ikka edasi, aina kõneleme. Kas sa, poiss, tead, miks see nii on?»

«Ei.»

«Haa, siis pole sul tähelepanelikku silma. Öeldakse küll, et võõras näeb rohkem kui ise. Aga see ei pea paika. Inimene näeb ise — ainult teinekord pole tal küllalt ausust, et seda endale üles tunnistada. Aga aus peab olema — vähemalt enda vastu!»

Onu peatus, aga et Peeter midagi ei öelnud, jätkas ta ise.

«Kui inimesel tuleb tahtmine rohkem rääkida kui kuulata, rohkem lobiseda kui teha, siis, sõbrake, hakkab ta vanaks jääma. Moraalselt, mitte füüsiliselt. Ja seda meie just teeme. Kas sa arvad, et Vana-Mihkel on nii väga huvitatud, millest mina räägin või mida ma mõtlen. Ei, põrmugi mitte. Ta teab seda väga hästi. Ja ka mina tean väga hästi, mida tema mõtleb ja räägib. Ja



siis tulemegi kokku, püüame teineteist üllatada sellega, mis enam kedagi ei üllata.»

«Tädi Armi ikka üllatab mõnikord,» ütles Noor-Peeter.

«Tema? Tema küll. Aga see tuleb sellest, et ta ei tea, mis ta teeb. Ja sellepärast anname talle andeks.»

«Tädi Armi on hea inimene, ma tean seda, onu.»

«Siis on hästi, mu poiss... Ah jaa — ega sa järsku arva, et mina teadsin seda, mis seal su sõbra ja Kaarepi vahel õieti lahti oli.»

Peeter kehtas õlgu: «Vist mitte.»

«Muidugi mitte,» ruttas onu kinnitama. «Onupoja poliitika ajamises ei ole mind küll keegi kunagi süüdistada saanud. Muidugi, ma oleksin võinud ka ise aimata, et siin on mängus Kaarepi iseloom — me ju ikka natuke tunneme teda. Aga ma ei mõelnud sellele...»

«Mina jälle pean sellele mõtlema...»

«Ma saan ju sellest aru. Ainult — me ei saa praegu nagunii neist asjust lõpuni rääkida. Teeme seda siis homme.»

«Olgu, onu...»

«Ah jaa...» meenutas onu Peeter. «Sa võiksid võtta väikese Lea käekõrvale ja näidata talle aeda. Tõsi küll, ega seal palju enam näe, aga tee seda siiski. Vaene Ets on nõnda trammis, et päris kahju hakkab. Peab Lead ikka alles oma õpilaseks, kuigi teine lõpetab tänavu kooli.»

Ja onu võttis jälle oma pudelid kaenlasse ning läks tagasi seltskonda.

Muidugi oli Leal hea meel, et pääses lauast, muidugi polnud teda eriti huvitanud tädi Armi seened ja üldse on ta kuulnud neid jutte hirmus palju.

Nad läksid ja istusid onu Peetri tiigi äärde. Oli soe, hämar ja vaikne. Lõhnas tiigiveest ja puudest ja tädi Armi pojengidest, mis lõpetasid juba õitsemise.

Peeter mõtles, mida ta peaks küll rääkima. Kerge on kutsuda tütarlast aeda jalutama, aga pole mitte kerge leida neid sõnu, mis sobiksid sellesse õhtusse ja natuke-natuke nukraks tegevasse vaikusse.

Kuid Lea polnud enam väike laps, kes ootab, kuni täiskasvanud arvavad heaks temaga kõnelema hakata.

Tal oli juba enesel õigus ja voli alustada vestlust sellest, millest tema ise tahab. Ja nukra vaikusega polnud tal ka mingit pistmist.

«Küll vana Ferrum oli ikka koomiline täna,» hakkas ta naerma. «Kõõritas kogu aeg minu poole, nagu kardaks, et ma pistan ta nahka. See oleks talle täitsa paras: pinnis mind eksamil nii mis hirmus... Ma juba arvasin, siia ma jäängi ja — aidaa kõik papa-mamma suured plaanid!»

«Kas ta ikka veel keemiakabinetis mõnikord plahvatusi teeb?»

«Ikka. Hakkab meile demonstreerima mingisugust süütut väävelrauda, aga kus järsku käib igavene hirmus sumakas, klass suitsu maani täis. Siis tuleb üleküulamine, kes purkidel sildid ära on vahetanud, ja pärast loeb kuni tunni lõpuni moraali peale.»

«Vanasti tehti ka nii mõndagi,» püüab Peeter tõsta terake oma endise klassi väarikust.

«Aga need päris mürtsud ja plahvatused on meil nüüd hoopis kodus,» pihtis Lea.

«Onu Mihkli juures?» üllatus Peeter.

«Nojah, sellest ajast, kui paps ja mams hakkasid nõu pidama, mis minuga peale hakata, kui kool läbi. Paps ütles, et ma peaksin õppima midagi tehnilist, kas inseneriks või konstruktoriks või keemikuks. Et tänapäeval on täppisteadustel suur tulevik ja muuga ei tasu vaeva näha.»

«Ongi,» kinnitas Peeter.

«Võib-olla küll. Aga mams jälle ütles, et annet ei tohi vaka all hoida, et ma pean konservatooriumi astuma. Muusikakooli sain läbi, direktor Okas keeras mamsi muidugi üles. Ja nii nemad nüüd vaidlevad ja jagavad maid... Mõnikord saab paps pahaseks, viskab kahvli lauale ja marsib minema, et tema ei taha mitte pealt vaadata, kuidas noor laps hukatusse meelitatakse. Aga kui mams alla jääb, hakkab ta nutma ja ütleb taadile, et alles nüüd ta saab aru, missuguse türanniga ta on pidanud kolmkümmend aastat koos elama.»

«Nii et Karmide pere elab üle raskeid aegu?»

«Oh, ega need ajad sellepärast nii rasked olegi. Pärast lepitakse ära ja tehakse vaherahu. Kõige halvem



on küll see, et minult ei küsi nad üldse, mida ma ise tahan õppida. Eks ole ju — inimeselt endalt peab lõpeks ka ikka pärima, kelleks ta saada tahab.»

«Peab küll,» oli Peeter nõus.

«Nojah, aga kõige raskem on muidugi siis, kui ise ka ei tea, mida tahad. Mina küll veel ei tea. Ja meie tüdrukud ka ei tea. Mõni teab, aga kõik ei tea. Koolis tehti juba eelmisel sügisel ankeet: kelleks tahan saada. Me nii kirjutasime — et veel ei tea. Siis öeldi, et tuleb hakata mõtlema. Üks komsomolikomitee instruktor käis meid agiteerimas. Rääkis, et võimalusi on palju, aga kõige parem, kui läheksime kolhoosi tööle. Et mitmest kesk-koolist on noored läinud ja elavad hästi. Vaidlesime jälle vastu, et me oleme linnaeluga ka päris rahul. Et kui uudismaale minek tuleks, siis veel. Ta sai pahaseks ja noomis meid — me olevat justkui väikesed titad, kes ei saa aru, et ühiskond on olemas ja noori on maale vaja. Ütlesime talle, et B-klassis on enamasti maalt pärit tüdrukud ja poisid. Nemad teadsid kõik, kelleks nad saada tahavad — puha ikka ülikooli ja instituuti. Ja seda ütlesime ka, et ameteid pole meile vaja üles lugeda, et meil on hiiglama suur nimekiri — juba aasta aega korjame igasuguseid ameteid ajalehtedest ja raamatutest välja. Nüüd on neid seal juba üle kolmesaja: koh-tunik ja laevamees, juukselõikaja ja korstnapühkija, autojuht ja ... kõigilt aladelt. Nii et kui me ikka veel pole otsustanud, siis lihtsalt sellepärast, et me veel ei tea oma kutsumust. Eks ole, igal inimesel on oma kutsumus? Nojah, aga too instruktor küsis meie nimekirja näha. Me siis näitasimegi. Tema luges ja imestas ka, et küll on ikka maailmas ameteid. Ja siis jättiski meid rahule, et kui nii suur valik on, siis muidugi võtab otsustamine aega. Et temal omal ajal küll nii palju ei olnud vaja mõelda — kutsuti koolist otsekohe komiteesse ja öeldi: on vaja, et ta hakkaks noortega töötama, ja nii ta hakkaski. Aga et üldiselt saab ta meist kah aru ... Hea mees oli, me saime temaga hiljem päris hästi läbi. Vähemalt ei tahtnud ta meie eest tulevikku ära otsustada nagu kodus.

Ja peale selle, mina juba otsustasingi ... Ega te ainult ära ei kaeba?»

«Kellele?»

«Taadile. Tema ei tea ju veel. Ja onu Peetrile kah ei tohi öelda, muidu nad saavad ikka teada ...»

«Ei ütle! Ausõna!»

«Aitäh, Peeter. Ma nii kangesti tahtsin sellest kellelegi rääkida ... Siis on justkui kergem saladust pidada, kui keegi teab ... Meie tüdrukud teavad küll, aga nemad on ise ka asjaosalised ... Ma siis ütlen nüüd: meie otsustasime uude tehasesse minna. Ikka sellesse samasse, mida seal Palu teel ehitama hakati.»

«Aga mis tehas see niisugune on?»

«Te ei teagi?» Lea imestus oli ehtne ja Peeter mõistis, et ta on oma kodulinna elust tõepoolest eemale jäänud.

«Meil ehitatakse juba teist aparaaditehast. Peen-mehaanika puha. Konveiersüsteem tuleb. Esialgu saame küll ainult õuetöolisteks, aitame ehitada. Aga pärast võetakse meid esimeses järjekorras tööle. Praegu peame tunked selga ajama, aga pärast käime valgetes kitlites nagu arstid ...»

«Aga mis juhtub siis, kui see teie direktor või meister või brigadir on sihuke Kaarepi tüüpi tegelane. Et hakkab taga kiusama ja norima. Siis peate ära tulema ...»

«No seda juba ei juhtu.»

«Mida te siiski teinud oleksite?» uuris Peeter.

«Ei tea. Aga midagi kindlasti oleksin. Ega ma üksi ole. Teised oleksid aidanud.»

«Kes teised?»

«Noh, töökaaslased ... Komsomolikomitee. Ajalehte oleksin kirjutanud.»

«Aga kui see ka poleks aidanud?»

«Kindlasti oleks ... Alati on väljapääs, kui ainult kangesti tahad. Aga see teie sõber oli lihtsalt individualist. Ei osanud kollektiivile mõelda.»

«Aga kui seal polnudki kollektiivi?»

«Siis oleks tulnud luua.»

Ja Peeter mõistis, et ta toimiks hoopis valesti, kui püüaks kõigutada seda tugevat usku inimestesse, mis noores Leas on. Nii ta siis naeratas ja ütles:

«Teil, Lea, jätkub vist küllalt iseloomu, et igast olukorrast välja pääseda. Iseloomu ja tahtejõudu ju selleks kõigepealt vaja ongi.»



Lea oli kiitusest meelitatud, kuid püüdis siiski selgitada oma raskusi.

«Aga paps saab küll kreepsu, kui ma neile esinen — tunked seljas. Mamsist ei maksa mitte rääkidagi, ma pean kauplema onu Aleksandri meile, et oleks üks autoriteetne inimene, kes palderjani annab. Eks see ole ikka hullusti küll, kui mõtlema hakata.»

«Hullusti jah,» naeris Peeter. «Kohe nii hullusti, et... Oleksin ma varem, lauas, seda kõike teadnud, siis...»

«Mida siis? Te lubasite ju, et kellelegi sellest ei räägi.»

«Lubasin, ja pean sõna. Aga siis oleksin ma kõik need pitsid võtnud teie kamba terviseks, vaat mis. Ja nüüd on mul kange tahtmine pageda siit tagant aianurgast välja ja teha üks ring selle pimedale, magava linna peal, kes ei teagi veel, missugused suured sündmused teda ees ootavad.»

«Missugused siis?»

«Noh, eks ikka need, millest me rääkisime siin.»

«Oeh, nüüd te naerate meid, eks ole. Aga see on vahva mõte. Lähme järve äärde! Kui nii hilja ei oleks, siis ma oleksin teid kutsunud kultuurimajja. Seal tantsitakse täna. Oleksite ju tulnud, eks?»

«Kindlasti,» valetas Peeter jultunult. Muidugi ei oleks ta läinud. Sest tema elu oli kujunenud tõepoolest selles mõttes ühekülgseks, et tantsimisega — nii otseses kui kaudses mõttes — polnud ta kunagi tegemist teinud.

Siis pugesis nad läbi aiaaugu välja ja tegid suure ringi öiselt vaikselt, unises ja juba magavas linnas.

Lea ütles, et see on hiigla vahva ja et nüüd tunneb ta end päris täiskasvanuna, sest nii hilja pole ta varem mitte ainsatki korda välja sattunud.

Kui nad tagasi jõudsid, võeti nad vastu suure hallooga, et seal te meil olete, ja muidugi ei pääsenud nad mõningaist sõbralikest vihjetest... Üldse olid kõik hästi lõbusas ja uljas tuju ning aina naersid. Ja kui külalised lahkusid, mindi neid ühiselt saatma. Naerdi ka teel õige mitu korda. Ning kõige heledamalt naeris tädi Armi, kel oli ka hea tuju, kuna ta pidas oma järjekordset õhtut kordaläinuks. Ja Eduard Raud oli nähta-

vasti üle saanud oma häbelikkusest, sest lahkumisel kippus ta daamidelt kätt suudlema.

Aga siis, kui kõik oli vaikseks jäänud, kui Kuldade maja magas rahulikku und, keeras Peeter teist külge ja mõtles, et see väike linnake polegi nii kehv, nagu ta vahepeal arvama oli hakanud.

Sa sammud vapralt ajaga kaasa, mu linn! Sinu üüri- majade katusekambrites elasid vanasti maalt linna põgenenud lastega teenijatüdrukud, lesknaised, kehvad töölis perekonnad. Su haljastesse aedadesse peitunud üksikelamutes asusid teistsugused inimesed: väikeettevõtjad, juurviljakaupmehed, rahulolevad rantjeed — inimesed, kes löid endale kujuteldava isikliku rahulolu ja kujuteldava iseseisvuse.

Aga nüüd hakkavad siin elama tõeliselt iseseisvad inimesed. Mis hakkavad — nad juba elavadki, ainult et neid tuleb rohkem ja rohkem — valgetes kitlites tütarlapse, poisse õistes tunkedes...

Jutuajamine onu Peetriga läks teisiti, kui Peeter Hein ette oli arvanud. Aga arvanud oli ta seda: kui nad hakkavad rääkima neist kõige tähtsamatest asjadest — siis kaob onu vuntside taha peidetud igisõbralik naeratus ja nad pilluvad üksteist tõdedega, mis on lepitamatud nagu tuli ja vesi. Vähemalt oli ta oma kujutluses juba läbi elanud vaidluse kõrgpunkti, kus ta viskab oma heale onule näkku hirmsa dantonitõe: teie ja teiste taoliste maailma suurtest võitlustest kõrvalehoidjate tõttu sündisid ja sünnivadki igasugused sigadused. Te ainult räägite ja räägite... Aga siis, kui on vaja tegusid teha, poete oma väikese inimese midamina-teha-saan filosoofia konnakarpi ja värisete iseenese naha pärast. Ja kuidas te küll ei mõista, et just niisugusest keskkonnast sünnivad nii mõrtsukad kui ka neile kaasaitajad nagu too Gerrets ja teised, keda te ise pärast sõnakalt hukka mõistate. Ja kui palju meie päevadegi halba sünnib samuti teietaoliste pärast.



Nii oli ta mõelnud vastata onu Peetrile. Siis, kui onu hakkab talle tegema etteheiteid, et ta ei taha tulla oma kodulinna õpetajaks, või et ta on asjatult astunud poliitilise võitluse teele.

Aga oodatud etteheiteid ei tulnud.

Ta oli onule öelnud, et peab õhtul tagasi Tartusse sõitma.

Siis jäi onu kurvaks ja päris ettevaatlikult: kas ühiskondlikud kohustused.

«Ei,» vastas Peeter. «Kursusetöö.»

See kuulus teaduse valdkonda ja muidugi polnud onul õigus sinna ennast vahele segada. Aga ta oli midagi muud meelde tuletanud.

«Vaata, mu poiss, sa rääkisid midagi entusiasmist... Et osavõtt poliitilisest elust innustab sind...»

«Rääkisin küll,» kinnitas Noor-Peeter.

«See on mulle uudiseks,» tunnistas onu ausalt. «Mis teadusemees küll mina olen, aga eks omal ajal sai *Alma Materis* üht-teist tehtud ka... Ja sellest ajast olen ma ikka arvanud, et inimest, kes on ennast teadusele pühendanud, peab teadus ise vaimustama ja edasi kandma. Teadus ise, aga mitte mingisugused kõrvalised asjad.»

«Ei, onu, seda ma küll ei arva...» ruttas Peeter lõgivalmilt vastama. «Kui ma tean, mille nimel ma oma tööd teen ja tean, et sellest tuleb ühiskonnale kasu, siis teen ma seda igatahes entusiasmina, eks ole!»

«Kas pole nii, et iga uurija kannab oma töö inimkonna ühisele söögilauale! Tsiivilisatsiooni hüved on ikkagi kõigi teadlaste ühine eesmärk...»

«Aga kuidas on nendega, kes aretavad haigusebaktereid ja valmistavad ette bioloogilist sõda?»

«Noh, need pole kellegi teadlased... Egas see pole tõsine teadus!» lõi onu käega.

«Ka nemad rakendavad ju teadusliku uurimise meetodeid. Mis suhtes erineb taoline laboratoorium ühest meie meditsiinilise instituudi laboratooriumist, kus valmistatakse vahendeid haiguste vastu?»

«Nojaa, aga õige teadus on seisnud alati inimkonna progressi teenistuses...»

«Seda ma hästi ei usu, et ainult progressi teenistuses,» arvas Noor-Peeter hajuvil mõtetega. Tal oli tunne, et ta

oligi juba jõudnud onu tupikusse ajada... «Minu arust on erinevus küll hoopis muus...»

«Milles siis sinu arvates?»

«Eesmärgis.»

«Jah?»

«Vaata, onu, ma arvan, et Leninil on õigus, kui ta nägi kõige üldisema liikumisena klassivõitlust...»

«Nojaa — praegu muidugi on populaarne see seisukoht,» naeratas onu mõistvalt.

«Minu arust on need küsimused ikka tõe või vale küsimused.»

«Ja kui ma küsiksin nüüd sult, mis on tõe ja mis vale — siis sa ütled muidugi, et selle kriteeriumiks on praktika.» Onu Peeter naeratas ikka endistviisi oma vuntside tagant.

«Seda küll, onu Peeter.»

«Mnjaa,» ütles onu mõtlikult. «Sul võib ju lõppeks õigus olla. Meie omal ajal ei tegelnud nende probleemidega...»

«Missugused probleemid siis teil olid?» uudistas Peeter.

«Noh, eks meil olnud ka omad... Väikesed küll, aga siiski omad. Laia maailmaga jah tegelesime vähem... Kodu-uurimine aga oli au sees... Meie rahva tulevik... Iseseisvus... «Eestimaa, su mehemeel...»,» ja onu lõi käega. Ei tea, kas Noor-Peeter kuulis õigesti, aga onu viimaste sõnade puhul oli kostnud justkui eneseirooniat. Ta nägugi oli tõsiselt läinud ja naeratusest polnud enam jälgegi järel.

«Nojaa, aga need väikesed probleemid on ju osa suurtest. Ja kui suured selged on, siis saab ka väikestes õigesti orienteeruda.»

«Võib-olla jah,» jäi onu justkui nõusse. «Aga ütle siiski, mu poiss, kunas sa üldse niisuguste asjade peale mõtlema hakkasid...»

«Oh, eks ikka ammu juba... Ikka keskkoolipäevil...»

«Ma ei mäleta, et meie oleksime neist kunagi rääkinud...»

Vaene onu, mõtles Peeter, kas sa tõesti arvasid, et ma leppisin ainult sellega, mida siin majas räägiti.

Aga seda ei öelnud ta välja — mõned asjad võivad ka oma teada jääda.



«Noh, koolis sai ka ikka arutatud üht-teist,» kohmas ta. «Koolis ja sõpradega... Ja raamatud muidugi... Ja ega rääkida nii hirmus palju polegi vaja...»

«Sa tahad öelda, et rohkem on vaja tegusid teha,» mõistatas onu.

«Mõelda ja tegutseda,» kinnitas Peeter.

«Hm. Ju vist sul on õigus... Kui selle hea nõuande järgi käia, siis peaksin ma mäletavasti sinu sõbra Jüri huvides midagi ette võtma, kas nii?»

«See oleks sinust igatahes tore.»

«Mis tore,» rehmas onu. «Sinu teoreetiliste seisukohade järgi oleks see lihtsalt iga inimese elementaarne kohus.»

«Nojah. Aga tore on see, kui inimene täidab seda elementaarset kohust.»

«Ahaa, mu poiss. Nüüd tunnistad sa ka ise, et alati ei ole ideaalne ja reaalne vastavuses.»

«Seda pole keegi nõudnudki.»

«Aga mida siis?»

«Et inimestel oleks ideaal, eesmärk, et ta selle ideaali poole püüaks.»

«Nojah,» vandus onu alla. «Seda küll. Kui ma nüüd kätte võtan ja räägin sinu sõbra Jüri loost Margusele, haridusosakonna juhatajale, — kas sa arvad, et see oleks siis sammuke ideaali poole?»

«Kindlasti oleks.»

«Hüva, eks ma siis katsu rääkida. Pedagoogikateaduse arenemise huvides...»

«Praktilise pedagoogika huvides on see igatahes,» kinnitas Noor-Peeter.

Noor-Peeter oli juba lahkunud — onu aga marsis aina toas edasi-tagasi. Seda juhtus, kui ta oli millegi erutatud, ärritatud või rahulolematu. Täna oli ta rahulolematu. Ja igatahes rohkem kui pärast kahe panekut mõne kontrolltöö alla või muud koolielu pahanust.

— Hüva, oli ta endale öelnud pärast Peetri minekut. Noormees kõneleb muidugi raamatute keeles ja läheb võib-olla aastaid, enne kui ta oma mõtteid oma sõnadega õpib väljendama. Aga võib-olla pole see hoo-

piski kõige tähtsam, missuguste sõnadega ta just räägib. Võib-olla on kõige olulisem, et ta mõtleb juba kahekümne-viieselt nende probleemide üle, mille juurde mina viiekümneselt jõudnud olen.

Klasside võitlus, maailma ja inimkonna saatus, oma koht elus — need pole tõesti ainult sõnad. Midagi rohkemat on nad seda kindlasti. Lõppude lõpuks võiks neid isegi teeviitadeks nimetada. Ja muidugi peab iga mees nende pealt vaatama, kuhu ta läheb. Ja muidugi noorusajal, mitte aga siis, kui päike hakkab õhtusse keerama ja sul polegi õieti enam aega jäänud, et kuhugi välja jõuda.

Aga mida tegin mina oma noorusajal? küsis Peeter Kuld iseendalt — ja mitte esimest korda.

Õppisin loodusteadusi ja lootsin, et pärast ülikooli lõpetamist saan kohe Botaanika instituuti. Minust oleks vist saanud üsna hea õpetlane, sest mul jätkus visadust istuda ja uurida oma eriala probleeme mitte ainult kaheksa tundi ööpäevas. Ja siiski jäi aega veel muukski üle.

...Aktusesaali koosviibimistel laulsin «Gaudeamus» ja «Mu isamaad...», eraviisilistel — «Karujahimehi» ja «Sauna taga...». Ja muidugi uskusin ma, et mu isamaal valitseb tõepoolest õnn ja rõõm, aga kes vastu pidist arvab, see pole õige eesti mees. Ja muidugi uskusin ma ka seda, et valgus tuleb läänest, aga teispool idapiiri on nälg, pimedus ja terror. Nii et me peame õnnelikud olema oma väikese iseseisva kodumaa üle ja aina kiitust laulmagi talle.

Uskusin, uskusin — mis seal salata.

Ajalehed kirjutasid ju nii, ja targad riigimehed rääkisid... Miks ma uskuma poleks pidanud.

Ainult seda ei suutnud ma uskuda, et jumalal ülal taevas on mu väike isamaa eriarvel, et tema kaitseb mu rahvast kõigi hädade vastu ning kuuleb neid härdaid palveid, mis igal pühapäeval ülikooli kiriku ja teistest kantslitist üles taevasse tõusevad. Nii ei saanud ma sellepärast uskuda, et ma ei uskunud üldse jumala olemasolu. Milleks too nähtamatu ja kõike valitsev kehatu vaim, kui maailm saab ilma temata läbi, kui on olemas looduse seadused, mis panevad kogu selle kaadervärgi sama hästi liikuma.



Ma ei teinud muidugi oma ateismist mingit saladust, vaid võitlesin tema nimel üsna avalikult usupimeduse, vaeleavaduse, variserlikkuse vastu.

Alles siis, kui olin ülikooli lõpetanud, sai mulle selgeks, et meie väikeses ja nii õnnelikus ja nii rõõmsas luteri usu vabariigis olid mu avalikud loengud hoolsalt pattuderegistrisse kirja pandud. Oh taevas, mis rääkida Botaanika instituudist või -aiast — oli hüva tegemine, et sellesse väikesesse linna koolmeistri kohta saada. Siin siis tuli ateismi koha pealt suu lukus hoida — härra direktoril olid nimelt teised vaated.

Aga muidugi laulsin ma tookord isamaale kiitust ikka edasi — nüüd juba sellesamuse landesgümnaasiumi aktustel ja uskusin, et minu isiklikus ebaedus pole süüdi mitte maailmakord, vaid mina ja veel mõned teised indiviidid.

Alles hiljem hakkasin nägema, et isegi selle, oma põhiolemuselt väikekodanliku linnakese tänavail kõnnib ringi rohkem kui üks pettunud või rahulolematu näoga inimene.

Veel hiljem — neljakümnendal ja esimesel aastal —, siis hakkas koitma seegi, et seal teispool idapiiri polnud mitte lood nii, nagu «Päeva-» või «Rahvaleht» kirjutas. Raske võis seal küll olla, aga tööd vist tehti mehemoodi — ehitati uusi vabrikuid, rajati terveid linnu, asutati koole ja instituute...

Veel hiljem sain sellestki aru, et lääs tõi kultuuri asemel hävingut ja et meie isamaa parimad õied oskasid päris hästi lihunikumetit pidada — juba okupantide tuleku eelõhtul, hiljem aga nendes paljudes vangilaagrites, mis tollal tärkasid õnneliku ja rõõmsa Eestimaa pinnale.

Ehh, mu isamaa — alles siis sain aru, et sa olid ikka olnud ainult tila suure kella küljes — ei muud midagi.

Aga mida ma ise tegin?

Ma olin ju ka ripats — samuti suure masinavärgi küljes.

Ja kuidas saan ma ette heita sellele poisile seda, et ta oli valinud enesele teise tee ja et see pole mitte too kitsas umbrajake, mille leidsin omal ajal mina?! Kuidas saan ma talle ette heita seda, kui ma ise tunnistan vähemalt enesele, et minu tee polnud mitte see õige

tee, et see oli ainult tiivutute unistuste ja tühja lobi-semise tee?! Nüüd räägin ma küll õigeid sõnu, aga kus on minu õiged teod — kus olid nad siis, kui neid vaja oli?

Ikka laulsid ainult seda laulu, mida kästi. Ikka ja alati. Ja õigluse nimel kartsid suud paotada. Kardad praegugi. Ennää, kus suur teenel! Ma räägin su koolivenna loost Margusele. See oleks pidanud ju iseenesest mõistetav olema. Heategija sihuke!

Ja tuseselt võttis onu kuurist labida ning põgenes aeda.

Nii oli ta juba ammu harjunud oma muredega hakka saama. Kah individuaalkorras ikka.

Ohtul mindi Peetrit jaama saatma. Lilleline tädi Armi kõndis ühel pool, mustas ülikonnas onu Peeter teisel.

See oli pidulik lahkumine.

Tädi Armi polnud muidugi rahul, et see poiss pääseb nii kergesti ta käest. Ta oli pidanud juba plaane, kuidas saada lahti sellest hirmsast poolfabrikaatsest kirjast ülikonnast, millega too hoolimatu kõnnib nii üksikõiksest ringi. Isegi riide oli ta poes juba valmis vaadanud ja tuttava õmblejatädi juures käinud maad kuulamas.

Nüüd aga jooksis see plaan tühja.

Kuid seltskondlikult koolitatud inimesena ei näidanud tädi välja oma rahulolematust, vaid pidas rangelt kinni reeglist: lahkumised peavad olema rõõmsad ja harmoonilised.

Nii ta siis astus vapralt ja tundis lohutust sellest, et nüüd saab seeväike linnake näha, kuidas tema, Armilda Kuld, läheb oma kahe mehega — väikese ja suurega.

«Ja muidugi peaksid sa olema nii teadlik, et ei unusta meid jälle terveks igavikuks...» kinnitas ta Peetrile tea mitmendat korda.

Ja juba mitmendat korda vastas talle Peeter, et muidugi on ta nii teadlik — on ta ju tädi enda koolist läbi käinud.

Hm, Armi-tädi näis selles mitte päris kindel olevat. Lastel on ju ikka meel seitsme tuule poole ja pole mitte teada, mida kõike nad juba järgmisel hetkel ei mõtle —



näis ta endaga aru pidavat. Ja et Peeter on alles laps — selles tädi Armi igatahes ei kahelnud.

Alles siis, kui Noor-Peeter seisis juba vaguniuksel — nii pikk ja noor ja juba nii äraoleva ilmega —, alles siis vilksatas tädil järsku pähe hirmus mõte: kas aeg järsku ei liigu? Kas see poiss pole suureks kasvanud ja tema oma Peetriga vanaks saanud. Kuid otsekohe peibutas ta selle ketserliku mõtte minema. See pole võimalik, otsekui eile oli ju too päev, mil Armilda Liselotte Buschist sai Armi Kuld — tagasihoidliku provintsiõpetaja truu kaasa ja eluseltsiline.

Ja vapper tädi Armi võttis oma Peetri käevangu ning nad sammusid läbi sõstrapõõsastest lõhnava õhtuse linna tagasi oma majja, oma aeda, oma triitoniitiigi ja televiisori juurde.

## SISUKORD

Kangelaste vastuhakk . . . . .	5
I	
Partorg Kruusa . . . . .	15
Ingeri-Katri . . . . .	19
Karkudega Suur-Tamm . . . . .	25
Vanaema Liisa . . . . .	29
Neonov . . . . .	33
II	
Saarma Sass . . . . .	45
Linask ja teised . . . . .	50
Jaagura Toomas . . . . .	62
Peetsi Maarja . . . . .	73
III	
Kohtumine noore põlvkonnaga . . . . .	83
Mihkel, Miina ja Liina . . . . .	90
Jutt vanaonu Matsist, Enest ja Mallest ning suurest raud- kihust . . . . .	95
Raudteekooli poiss ja pedagoogilise tüdruk . . . . .	103
Naerusk . . . . .	110
IV	
Seitsme küla teedel . . . . .	121
Mu haljas sõber . . . . .	135
V	
Viie aasta pärast . . . . .	155



Маасик Эйнар Августович  
НА ДОРОГАХ СЕМИ ДЕРЕВЕНЬ

На эстонском языке

Оформление: П. У л а с

Эстонское Государственное Издательство  
Таллин, Пярнуское шоссе, 10

Toimetaja E. Priidel  
Kunstiline toimetaja E. Palmiste  
Tehniline toimetaja K. Timmer  
Korrektor M. Tihane

Ladumisele antud 16. VII 1963. Trükkimisele  
antud 4. IX 1963. Paber 54×84, 1/16. Trüki-  
poognaid 12. Tingtrükipoognaid 9,84. Arves-  
tuspoognaid 8,87. Trükiarv 20 000. MB-06355.  
Tellimise nr. 2488. Trükikoda «Ühiselu»,  
Tallinn, Pikk tn. 40/42.

Hind 49 kop.